

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА і ОБОРОНА

№ 9

2000

Засновник і видавець:

УКРАЇНСЬКИЙ ЦЕНТР ЕКОНОМІЧНИХ І ПОЛІТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Президент Центру Анатолій Гриценко
Відповідальний за випуск Михайло Пашков

Журнал зареєстровано в Державному
комітеті інформаційної політики України,
свідцтво KB № 4122

Журнал видається українською
та англійською мовами
Загальний тираж
1500 примірників

Адреса редакції:
Київ, 01034, вул. Прорізна, 9, кімн. 20
тел.: (380 44) 228-86-87
тел./факс: (380 44) 244-34-53
e-mail: info@uceps.com.ua
WEB-сторінка: www.uceps.com.ua

При використанні матеріалів
посилання на журнал
«Національна безпека і оборона»
обов'язкове

Редакція може не поділяти точки зору
авторів

Фотографії надані:
ДІНАУ — стор. 20, 27, 39, 40, 42, 50;
European Communities — стор. 18;
The Economist — стор. 41;
IREX — стор. 19, 21, 22, 36, 52;
NATO — стор. 43, 51;
УНІАН — стор. 16, 17, 30, 31, 33, 35, 48.

© УЦЕПД, 2000

З М І С Т

СОЦІОЛОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

УКРАЇНА НА ШЛЯХУ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ: СОЦІОЛОГІЧНЕ ОПИТУВАННЯ УЦЕПД
МИХАЙЛО ПАШКОВ, ВАЛЕРІЙ ЧАЛИЙ 2

ЗАОЧНИЙ КРУГЛИЙ СТІЛ

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ ДО ЄС 15

СТАТТІ

РОЗШИРЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ НА СХІД: НАСЛІДКИ ДЛЯ УКРАЇНИ
ВОЛОДИМИР СІДЕНКО 25

РЕФОРМИ В СХІДНІЙ ЄВРОПІ: ЧОМУ РЕЗУЛЬТАТИ ВИЯВИЛИСЯ НАСТІЛЬКИ РІЗНИМИ?
ДЖЕФФРІ САКС 29

МАКРО: ОЦЕНКА ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПРОБЛЕМ УКРАИНЫ
НАТАЛИЯ ВИТРЕНКО 32

ШЕНГЕНСЬКА УГОДА, РОЗШИРЕННЯ ЄС ТА ЄВРОПЕЙСЬКА БЕЗПЕКА
ДЖЕЙМС ШЕРР 38

УКРАЇНА НА ГЕОЕКОНОМІЧНИХ ПЕРЕХРЕСТЯХ
ВІКТОР БУДКІН 44

ВЫХОД УКРАИНЫ НА ЗАПАДНЫЕ РЫНКИ: ПРОБЛЕМНЫЕ ВОПРОСЫ
ВИНФРИД ШНАЙДЕР-ДЕТЕРС 47

УКРАЇНА МІЖ РОСІЄЮ ТА ЗАХОДОМ
КРІСТІАН БЕК 49

ПЕРЕЛІК ПУБЛІКАЦІЙ ЕКСПЕРТІВ УЦЕПД У 2000р. 53

Читайте наші аналітичні матеріали
на WEB-сторінці в Інтернет:
www.uceps.com.ua

СОЦІОЛОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

УКРАЇНА НА ШЛЯХУ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ: СОЦІОЛОГІЧНЕ ОПИТУВАННЯ УЦЕПД

*Михайло ПАШКОВ,
провідний експерт,
Український центр
економічних і політичних
досліджень*

*Валерій ЧАЛИЙ,
директор міжнародних
програм, Український
центр економічних і
політичних досліджень*

В липні 2000р. Український центр економічних і політичних досліджень провів експертне опитування з проблем європейської інтеграції України. В ньому взяли участь 100 експертів: представники Адміністрації Президента України, апарату Ради національної безпеки і оборони, Кабінету Міністрів, МЗС, Мінекономіки, інших міністерств і відомств, профільних комітетів Верховної Ради, державних наукових установ, неурядових аналітичних центрів, провідних українських ЗМІ.

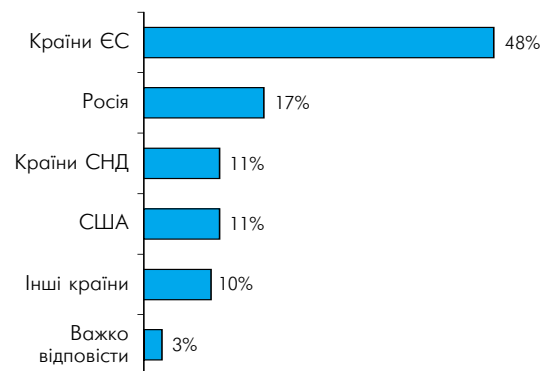
Наведені нижче результати опитування відображають оцінки державною, політичною і науковою елітою України сучасного стану відносин Україна - ЄС; факторів, що впливають на співробітництво нашої держави з Європейським Союзом; перспектив подальшої інтеграції України до європейського співтовариства. З цієї ж проблематики в червні 2000р. соціологічною службою УЦЕПД було проведено опитування населення України¹, результати якого також наводяться в цьому матеріалі. На наш погляд, важливим є співставлення думок національної еліти і населення України стосовно одного з ключових напрямів зовнішньої політики держави.

РОЗУМОМ — НА ЗАХІД, СЕРЦЕМ — НА СХІД?

Спочатку визначимо зовнішньополітичні симпатії еліти і населення України. Наскільки вони співпадають? Чи існує в Україні єдність поглядів стосовно євроінтеграції?

За результатами експертного опитування УЦЕПД, серед національної еліти України найбільшу підтримку, порівняно з іншими напрямами зовнішньої політики, має курс на європейську інтеграцію. Як видно з діаграми «Пріоритетні напрями зовнішньополітичної діяльності України», майже половина опитаних (48%) вважають, що саме відносинам з країнами ЄС слід приділяти найбільшу увагу.

Пріоритетні напрями зовнішньополітичної діяльності України, % опитаних (експерти)

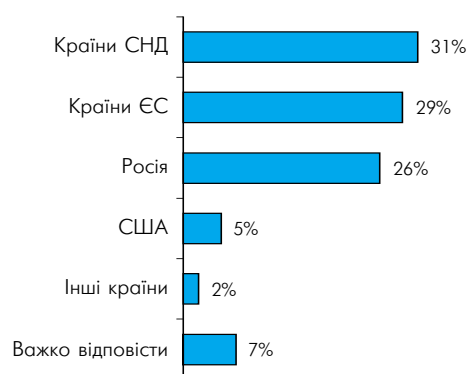

¹ Було опитано 2010 громадян віком від 18 років у всіх регіонах України.

Отже, в свідомості українського істеблішменту багатовекторність помітно трансформується на користь європейського вибору. Прихильників пріоритетності контактів з Росією, СНД та США (загалом 39%) помітно менше, ніж «євроінтеграторів».

Однак, зовнішньополітичні симпатії української еліти дещо відрізняються від настроїв населення, переважна більшість якого (57%) віддає перевагу співробітництву з країнами СНД та Росією (див наступну діаграму).

Пріоритетні напрями зовнішньополітичної діяльності України,
% опитаних (населення)

Таким чином, по окремих ключових напрямках зовнішньої політики (ЄС, РФ) у суспільстві існує своєрідний «паритет» симпатій. Важливо те, що майже третина україн-

ців (29%) переконані в пріоритетності відносин з країнами Європейського Союзу.

Зрозуміло, що друзів шукають, насамперед, серед найближчих сусідів, адже, за словами класиків, дружба — поняття географічне. Звичайно, США Україні друг, але друг дуже далекий. Може тому, попри об'єктивну важливість українсько-американського партнерства, в суспільній думці контактам зі Сполученими Штатами відводиться доволі скромне місце — лише 5% громадян вважають співробітництво України з США пріоритетним.

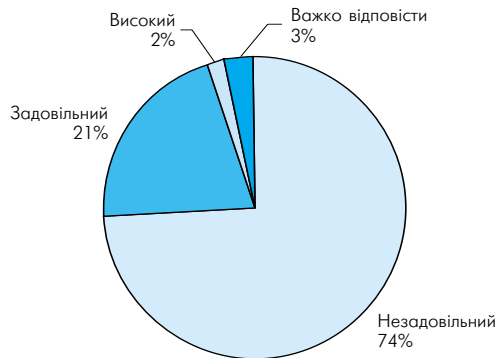
Таким чином, інтеграція України до ЄС, яка проголошена ключовим зовнішньополітичним пріоритетом в інавгураційній промові Президента Л.Кучми (листопад 1999р.) і визначена в урядовій програмі стратегічною метою держави (початок 2000р.), підтримується національною елітою, але поки що не стала домінуючим пріоритетом у зовнішньополітичних симпатіях населення, не стала загальнооб'єднуючою ідеєю.

Які ж причини обумовлюють такі позиції населення України? По-перше, це традиційна інерція просхідних симпатій наших громадян. По-друге, люди в повсякденному житті поки що не відчувають віддачі від співробітництва з Європейським Союзом. По-третє, ринки ЄС відкриваються для України з великим «скрипом». Вигідні проекти (типу AN-7X) країни ЄС відхиляють з політичних мотивів. Нарешті, як свідчать результати експертного опитування, в Україні явно бракує цілеспрямованої інформаційно-пропагандистської кампанії щодо інтеграції нашої держави в європейське співтовариство.

Як видно з діаграми, три чверті української еліти (74%) оцінюють рівень інформаційної підтримки курсу України на євроінтеграцію як незадовільний і лише 2% вважають його високим. Слід особливо підкреслити, що

Рівень інформаційної підтримки курсу України на інтеграцію до ЄС, % опитаних (експерти)

це — позиція обізнаної еліти, яка має можливість відвідувати країни Європи та безпосередньо бачити переваги європейського рівня життя. А для більшості населення України євростандарти життя — це далекий закордонний фантом. Люди ще можуть порівнювати свій матеріальний добробут з добробутом росіян і мешканців інших країн СНД. (Однак, якщо порівнювати зарплату в Україні, Росії та Білорусі, то співставлення буде явно не на нашу користь).

Отже, існує загроза того, що ідея європейського вибору України так і залишиться гарним гаслом в промовах і виступах чиновників, якщо влада не здійснюватиме зрозумілих населенню практичних кроків у цьому напрямі. Подолання консервативно-ностальгічних настроїв в масовій свідомості українців потребує копітких, цілеспрямованих дій влади, які б підтвердили, насамперед, економічну вигідність інтеграції України в Європу.

Водночас, євроінтеграція — це вулиця з двохстороннім рухом. Україна повинна докласти багато зусиль для просування вперед. Однак, і Європейський Союз має змінити своє ставлення до нашої держави. В окремих країнах, зарахованих до заgonу кандидатів на вступ до ЄС (Румунія, Болгарія), також не спостерігається економічний бум. А якщо порівнювати потенціал взаємовигідної співпраці з ЄС, то Україна має кращі показники. Однак, і перша, і друга хвилі розширення ЄС не докотяться до українських берегів.

ХТО ВЕДЕ УКРАЇНУ ДО ЄВРОПИ?

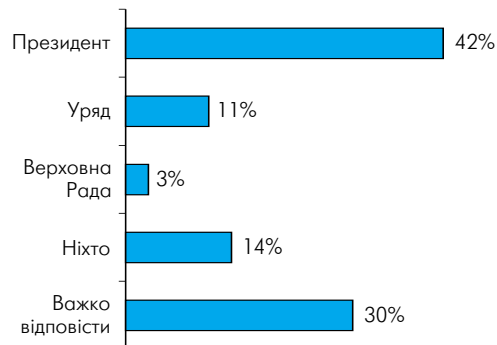
Це питання видається риторичним. Зовсім не є сюрпризом те, що українська еліта і населення країни ототожнюють ідею європейського вибору, насамперед, з Президентом і Урядом України. Однак, цікаво, як виглядає повний п'єдестал українських євроінтеграторів (діагр. «Хто нині в Україні є найбільш послідовним прихильником інтеграції до ЄС?»). Почнемо з найвищих сходинок. 31% опитаних експертів вважають найбільш послідовним прихильником інтеграції до Європейського Союзу Президента України. 19% респондентів віддають перевагу Уряду, 14% — громадським організаціям, 12% — українському бізнесу, 5% — ЗМІ. Викликають занепокоєння аутсайдерські позиції Верховної Ради: лише 1% опитаних оцінюють український Парламент як прихильника європейської інтеграції. Втішає одне — останнім в «єврочерзі» парламентаріям ніхто не скаже, що вони тут не стояли. Втім, ще є час просунутися ближче в загальній черзі.

Хто нині в Україні є найбільш послідовним прихильником інтеграції до ЄС? % опитаних (експерти)

Схожими є оцінки рівня прихильності владних структур до європейської інтеграції і серед населення. Так, 42% громадян вважають найбільш послідовним прихильником руху України до Європи Президента України, 11% — Уряд і лише 3% — Верховну Раду (див. наступну діаграму).

Хто нині в Україні є найбільш послідовним прихильником інтеграції до ЄС?
% опитаних (населення)

До речі, підтвердженням того, що значну частину населення (майже половину!) явно не «вражають» повільні кроки влади на шляху до Європи, є той факт, що 14% громадян нікого не вважають прихильниками інтеграції до Європи, а 30% — взагалі утрималися від відповіді. Такі оцінки наводять на деякі не дуже веселі роздуми.

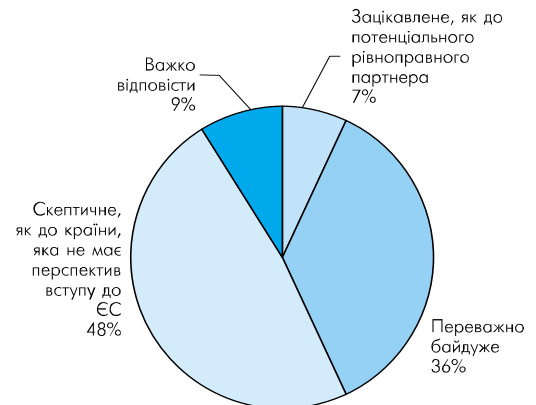
По-перше, майже половина громадян (44%) або скептично ставляться, або взагалі не знають про євроінтеграційну діяльність керівництва України. По-друге, еліта і населення держави негативно оцінюють дії Верховної Ради на ключовому зовнішньополітичному напрямі. Це можна пояснити загальним невисоким рівнем довіри до Парламенту, а також невиразністю (принаймні, до створення більшості) євроінтеграційного напрямку в зовнішньополітичній діяльності Верховної Ради. По-третє, такі оцінки опосередковано підтверджують деякі розбіжності в позиціях гілок влади щодо зовнішньополітичних пріоритетів України. В результаті, виникають сумніви щодо рівня координації їх зусиль на європейському напрямі.

ЧИ ОЧІКУЮТЬ НА НАС В ЄС?

Зрозуміло, що Україна — держава європейська, і це не підлягає сумніву. Однак, ця «континентальність», на жаль, автоматично не знімає доволі принизливе питання: чи очікують на нас в союзі провідних європейських країн? Що ми самі думаємо з цього приводу?

Переважна більшість представників державно-політичного і наукового істеблшменту України (84%) скептично оцінюють ставлення країн-членів ЄС до нашої держави як потенційного члена цього угруповання. На думку опитаних експертів, серед членів Європейського Союзу нині переважає тенденція дисциплінування від України як від «проблемної» держави. Діаграма «Ставлення країн-членів ЄС

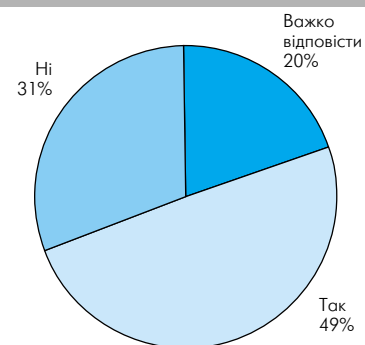
Ставлення країн-членів ЄС до України як можливого члена цієї організації,
% опитаних (експерти)

до України як можливого члена цієї організації» відображає експертне бачення цієї проблеми.

Цікаво, що думка населення виявляється більш оптимістичною, можливо — надто оптимістичною, якщо виходити з нинішніх реалій: майже половина опитаних громадян (49%) вважають, що ЄС зацікавлений у вступі України до цієї організації (див. наступну діаграму).

Чи зацікавлені країни-члени ЄС у вступі України в цю організацію?
% опитаних (населення)

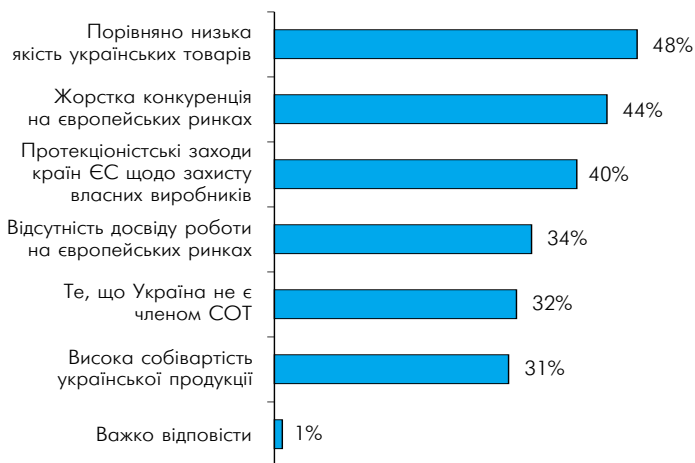
В цьому плані, слід зазначити, що західні партнери України не можуть не помічати безумовно позитивних політико-економічних зрушень у нашій державі. Серед них — створення конструктивної більшості у Верховній Раді, активізація реформаторських зусиль Уряду, позитивна динаміка в ряді галузей народного господарства, стабільність національної валюти, мирне врегулювання міжнародних, міжконфесійних та інших соціальних конфліктів тощо.

Однак, скепсис більш обізнаних експертів, очевидно, має підґрунтя. Як то кажуть, песиміст — це добре обізнаний оптиміст. Несприятлива, на думку фахівців, позиція країн ЄС стосовно України обумовлена цілою низкою негативних чинників.

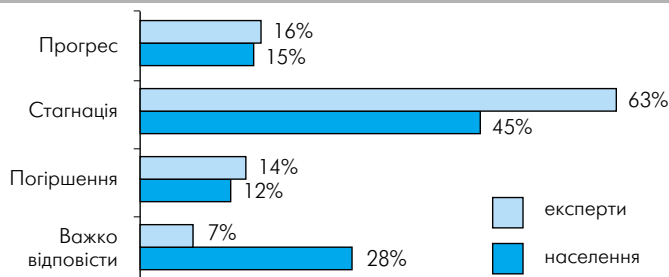
У політичній сфері. Нинішній рівень розвитку демократичних інституцій в Україні, стан громадянського суспільства в цілому ще не відповідають європейським критеріям. Перебіг внутрішньополітичних подій в Україні неодноразово спричиняв конфлікти з європейським співтовариством (*Україну звинувачували в утисках свободи ЗМІ, порушеннях в ході виборчих кампаній, невиконанні зобов'язань перед Радою Європи тощо*).

В економічній сфері. Позитивні зрушення в національній економіці поки що не набули сталого характеру. Низькою залишається якість українських товарів, що знижує конкурентоспроможність експорту (в основному, це сировина та напівфабрикати), надзвичайно високою є енергоємність вітчизняної продукції². На наступній діаграмі наводиться перелік основних причин, що (на думку експертів) заважають просуванню українських товарів на європейські ринки³.

Основні перешкоди просуванню українських товарів на ринки Європи, % опитаних (експерти)

Нинішній стан відносин України з Європейським Союзом, % опитаних

Серед інших причин економічного характеру відзначимо, зокрема, недосконалість нормативно-правового забезпечення підприємницької діяльності в Україні, нерозвиненість базових інститутів економіки, бюрократичне втручання в економічні процеси, високий рівень ризику для інвестицій. Ці негативні фактори обмежують потенціал економічного співробітництва з ЄС, залишають Україну в групі непривабливих і малозначущих партнерів на європейських ринках. Не дивно, що питома вага України в зовнішньоторговельному обороті ЄС залишається мізерною — 0,42% загальної торгівлі Європейського Союзу⁴.

Зрозуміло, що такий перелік негативних аспектів не додає оптимізму. **Тому переважна більшість опитаних експертів (77%) критично характеризують динаміку контактів України з Європейським Союзом.** Експертні оцінки стану відносин нашої держави з ЄС в цілому співпадають з думкою населення України. Як «стагнацію» ці відносини охарактеризували 45% опитаних громадян, як «погіршення» — 12% (діагр. «Нинішній стан відносин України з Європейським Союзом»).

Примітно, що значна частина населення (28%) взагалі не має чіткого уявлення про характер відносин України з ЄС. На щастя, серед експертів таких лише 7%.

ЩО ГАЛЬМУЄ РУХ УКРАЇНИ ДО ЄС?

Шлях України до ЄС буде важким і досить тривалим. Він має зовнішній і внутрішній виміри. Основні проблеми України на цьому шляху пов'язані з внутрішньою ситуацією — насамперед, з суперечливістю та повільністю соціально-економічних і політико-адміністративних перетворень. Це красномовно підтверджують експертні оцінки, отримані в ході опитування УЦЕПД. Більшість експертів чітко визначають три основні чинники, що гальмують інтеграцію України до ЄС: низький рівень економічного розвитку та недостатні темпи реформ (92%); високий рівень корупції (90%); недосконалість податкової політики, непрозорість і нестабільність господарського законодавства (90%)⁵.

Загальна картина чинників, що (на думку експертів) негативно впливають на процес інтеграції України до ЄС, представлена на діаграмі «Чинники, що мають значний негативний вплив на процес інтеграції України до Європейського Союзу»⁶.

² На \$1 ВВП Україна витрачає у 5,5 разів більше енергоресурсів, ніж країни Центрально-Східної Європи і в 12 разів більше, порівняно з країнами Організації економічного співробітництва та розвитку.

³ Респондентам було запропоновано відзначити не більше трьох позицій.

⁴ Дорога в майбутнє — дорога в Європу. Центр європейських та міжнародних досліджень. — Київ, 2000, с.18.

⁵ На жаль, саме такий перелік негативних факторів поступово стає стійким стереотипом міжнародних оцінок ситуації в Україні. Наприклад, у лютому 2000р. УЦЕПД провів аналогічне опитування західних експертів, які працюють в Україні (дипломати, бізнесмени, представники міжнародних організацій). Тоді експерти теж відзначили саме вищенаведені фактори.

⁶ Експерти давали оцінки по таких позиціях: чинник має значний негативний вплив, чинник має незначний негативний вплив, чинник не має негативного впливу, важко відповісти.

Чинники, що мають значний негативний вплив на процес інтеграції України до Європейського Союзу, % опитаних (експерти)

Що, на Ваш погляд, найбільшою мірою перешкоджає інтеграції України до ЄС? % опитаних (населення)

Привертає увагу той факт, що серед української еліти помітно менше опитаних виділяють такі «больові» для Заходу проблеми, як невідповідність рівня демократії в Україні європейським стандартам, проблеми захисту прав інтелектуальної власності, а також проблеми боргових зобов'язань України.

У свою чергу, ресурсну залежність від Росії як негативний фактор впливу на українську євроінтеграцію виділяє лише третина опитаних експертів. А членство в СНД взагалі не вважається несприятливим моментом при просуванні України до Європи. (На думку 80% експертів, цей чинник має незначний негативний вплив, або не має такого взагалі). Навпаки, державно-політична еліта усвідомлює, що ринки країн СНД сьогодні об'єктивно більш привабливі для нарощування торгово-економічного співробітництва. (Зокрема, йдеться про участь України в створенні транскавказького транспортного коридору).

Загалом, стосовно оцінок основних факторів, що гальмують рух України до Європи, позиції українського істеблішменту і населення країни співпадають. В цьому неважко пересвідчитись, співставляючи дані опитувань, наведені на двох діаграмах.

І експерти, і населення України виокремлюють основні «фактори стримування» — це низький рівень економічного розвитку, загрози масштаби корупції, невідповідність рівня демократії в Україні європейським стандартам. Таким чином, загальні оцінки сучасного стану відносин Україна - ЄС, а також факторів, що впливають на ці відносини, відбивають реальний стан справ.

Не можна не погодитись з думкою ряду українських дослідників⁷ про те, що сучасні слабкі євроінтеграційні позиції України є наслідком: (а) непослідовності і зволікання в здійсненні внутрішніх реформ; (б) переважання політичних декларацій над конкретною реалізацією Угоди про партнерство і співробітництво, а також Стратегії інтеграції України до ЄС; (в) слабкості адміністративно-інституційного забезпечення курсу європейської інтеграції⁸; (г) браку досвідчених фахівців з проблем євроінтеграції в державних структурах України⁹.

В песимістичних оцінках сучасного стану відносин Україна - ЄС відчувається певна негативна інерція того, що обидві хвилі розширення Європейського Союзу не доходять до України. Не випадково наприкінці червня 2000р. на Економічному форумі країн Центральної та Східної Європи прем'єр-міністр України В.Ющенко виступив з критикою нинішньої ідеології розширення Європейського Союзу, зокрема, стосовно незрозумілої позиції ЄС щодо перспектив членства України в цій організації. За його словами, «регіони, які залишилися поза процесом євроінтеграції».

⁷ Бураковський І., Немиря Г., Павлюк О. Україна і європейська інтеграція. — Політика і час, 2000, №3-4, с.9.

⁸ Експерти УЦЕПД неодноразово наголошували на недоцільності ліквідації Національного агентства з питань розвитку та європейської інтеграції. До речі, в Польщі існує окреме Міністерство європейської інтеграції. Див.: Адміністративна реформа в Україні: чи вдасться розірвати замкнене коло? Аналітична доповідь Українського центру економічних і політичних досліджень. — Національна безпека і оборона, 2000, №5, с.11.

⁹ На цьому наголошують учасники заочного круглого столу УЦЕПД, матеріали якого розміщено в цьому номері журналу.

ції, стають дестабілізуючим фактором усього континенту»¹⁰.

На думку експертів УЦЕПД, реалізація задекларованого пріоритетного завдання — інтеграції України до ЄС — навряд чи можлива в осяжній перспективі, якщо не вдасться мінімізувати негативний вплив вищезгаданих чинників.

Таким чином, основним пріоритетом органів державної влади в Україні є копівка робота з проведення ефективних структурних та інституціональних реформ в економіці, підвищення життєвого рівня населення, зміцнення демократичних інститутів суспільства. Важливо, що вирішення внутрішніх проблем знаходиться в одному руслі з наближенням України до ЄС.

ЧЛЕНСТВО УКРАЇНИ В ЄС: ЗАВДАННЯ МАЙБУТНІХ ПОКОЛІНЬ?

Сьогодні вже визначено алгоритм наступних кроків України на шляху до Європи: вступ до СОТ і отримання статусу країни з ринковою економікою, створення зони вільної торгівлі, набуття статусу асоційованого члена ЄС. Однак, при цьому слід враховувати ряд внутрішніх обмежуючих факторів¹¹.

По-перше, існуюча в Україні нормативно-правова база за багатьма параметрами відрізняється від загальних правил ЄС. Приведення її у відповідність до європейських стандартів потребує чимало часу, причому як у політичному, так і в суто практичному сенсі (лише переклад понад 80 тис. сторінок нормативно-правових актів ЄС, їх вивчення і співставлення з чинним законодавством України потребують не одного року копівкою роботи висококваліфікованих експертів).

По-друге, для основних галузей економіки України (металургія, легка промисловість,

АПК) в ринковому європейському просторі практично немає вільної ніші: вихід на європейські ринки на гідних умовах потребує глибокої структурної перебудови економіки України, підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції по більшості товарних позицій, налагодження взаємовигідних зв'язків з виробниками в країнах Західної Європи. Зрозуміло, що ці питання неможливо вирішити протягом 3-5 років.

По-третє, більшість національних неконкурентоспроможних підприємств будуть ліквідовані, поглинуті потужними європейськими компаніями, що призведе до негативних соціальних наслідків.

Нарешті, в середньостроковій перспективі Україна буде неспроможна нести фінансовий тягар внесків до ЄС.

Усвідомлення цих «факторів стримування» змушує українську еліту досить обережно оцінювати можливі терміни наближення України до рівня економічно розвинених країн Європейського Союзу. За експертними оцінками, позиції України виглядають значно гіршими, порівняно з країнами Балтії, іншими державами Східної Європи. З іншого боку, доволі песимістично оцінюються позиції Росії: 21% вважають, що РФ ніколи не наблизиться до європейського рівня. Стосовно Білорусі, таку думку поділяють 27% експертів (див. таблицю).

Переважає більшість опитаних експертів (65%) вважають, що період наближення України до рівня розвинених країн європейського співтовариства триватиме близько 20 років.

Якщо порівняти експертні оцінки позицій різних країн з результатами опитування населення, то привертає увагу те, що перспективи країн СНД, зокрема, Росії та Білорусі, в очах українських громадян, на відміну від експертних оцінок, виглядають дещо кращими¹². Так,

Коли наступні держави зможуть вийти на рівень економічно розвинених країн-членів ЄС?
% опитаних (експерти)

	Ніколи	В найближчі 20 років	В найближчі 5-10 років	В найближчі рік-два	Цього рівня вже досягнуто	Важко відповісти
Україна	10%	65%	15%	0%	0%	10%
Росія	21%	41%	25%	1%	0%	12%
Білорусь	27%	39%	4%	2%	0%	28%
Інші країни СНД	21%	41%	6%	1%	0%	31%
Країни Балтії	0%	12%	63%	22%	3%	0%
Польща	0%	11%	46%	32%	11%	0%
Румунія	7%	41%	35%	6%	0%	11%
Болгарія	3%	43%	35%	7%	0%	12%

¹⁰ Див.: Чи гряде нове розширення ЄС? — Президентський вісник, 3-9 липня 2000р., с.3.

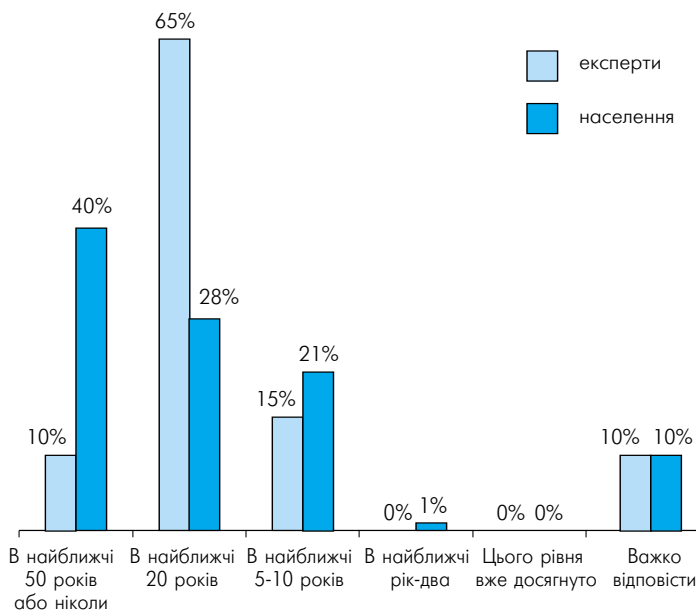
¹¹ Див. статтю експерта УЦЕПД: Чалый В. Долгая дорога в ЕС. — Зеркало недели, 27 мая 2000г., с.2.

¹² Слід зауважити, що для цього є певні підстави. Наприклад, експерти МВФ у доповіді стосовно розвитку світової економіки (квітень 2000р.) зафіксували, що з усіх країн СНД в 1999р. економічний спад спостерігався лише в Україні (-0,4%) та Молдові (-5%). Експерти МВФ прогнозують, що в 2000р. в Україні темпи економічного росту будуть найменшими серед держав Співдружності. Див.: ИТАР-ТАСС, 13 апреля 2000г.

відповідно 33% і 25% громадян переконані, що ці країни досягнуть рівня європейського розвитку через 5–10 років, і лише відповідно 5% і 7% — вважають, що цього не відбудеться ніколи.

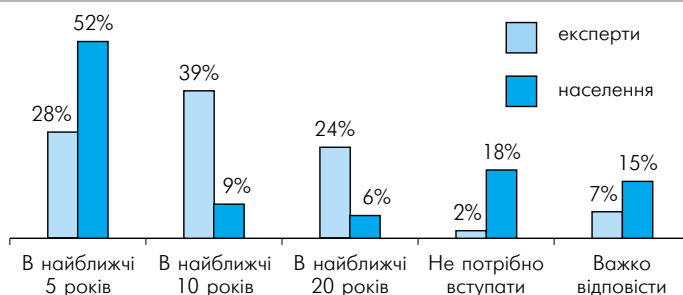
Однак, що стосується України, то думки еліти і населення в основному співпадають. Так, населення України оцінює термін наближення нашої держави до рівня країн ЄС наступним чином: 28% опитаних вважають, що це відбудеться через 20 років, 21% — через 5–10 років. Водночас, з 40% респондентів-песимістів 25% відзначають термін у 50 років, а 15% — переконані, що Україна ніко-

Коли Україна зможе вийти на рівень економічно розвинених країн-членів ЄС? % опитаних

ли не досягне цього рівня¹³. Оцінки експертів і населення стосовно перспектив нашої держави вийти на європейський рівень розвитку подаються у порівнянні на діаграмі «Коли Україна зможе вийти на рівень економічно розвинених країн-членів ЄС?»).

Коли Україні потрібно вступити до Європейського Союзу? % опитаних

Симптоматичним виглядає той факт, що обережно оцінюючи термін досягнення Україною рівня економічно розвинених країн ЄС, і українська еліта, і населення країни, водночас, переконані в необхідності вступу до ЄС у найближчі 5–10 років. Зокрема, так вважають 67% експертів та 61% населення України (див. діаграму «Коли Україні потрібно вступити до Європейського Союзу?»).

Слід враховувати, що для третини населення європейський вибір або не вважається доцільним, або ставлення до цієї проблеми ще не визначено: 18% громадян переконані, що Україні вступати до ЄС не потрібно взагалі, 15% — утримались від відповіді.

Співставлення зовнішньополітичних симптомів населення і його ставлення до вступу України в ЄС вимальовує цікаву картину. Більше половини населення (57%) вважає пріоритетними контакти з СНД і РФ, водночас, дві третини (67%) зовсім не проти вступу до ЄС. Тобто, якщо при альтернативному виборі ключового зовнішньополітичного вектора ще «спрацьовують» традиційні настрої, то вже окрему самоцінність для України європейського напрямку усвідомлює переважна більшість населення (67%).

Розуміючи, що економічну відсталість України від провідних держав ЄС вдасться подолати нескоро, еліта і населення України водночас бажають якнайшоріше побачити нашу державу серед розвинених європейських країн з високим рівнем добробуту. Таке прагнення є абсолютно зрозумілим на фоні вкрай принизливих (як для європейської країни) показників соціально-економічного розвитку України.

На межі бідності нині перебуває близько 70% громадян України. Середньодушовий дохід понад 1 млн. сімей не досягає \$10 на місяць. У більшості регіонів середня зарплата складає \$30–40. Погодинна оплата праці в Україні в 15 разів менша світового стандарту межі бідності. Зростає безробіття: протягом 1997–1999рр. число офіційно зареєстрованих безробітних збільшилося з 350 тис. до 1,4 млн. За експертними оцінками, реально не мають роботи 7–8 млн. українців. Протягом останніх років індекс людського розвитку в Україні залишається стабільно низьким — наша країна посідає 91 місце серед держав-членів ООН. Тривожить той факт, що населення України не бачить змін на краще. За результатами соціологічного опитування УЦЕПД (червень 2000р.), 61% громадян вважають, що, порівняно з січнем 2000р., матеріальне становище їх сімей погіршилося, 33% опитаних не відзначають жодних змін на краще.

¹³ Порівняно з попередніми соціологічними опитуваннями УЦЕПД, простежується певна позитивна динаміка. За результатами, наприклад, квітневого опитування 2000р., лише 14% респондентів вірили, що Україні вдасться здійснити прорив до Європи в найближче десятиліття, а 25% — вважали, що наша держава ніколи не наблизиться до рівня європейських країн.

Прагнення українців якомога швидше увійти до складу ЄС має й психологічне підґрунтя. Люди розуміють, що європейське майбутнє України закладається сьогодні. Вони хочуть жити в добробуті і спокої вже зараз, а не у віддаленому чудовому майбутньому. Тому, очевидно, термін вступу України до ЄС у 5-10 років — це своєрідний компроміс між раціональним розумінням жорстких реалій і прагненням якнайшвидше вийти на європейський рівень життя.

Інтеграція до ЄС сприймається українською елітою як засіб вирішення внутрішніх проблем, насамперед, покращання соціально-економічної ситуації в країні. Саме на цьому наголошують більшість експертів, відповідаючи на питання: «Чого ви очікуєте, в першу чергу, від інтеграції України до ЄС?»¹⁴ (див. наступну діаграму).

**Наслідки інтеграції України до ЄС,
% опитаних (експерти)**

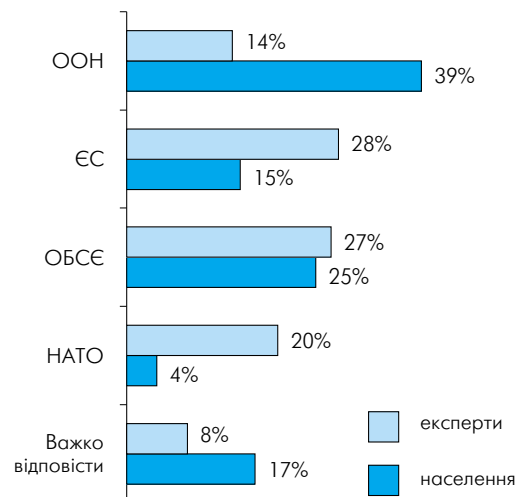
Неважко помітити, що в настроях української еліти відчувається деякий «європатерналізм». Однак, міжнародна практика України вже неодноразово доводила марність очікувань на кардинальні внутрішні зміни, спираючись на допомогу Заходу. Європейський Союз — не добровільний благодійницький фонд, а скоріше альянс потужних держав, об'єднаних для того, щоб спільно витримати пресинг жорсткої світової конкуренції. Західні партнери навряд чи зацікавлені в просуванні українських товарів (з низьким рівнем обробки) на європейські ринки, перенасичені саме такою продукцією. Свідченням цього є щорічне зростання частки українського експорту, що підпадає під антидемпінгові розслідування: в 1995р. — 28%, в 1999р. — вже 35%¹⁵.

Україна повинна розраховувати переважно на власні сили. Треба, як сказав прем'єр В.Ющенко, «нарощувати економічні м'язи» — це єдиний шлях інтеграції до Європи.

Привертає увагу й те, що серед позитивних наслідків інтеграції до ЄС на друге місце українські експерти ставлять зменшення економічної залежності від Росії¹⁶. Однак, важливий і загалом позитивний процес диверсифікації торгово-економічних контактів України не повинен перетворюватись у «фетишизацію» євроінтеграції як альтернативи відносинам з Росією. На думку експертів УЦЕПД, одним з основних зовнішньоекономічних пріоритетів України є вирішення нагальних проблем економічних відносин з РФ, зокрема, встановлення режиму вільної торгівлі та зняття односторонніх протекціоністських заходів російської сторони.

Серед важливих позитивних факторів євроінтеграції експерти відзначають і зміцнення національної безпеки України. Загалом, така позиція кореспондується з тим, що найбільша частина опитаних експертів (28%) вважають провідною організацією регіональної безпеки в Європі саме ЄС. 27% експертів переконані, що цю функцію має виконувати ОБСЄ, 20% — НАТО, 14% респондентів — ООН. Серед населення складається дещо інша ієрархія ключових структур безпеки на європейському просторі (див. наступну діаграму).

**Провідна організація регіональної безпеки в Європі,
% опитаних**

¹⁴ Респондентам було запропоновано відзначити не більше трьох позицій

¹⁵ 13 країн світу проводять проти України понад 100 антидемпінгових розслідувань за 26 товарними групами. За експертними оцінками, збитки від таких розслідувань, починаючи з 1992р., склали для України близько \$1,0-1,5 млрд.

¹⁶ Слід нагадати, що попри згортання торговельних відносин з Росією (за останні три роки — на \$3,2 млрд.), на цю країну припадає 20,7% українського експорту. Водночас, РФ залишається найбільшим імпортером товарів в Україну — 47% загального імпорту. Лівову частку російського імпорту складають енергоносії.

Як видно з діаграми, більшість української державно-політичної еліти вважає, що безпека на континенті має забезпечуватися, насамперед, Європейським Союзом (28%), ОБСЄ (27%) і НАТО (20%). Населення в цьому питанні займає дещо відмінні позиції: перевага віддається ООН (39%), далі — ОБСЄ (25%), ЄС (15%), нарешті — НАТО (лише 4%).

НАПРЯМИ СПІВРОБІТНИЦТВА: СВІТЛО В КІНЦІ ЄВРОТУНЕЛЮ?

Певні ейфоричні настрої минулих років, спроби як-небудь втиснутися в групу нових пасажирів євроекспресу поступово змінилися реалістичним усвідомленням того, що й квиток на перон чогось-таки вартий. Вже ясно, що навіть за умов радикального здійснення структурних реформ, період адаптації до політико-економічних вимог ЄС триватиме багато років. Зрозуміло, що і ЄС не стоятиме на місці, очікуючи на Україну, і вимоги до країн-

кандидатів будуть з часом підвищуватися. Однак, це зовсім не означає, що Україна приречена на довічне аутсайдерство.

Дійсно, слід визнати, що сьогоднішні стартові позиції нашої держави є слабкими. Про це свідчать економічні показники. Вони підтверджуються й результатами експертних опитувань¹⁷.

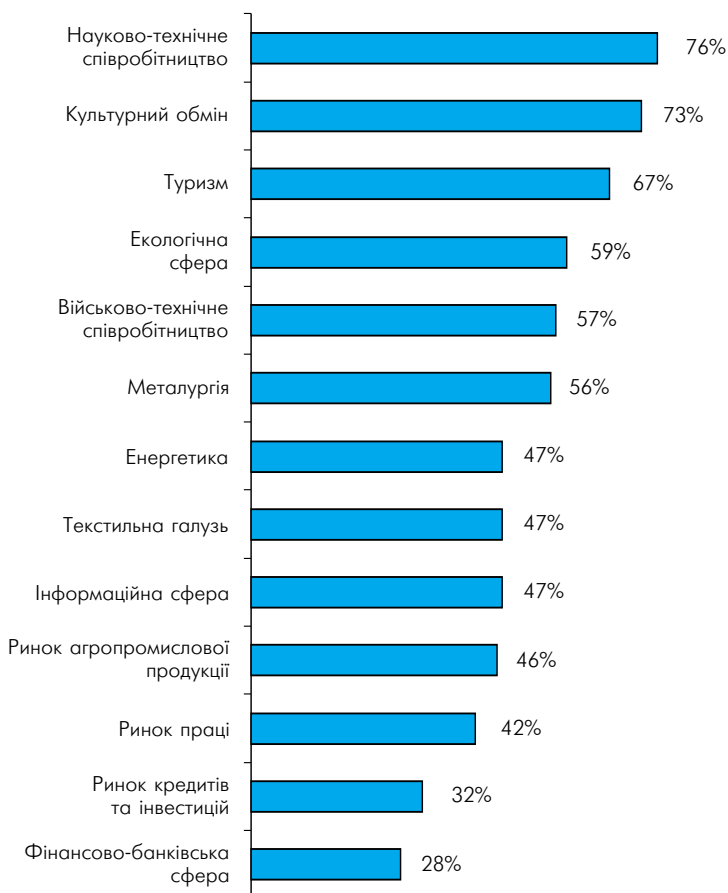
Очевидно, не є випадковим, що серед напрямів, на яких існує реальна можливість співробітництва з ЄС, українська еліта, насамперед, орієнтується на гуманітарну сферу. Так, більшість експертів виділяють науково-технічне співробітництво (76%), культурний обмін (73%), туризм (67%) та екологічну сферу (59%).

Як видно з діаграми «Напрями, на яких існує реальна можливість співробітництва між Україною та ЄС», значно менший оптимізм викликає у експертів перспектива співпраці з ЄС в енергетиці, текстильній галузі, на ринках агропромислової продукції, праці, кредитів та інвестицій, у фінансово-банківській сфері. Так, лише 28% опитаних експертів вважають реальною можливість ефективного співробітництва України з ЄС у фінансово-банківській сфері, 32% — на ринку кредитів та інвестицій. Менше половини експертів висловлюють оптимізм щодо співробітництва України з ЄС на ринку агропромислової продукції (46%), в сфері енергетики (47%) та в текстильній галузі (47%). На наш погляд, це пояснюється рядом причин.

По-перше, ці сектори економіки підпадають під протекціоністські заходи ЄС. **По-друге**, саме в цих галузях ще не сформовані потужні українські компанії, які змогли б на рівних конкурувати з європейськими виробниками. **По-третє**, входження до ЄС нових членів підвищить конкурентоспроможність їх підприємств у «чутливих» сферах українського експорту (металопродукція, текстиль, продукти харчування). **По-четверте**, в Україні поки що не створено привабливий інвестиційний клімат для залучення європейських капіталів. (Не випадково, що контакти з ЄС на ринку кредитів та інвестицій, а також у фінансово-банківській сфері викликають у експертів найбільший скепсис).

Таким чином, серед української еліти переважають сумніви щодо існування передумов для рівноправного взаємовигідного співробітництва України з ЄС на багатьох напрямках зовнішньоекономічних відносин. Водночас, отримані в ході експертного опитування оцінки дають чітке уявлення про стратегічні напрями діяльності органів державної влади

Напрями, на яких існує реальна можливість співробітництва між Україною та ЄС, % опитаних (експерти)

¹⁷ За результатами опитувань, проведених УЦЕПД в лютому 2000р. серед західних, польських та російських експертів, більшість з них відзначили мінімальний, або незначний вплив України на ринках кредитів та інвестицій, інформаційних ресурсів, агропромислової продукції, енергоресурсів, високих технологій і промислової продукції. Див.: Міжнародний імідж України: міфи і реальність. Аналітична доповідь Українського центру економічних і політичних досліджень. — Національна безпека і оборона, 2000, №3, с.54,64.

України для зміцнення євроінтеграційних позицій нашої держави — це прискорення темпів реформ, боротьба з корупцією, розбудова громадянського суспільства, вдосконалення господарського законодавства.

Під час опитування експертам було запропоновано визначити першочергові заходи для прискорення інтеграції України до Європейського Союзу. Отримані результати наводяться на наступній діаграмі.

Переважає більшість експертів (71%) на перше місце поставили прискорення надання Україні статусу країни з ринковою економікою. Це, безумовно, важливий фактор, оскільки перебування України в групі держав з перехідною економікою обмежує її зовнішньоекономічні позиції, ставить в нерівні умови в контактах із західними партнерами¹⁸. Серед інших пріоритетних напрямів визначено також набуття Україною членства в СОТ (61%), зменшення взаємних обмежень на

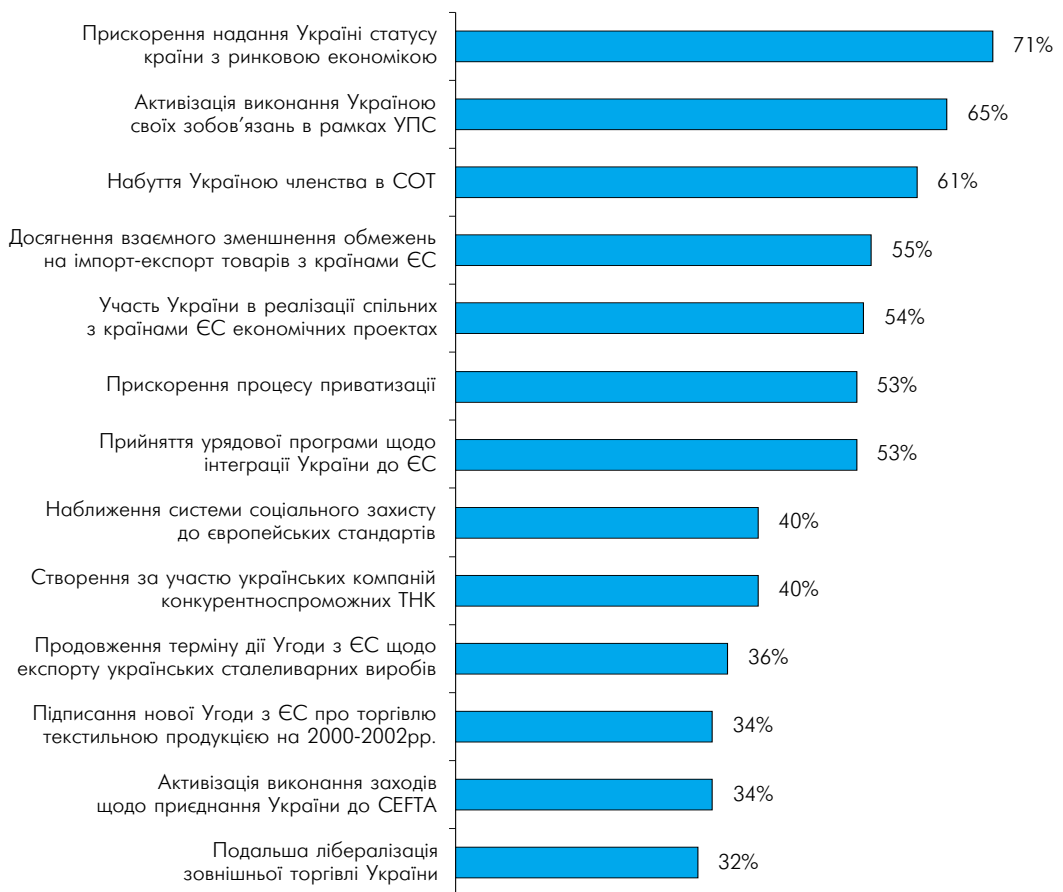
експортно-імпорتنі операції з країнами ЄС (55%).

Важливим заходом більшість експертів (65%) вважають активізацію процесу виконання Україною зобов'язань в рамках Угоди про партнерство і співробітництво з ЄС. Тобто, **йдеться про необхідність якомога скорішого подолання розриву між задекларованими намірами та їх імплементацією в конкретних діях влади.**

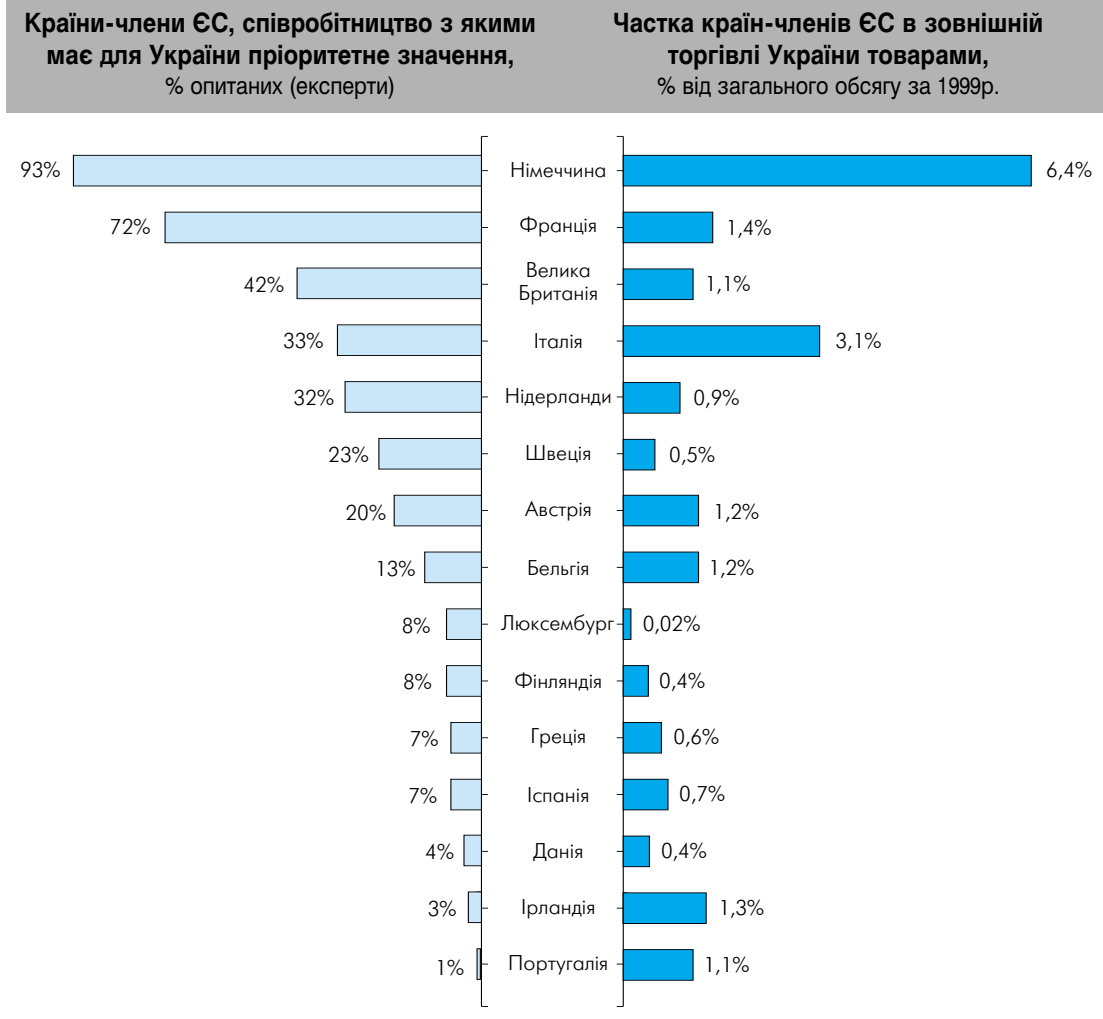
На думку експертів УЦЕПД, відкриття економічних кордонів потребує обережного підходу, з огляду на проблеми економічної безпеки. Перш ніж здійснити такий крок, Україні необхідно провести глибокі структурні реформи в економіці, сформувати потужні національні компанії, здатні вистояти в умовах жорсткої міжнародної конкуренції.

Безперечно, процес інтеграції України до ЄС (як структури) не може бути відірва-

**Першочергові заходи для прискорення інтеграції України до ЄС,
% опитаних (експерти)**

¹⁸ Статус держави з неринковою економікою зумовлює, наприклад, підвищення антидемпінгової маржі з мінімального рівня (не більше 10%) до 125%, а це на багато років обмежує доступ українських товарів на відповідні ринки.

ним від зміцнення двосторонніх відносин з країнами-членами Європейського Союзу. В цьому плані, викликає інтерес визначення експертами окремих країн ЄС, співробітництво з якими має пріоритетне значення для реалізації інтеграційної політики України (діагр. «Країни-члени ЄС, співробітництво з якими має для України пріоритетне значення»). Поряд відображено статистичні показники зовнішньої торгівлі України з цими ж країнами за підсумками 1999р.

Експерти досить чітко виділяють першу трійку «найбільш важливих країн» — це Німеччина (93%), Франція (72%) та Велика Британія (42%). Саме ці держави значною мірою визначають нинішнє «обличчя» ЄС і його майбутнє. Високий рейтинг Франції в очах української еліти, очевидно, пояснюється її помітним впливом на загальноєвропейські процеси, а також тією обставиною, що ця країна до кінця 2000р. буде головує в Євро-

пейському Союзі¹⁹. Слід також нагадати, що наступний саміт Україна - ЄС відбудеться у вересні 2000р. у Парижі.

Визначена експертами важливість контактів з Італією, Нідерландами, Швецією та Австрією пояснюється тим, що ці країни активно підтримують прагнення нашої держави інтегруватись в Європейський Союз.

Крім політичних факторів, саме такий експертний рейтинг країн ЄС, очевидно, обумовлюється і рівнем торгово-економічного співробітництва України з європейськими державами.

Наприклад, Німеччина стабільно входить до групи основних торгових партнерів України. В 1999р. частка Німеччини в загальному обсязі зовнішньої торгівлі України склала 6,4%. Для порівняння: частка Італії — 3,1%, Франції — 1,4%, Великої Британії — 1,1%, Нідерландів — 0,9%.

¹⁹ З цього приводу Посол Франції в Україні П.Фієскі заявив, що слід очікувати поглиблення контактів між Україною та ЄС. Див.: Драч М. Франція головує в ЄС: перспективи для України. — Українське слово, 12 липня 2000р. с.8.

Можна провести певні паралелі між експертними оцінками та обсягами прямих інвестицій з цих держав в економіку України. Наприклад, якщо інвестиції з Німеччини в 1999р. склали \$230 млн., Великої Британії — \$243 млн., Нідерландів — \$301 млн., то інвестиції з країн, розміщених експертами в нижній частині списку важливих партнерів, значно менші: Іспанія — \$18 млн. Данія — \$17 млн., Португалія — лише \$920 тис.

Таким чином, оцінки експертів є досить-таки об'єктивними — вони враховують як політико-економічну вагу країни в Європейському Союзі, так і рівень її економічного співробітництва з Україною.

З числа країн-кандидатів на членство в ЄС, найбільшою мірою сприяти поглибленню стосунків України з Європейським Союзом могла б Польща: так вважають 77% опитаних експертів. На підтримку інших країн українська еліта покладається значно менше. Так, на допомогу з боку Чехії розраховують 8% опитаних експертів, Угорщини — 4%, Словаччини — 2%. Такі оцінки зрозумілі, з огляду на те, що саме з Польщею Україна має найбільш позитивну динаміку двосторонніх відносин. *(Достатньо згадати активні політичні контакти на найвищому рівні: відбулося вже понад 20 зустрічей президентів двох країн).* Крім того, більшість польської еліти активно підтримує європейський вибір України²⁰.

ВИСНОВКИ

Серед трьох зовнішньополітичних пріоритетів України, інтеграція до ЄС знаходить найбільшу підтримку державно-політичної еліти (48% опитаних). Однак, більшість населення України традиційно вважає пріоритетними співробітництво з країнами СНД та Росією (відповідно 31% і 26% громадян). Відносини України з США вважають пріоритетними лише 11% експертів і 5% громадян. Важливо те, що дві третини населення зовсім не проти вступу до ЄС: необхідність для України європейського напрямку усвідомлюють 67% респондентів.

Експертне опитування віддзеркалює складні реалії процесу євроінтеграції України. Переважна більшість української еліти і населення країни критично оцінюють як ставлення країн ЄС до перспективи входження нашої держави до цього угруповання, так і сучасний стан відносин України з ЄС. Така ситуація, на думку експертів і населення, обумовлена впливом ряду негативних чинників, насамперед, внутрі-

шнього характеру — це повільні темпи реформ, високий рівень корупції, недосконалість податкової політики і нормативно-правової бази.

Усвідомлення цих «факторів стримування» змушує еліту і населення України досить обережно оцінювати можливий термін наближення України до рівня економічно розвинених країн ЄС: більшість опитаних визначають період у 20 років. Однак, лєвова частка і українського істеблішменту, і населення країни (відповідно 67% і 61%), бажаючи якнайшвидше побачити Україну серед європейських держав з високим рівнем добробуту, переконані в необхідності вступу до ЄС у найближчі 5-10 років. Таке прагнення є абсолютно зрозумілим на фоні складної соціально-економічної ситуації в Україні.

Основні стратегічні напрями діяльності органів державної влади щодо зміцнення євроінтеграційних позицій України — це прискорення темпів реформ, боротьба з корупцією, розбудова громадянського суспільства, вдосконалення господарського законодавства.

Експерти виокремлюють комплекс першочергових заходів для прискорення інтеграції України до ЄС. Переважна більшість з них (71%) на перше місце ставлять здійснення заходів по прискоренню надання Україні статусу країни з ринковою економікою. Серед важливих заходів відзначаються також: активізація процесу виконання Україною своїх зобов'язань в рамках Угоди про партнерство і співробітництво з ЄС; набуття членства в СОТ; усунення обмежень на експортно-імпорتنі операції з країнами ЄС; участь України в спільних з Європейським Союзом економічних проектах.

Процес інтеграції України до ЄС передбачає зміцнення двосторонніх контактів з країнами-членами Європейського Союзу. В цьому плані, українська еліта наголошує на пріоритетному значенні відносин, насамперед, з Німеччиною (93%), Францією (72%) і Великою Британією (42%). Тобто, йдеться про найбільш потужні, економічно розвинені країни, які визначають нинішнє «обличчя» ЄС і його майбутнє. Водночас, враховується рівень їх торгово-економічного співробітництва з Україною та обсяги інвестицій в нашу економіку.

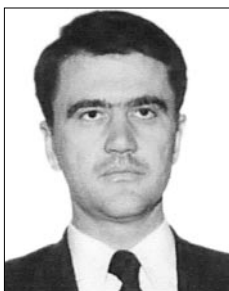
На думку експертів УЦЕПД, позиції населення і еліти, їх думки щодо інтеграції України в Європу є корисними і заслуговують на увагу владних структур. Висловлені пропозиції мають бути використані для більш активного просування України європейським шляхом.

²⁰ Це підтверджують результати експертного опитування, яке УЦЕПД разом з польською соціологічною фірмою GfK Polonia провів у лютому 2000р. серед представників канцелярії Президента та Прем'єр-міністра, міністерств і відомств Польщі, членів профільних комітетів Сейму і Сенату, представників бізнесових кіл. Див.: Пашков М., Чалий В. Міжнародний імідж України: погляд із Польщі. — Національна безпека і оборона, 2000, №3, с.53-54.

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ ДО ЄС

У системі зовнішньополітичних пріоритетів України особливе місце посідає співробітництво з ЄС. Європейський вибір нашої держави відкриває нові перспективи співробітництва з розвиненими країнами континенту, надає можливості економічного розвитку, зміцнення позицій України у світовій системі міжнародних відносин. Однак, сучасний стан відносин України з Європейським Союзом наводить на серйозні роздуми.

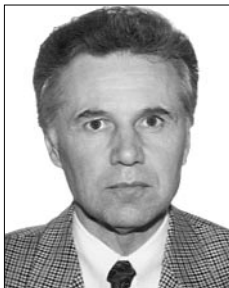
Проблеми співробітництва України з ЄС, можливі напрями поглиблення взаємовигідної співпраці стали предметом обговорення на заочному круглому столі, організованому експертами УЦЕПД.

Андрій Фіалко,
заступник керівника
Головного
управління
зовнішньої політики
Адміністрації
Президента України

Ігор Осташ,
голова Комітету у
закордонних справах
Верховної Ради
України,
Віце-президент
ПА ОБСЄ

Віктор Маштабей,
в.о. начальника
Управління
Європейського Союзу
МЗС України

Сергій Толстов,
директор Незалежного
центру політичного
аналізу і прогнозування

Ігор Бураковський,
доктор економічних наук,
професор,
головний економіст
Київського центру
Інституту Схід-Захід

Експерти УЦЕПД запропонували учасникам круглого столу відповісти на наступні питання:

1. Як би Ви охарактеризували сучасний стан взаємовідносин України з ЄС?
2. Що, на Ваш погляд, перешкоджає інтеграції України до Європейського Союзу?
3. Яких першочергових заходів необхідно вжити для прискорення інтеграції України до ЄС?

На думку експертів УЦЕПД, продуктивним є співставлення думок представників різних гілок влади, незалежних експертів та науковців щодо сучасного стану відносин України з ЄС, перспектив і пріоритетних напрямів інтеграції нашої держави до Європейського Союзу.

СУЧАСНИЙ СТАН ВЗАЄМОВІДНОСИН УКРАЇНИ З ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ

Андрій Фіалко. У стосунках України з ЄС настав час нових можливостей, але й нових ризиків. Нових можливостей — тому, що на виборах в Україні Президент переміг на платформі європейського вибору, європейської інтеграції. Справді, в нашій країні була альтернатива, чи швидше, дилема — в якому напрямі рухатись? І певною мірою, справедливо стверджувати, що український народ на президентських виборах зробив європейський вибір. Це серйозний мандат на здійснення рішучих кроків у напрямі європейської інтеграції. Якщо до цього Україні закидали, що вона начебто не визначилася з курсом щодо Європейського Союзу, то я думаю, що результат виборів — це і є відповідь на питання щодо курсу. Крім того, і призначення нового Уряду, і формування парламентської більшості відбулися, в принципі, саме на засадах європейського вибору. І це не лише

декларації, це певні конкретні речі. Зокрема, завдяки відповідним дорученням Президента та рішенням Уряду, було знято багато питань у відносинах України з Європейським Союзом. Почали здійснюватись реальні кроки по реформуванню нашого суспільства — йдеться, зокрема, про адміністративну реформу, реформу агропромислового комплексу, ряд інших важливих кроків. Це посилює позиції України в стосунках з ЄС, сприяло появі нових очікувань з боку Європейського Союзу і країн-членів. На цьому фоні ми можемо говорити про певний кредит довіри до України та про створення нових можливостей в наших взаєминах.

З іншого боку, це створює і нові ризики: якщо ми втратимо момент зараз, то наступний шанс Україна отримає нескоро. Водночас, треба на речі дивитися реалістично. Зараз ідеться про європейську перспективу як досить віддалену. У найближчому майбутньому жодних кардинальних зрушень на цьому шляху ми не досягнемо. Ми будемо лише закладати підвалини наших майбутніх відносин, але це, в свою чергу, повністю відповідає нашим внутрішнім першочерговим завданням. Отже, реформування економіки і набуття критеріїв членства в ЄС — це дорога в одному напрямі.

Ігор Остап. Зараз Україна знаходиться на етапі реалізації Угоди про партнерство і співробітництво (УПС), підписаної 14 червня 1994р. в Люксембурзі між Україною та ЄС.

Після набуття чинності УПС 1 березня 1998р., остаточно було сформовано механізм двостороннього діалогу, зокрема, регулярні політичні контакти на найвищому рівні. Почали діяти передбачені УПС органи — Рада та Комітет з питань співробітництва між Україною та ЄС, а також Комітет парламентського співробітництва. 11 червня 1998р. Указом Президента України було затверджено Стратегію інтеграції України до ЄС, яка реалізується органами виконавчої влади. У відповідь на звернення України до ЄС з проханням визнати право нашої держави на набуття членства в ЄС після досягнення відповідних критеріїв, на саміті ЄС у грудні 1999р. було прийнято Спільну стратегію ЄС щодо України.

Таким чином, можна говорити про певний прогрес у відносинах, особливо тепер, коли в наших владних органах намітився консенсус щодо самої необхідності інтеграції України до європейських структур. У свою чергу, Європейський Союз також готовий іти нам назустріч. Про це свідчить, зокрема, виступ міністра закордонних справ Португалії (країни, яка головує у І половині 2000р.

в ЄС) Ж.Гами під час візиту до Брюсселя української делегації на чолі з Прем'єр-міністром України В.Ющенком. Крім усього іншого, у виступі пролунала думка про те, що при належному виконанні наших зобов'язань Угода про партнерство і співробітництво між Україною та ЄС може перерости в асоційоване членство. Це було підтримано і Президентом Європейської Комісії Р.Проді.

Віктор Маштабей. Насамперед, слід відзначити, що попри всі труднощі трансформаційного періоду ми спромоглися досягти політичного визнання європейського вибору України з боку ЄС. У Спільній стратегії ЄС щодо України, затвердженій на Гельсінському самміті ЄС 10-11 грудня 1999р., задекларовано, що «Європейський Союз відзначає європейські прагнення України та вітає проєвропейський вибір, зроблений Україною». Необхідно підкреслити, що йдеться про офіційний документ ЄС, яким визначаються стратегічні напрями розвитку наших двосторонніх стосунків на чотири роки вперед.

За основними напрямками стосунків Україна - ЄС сьогодні ведеться щоденна напружена робота. Більш детально вона полягає в наступному.

1. Поставлено на постійну основу виконання УПС. У визначеній послідовності проводяться засідання Ради, Комітету, профільних підкомітетів з питань співробітництва Україна-ЄС, а також Парламентського комітету з питань співробітництва, заходи з політичного діалогу Україна-Трійка ЄС на різних рівнях — від найвищого до експертного. Обговорюються заходи наступної Спільної програми імплементації УПС на 2000р. і подальші роки, які враховують як позитивний, так і негативний досвід реалізації попередньої програми (на 1998-1999рр.).

2. Значну роботу здійснено в напрямі приведення національного законодавства у

відповідність до норм та стандартів ЄС. Прийнято ряд постанов Уряду, які забезпечують правову основу цього процесу. Зокрема, Постанову Уряду від 1998р. про запровадження механізму адаптації законодавства України до законодавства ЄС та Концепцію адаптації законодавства України до законодавства ЄС, затверджену 16 серпня 1999р. На четвертому засіданні Міжвідомчої координаційної ради (14 квітня 2000р.) затверджено План роботи з адаптації законодавства на 2000р., яким передбачено розробити протягом року понад 50 проєктів законів України та постанов Уряду з урахуванням основних положень законодавства ЄС.

3. Розширюється договірно-правова база співробітництва. На сьогодні укладено чотири галузеві угоди між Україною та ЄС про співробітництво у сталеливарній та текстильній промисловості, ядерній енергетиці. Додаткові можливості розкриваються з підписанням Україною і Євросоюзом багатосторонньої рамкової Угоди INOGATE (22 липня 1999р.) щодо створення правових засад міжнародного співробітництва по забезпеченню енергоносіями країн Західної Європи, в т.ч. з урахуванням транзитних можливостей України. Ведеться робота з підготовки до підписання Угоди про науково-технічне співробітництво та про торгівлю ядерними матеріалами.

4. Окремої уваги заслуговує робота з реалізації Спільної стратегії ЄС щодо України. Унікальність цього документу, порівняно з базовою угодою УПС, полягає в тому, що Стратегія поширює можливості двостороннього співробітництва на сфери, які раніше не були задіяні повною мірою у діалозі України з ЄС, — це зовнішня політика та політика безпеки, а також юстиція та внутрішні справи.

В рамках першого Робочого плану реалізації Спільної стратегії, який діяв у період Португальського головування в ЄС, було започатковано серію консультацій на експертному рівні з питань роззброєння, експорту звичайних озброєнь, загальної безпеки, нерозповсюдження, проблематики ОБСЄ тощо.

Представники України брали участь у конференції з питань наркотичних речовин у Європі (28-29 лютого 2000р.). За результатами місії експертів ЄС в Україну (січень 2000р.) підготовлено спільну доповідь щодо боротьби з нелегальною імміграцією та торгівлею людьми, а також рекомендації, які були схвалені під час Третього засідання Ради з питань співробітництва Україна-ЄС (23 травня 2000р.). Започатковано техніко-економічне дослідження для підготовки проєкту у сфері боротьби з «відмиванням» грошей в Україні.

5. Досвід розвитку торговельно-економічних відносин між Україною та ЄС переконливо доводить необхідність докладання зусиль з метою розв'язання існуючих проблем та прискорення інтеграції України в європейський та світовий економічний простори.

На сьогодні, в результаті копіткої роботи відповідних міністерств та відомств України, а також плідної співпраці експертів України та ЄС в рамках Підкомітету №1 з питань торгівлі та інвестицій врегульовано більшу частину (14 з 21) існуючих торговельно-економічних претензій з боку ЄС. Розпочато роботу щодо реалізації Меморандуму міністерства в справах міжнародного розвитку Великобританії про надання технічної допомоги Уряду України у формулюванні та імплементації її торговельної політики.

Для забезпечення інтеграції в економічний простір Європи Україна визначила для себе наступні першочергові завдання: (1) набуття членства в СОТ; (2) входження в Європейську Асоціацію Вільної Торгівлі (ЄАВТ) та Європейську економічну зону; (3) створення зони вільної торгівлі Україна-ЄС. Слід відзначити, що 19 червня 2000р. в Женеві вже підписана «Декларація Україна - ЄАВТ», в якій ідеться про основні напрями та інституційні засади співробітництва сторін.

Таким чином, якщо підсумувати наведений (далеко не повний) перелік зробленого за два останні роки, відповідь на поставлене питання щодо характеристики сучасного стану взаємовідносин України і ЄС є достатньо однозначною і, безумовно, позитивною.

Сергій Толстов. Якщо брати до уваги саме ЄС у якості керівних і координаційних органів інтеграційної спільноти (а не позицію урядів окремих країн ЄС), то сучасний стан відносин з Україною можна визначити як певну паузу, яка відбиває настрої вічіку-

вання. З одного боку, виконавчо-координаційні структури ЄС усвідомлюють невідповідність України інтеграційним критеріям та відстежують причини затримок у плані виконання українською стороною положень УПС, а з іншого боку, — займають спостережну позицію щодо заходів Уряду В.Ющенка, очікуючи від нього скільки-небудь істотних економічних успіхів. Це головне, оскільки решту контексту взаємовідносин становлять протиріччя другорядного характеру, пов'язані з вужчими, більш егоїстично спрямованими розбіжностями в інтересах окремих ділових груп та окремих країн.

Ситуація може змінитися на краще лише в разі створення Урядом та Парламентом України реальних умов для прискорення економічного зростання та виконання необхідних заходів для вступу України до СОТ. Останнє передбачає приведення українського законодавства у відповідність до стандартів країни з ринковою економікою. Враховуючи відсутність чітких уявлень стосовно стратегії економічного розвитку та катастрофічно низький обсяг ВВП України, зробити це буде надзвичайно важко.

Лише зі вступом до СОТ Україна виконає положення УПС, яке в принципі дозволить розпочати новий раунд переговорів з ЄС і перевести в практичну площину питання про створення зони вільної торгівлі з ЄС, як це було передбачено в Угоді 1994р. Подібний захід не слід тлумачити як перешкоду встановленню зони вільної торгівлі в межах СНД. На Заході лібералізація міжнародної торгівлі сприймається під кутом зору «глобалізації», тобто як позитивне явище. Так, голова представництва Комісії Європейського Союзу в Україні А.Ванавербек однозначно заявив: «Ми підтримуємо ідею створення зони вільної торгівлі між Україною та Росією»¹.

Можна напевно стверджувати, що зараз Україна втратила можливість входження до ЄС на тих же засадах, на яких у цьому процесі братимуть участь країни Центральної та Східної Європи (держави Вишеградської групи, Словенія, країни Балтії, і, можливо, Болгарія та Румунія). Специфіка цих держав полягає в тому, що вони мають з ЄС партнерські угоди (європейського зразка), які визнають за ними статус кандидатів на членство в ЄС, входять до СЕФТА (як проміжної адаптаційної структури), мають статус асоційованих партнерів Західноєвропейського Союзу. Можливості України наздогнати згадані держави зараз виглядають надто песимістично.

Відтак, можна очікувати, що ситуація у відносинах з ЄС зрушить з «точки замерзання»

¹ «Вечерние вести — 7 дней», 29 апреля 2000г., с.6.

в разі вступу України до СОТ та значного прискорення темпів економічного розвитку. Але й у цьому випадку саме ЄС буде вирішувати, який тип подальших взаємин буде застосовано до України: модель європейської партнерської угоди (що відкриває перспективу майбутнього членства в ЄС), або модель відносин асоціації, яку в 70-х роках було встановлено з Туреччиною, країнами Магрибу та Близького Сходу (ці угоди було присвячено переважно економічним аспектам і перспективи членства в ЄС вони не декларували).

Ігор Бураковський. Співробітництво між Україною та ЄС сьогодні визначається досить фундаментальним документом — Угодою про партнерство і співробітництво, яка охоплює практично всі важливі аспекти двосторонніх відносин. На мою думку, повномасштабна реалізація цієї Угоди для України означає просування шляхом реформування економіки з одночасним наближенням до ЄС. Іншими словами, інтеграція в ЄС має визначатися як стратегічна мета. Сьогодні ж більш коректно говорити саме про наближення до Європейського Союзу. На мою думку, в українській політиці європейської інтеграції слід чітко розмежовувати стратегію та етапи її реалізації, а також бачити об'єктивну послідовність кроків на шляху до Європи.

У більш загальному плані, сучасний стан взаємовідносин України та ЄС можна визначити як етап усвідомлення обома сторонами принципово нових економічних і політичних реалій. Так, Україна має чітко зрозуміти, що Європейський Союз — це організація, членство в якій обумовлене досить жорсткими вимогами, які навряд чи будуть переглядатися на користь тієї чи іншої країни-апліканта. Що стосується ЄС, то його розширення в найближчій перспективі поставить нові проблеми і перед інтеграційним угрупованням в цілому. Тому, на мою думку, ставлення ЄС до України та інших держав багато в чому визначатиметься (і вже визначається) процесами, що відбуватимуться всередині ЄС. Очевидно, що всі наслідки нового, багато в чому — безпрецедентного, розширення угруповання сьогодні досить важко передбачити, а тому політика ЄС стосовно нових членів (країн другої та третьої хвилі) ставатиме більш стриманою та обережною.

ЧИННИКИ, ЩО ПЕРЕШКОДЖАЮТЬ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ ДО ЄС

Андрій Фіалко. Перешкоджає те ж саме, що перешкоджає нам нормально жити в самій Україні. Як я вже зазначав, відповідаючи на перше питання, не можна відділяти процес інтеграції України до ЄС від внутрішніх

процесів, що відбуваються в нашій державі. Важко, складно йдуть реформи. Ми не задоволені їх результатами, відповідно й наше просування на шляху європейської інтеграції не є задовільним. Як тільки реформи підуть нормально, відразу ж з'являться і конкретні результати на шляху нашої інтеграції. На жаль, у реальному житті не буває так, щоб прокинутись через 10-15 років і опинитися в Європейському Союзі. Не всі це усвідомлюють, але інтеграція — це, насамперед, дуже копітка робота по приведенню нашого законодавства, наших стандартів до існуючих в Європейському Союзі норм. У зв'язку з цим, єдине, що можна було б назвати додатковим фактором серед тих, що перешкоджають нам, це те, що дуже мало людей у нашій державі, насамперед — серед політичної еліти, серед державних службовців уявляють, що саме треба робити.

Ігор Остах. Існує багато чинників, які перешкоджають інтеграції України до Європейського Союзу. Перш за все, незважаючи на згаданий вище певний консенсус щодо самої необхідності цього процесу, досить

впливовими залишаються сили, які цю необхідність відкидають. Чим швидше ми усвідомимо, що іншого шляху для України немає, і разом візьмемося за його реалізацію, тим швидше ми досягнемо реальних результатів.

Іншим, основним, чинником є економічний. Хоча потрібно наголосити на тому, що в першу чергу, це питання є політичним, про що свідчить рішення ЄС щодо Болгарії, Румунії та інших країн, які мають практично однаковий з Україною рівень економічного розвитку. Проте, доки ми активно не візьмемося за проведення економічних реформ, доти вони не принесуть певних результатів і, відповідно, вступ до Європейського Союзу буде залишатись лише недосяжною мрією.

Ні для кого не є таємницею, що Україна в світі користується сумнівною славою однієї з найбільш корумпованих держав. Це є не лише перешкодою на нашому шляху до цивілізованого світу, гальмом економічного розвитку, а й реальною загрозою національній безпеці України.

Якщо говорити конкретніше, то слід згадати про існування певних перешкод на законодавчому рівні. Так, загальновідомими є претензії до України в галузі захисту прав інтелектуальної власності, надмірного втручання держави в регулювання торговельного співробітництва тощо.

Віктор Маштабей. Якщо не вдаватися в деталі, то можна виділити дві основні групи чинників, що стають на заваді якнайшвидшої інтеграції України в ЄС — зовнішні та внутрішні.

До зовнішніх, у першу чергу, слід віднести невизначену остаточно позицію самого ЄС щодо географічних кордонів майбутнього Європейського Союзу та, навіть, часових рамок приєднання до нього нових країн. При цьому, якщо полеміка відносно першого питання на сьогодні має, здебільшого, довготерміновий характер, і його природа залишає певний лаг до отримання остаточної відповіді, то щодо другого — необхідні швидкі, оперативні, але ретельно виважені дії.

Проте, останнім часом і для самого ЄС стає дедалі більш очевидним відставання реальної швидкості процесу розширення від задекларованих політичних амбіцій. Про це відкрито починають говорити навіть ті політики ЄС, яких відносять до групи «євроентузіастів». Показовим у цьому плані є, наприклад, виступ Комісара з питань розширення ЄС Г.Ферхойгена на Всесвітньому конгресі Міжнародної торговельної палати (4 травня 2000р., Будапешт). Він визнав повільний хід інституційної підготовки Євросоюзу до розширення, що, в свою чергу, автоматично віддає момент прийняття до ЄС нових членів. Інший приклад — це думка міністра закордонних справ Швеції А.Лінд, яка, коментуючи результати неформальної зустрічі міністрів закордонних справ країн-членів ЄС на Азорських островах (6-7 травня 2000р.), зокрема, зазначила: «Я відчуваю реальний ризик зволікання або навіть тимчасового відкладення процесу розширення ЄС».

З іншого боку, результати дослідження, проведеного Німецькою торговельно-промисловою палатою на основі аналізу динаміки економічних параметрів країн-кандидатів, також вказують на їх реальну готовність приєднатися до ЄС не раніше 2004р., або навіть пізніше.

Незважаючи на певну парадоксальність, ця невизначеність з боку ЄС на даний момент може обернутися для України певним позитивом: застосування Євросоюзом критерію визначення індивідуальної готовності тієї чи іншої країни до членства, а також відставання в часі з внутрішнім реформуванням самого ЄС, за певних умов, надають Україні

можливість надолужити своїх Центральнорі Східноєвропейських сусідів з метою приєднання до держав-кандидатів на вступ до ЄС.

У цьому контексті логічно визначитися з другою групою чинників, які стримують євроінтеграційний рух України, — внутрішніх.

Слід зазначити, що ми ще й досі відчуваємо на собі наслідки недостатньої скоординованості заходів з економічних реформ і завдань євроінтеграційного розвитку. Водночас, динаміка подолання цих наслідків сьогодні надихає на оптимізм.

Зокрема, характер завдань, визначених у Посланні Президента України до Верховної Ради «Україна: поступ у ХХІ сторіччя. Стратегія економічного та соціального розвитку на 2000-2004рр.», а також тих, що сформульовані у Програмі діяльності Кабінету Міністрів України на 2000р., свідчать про рішучу налаштованість скоординувати заходи по згаданих напрямках трансформаційних процесів в Україні.

Іншим внутрішнім чинником, який потребує щоденної уваги, є недостатнє поки що розуміння населенням усієї сукупності переваг інтеграції України в ЄС. Втім, і цей стримуючий чинник показує динаміку до зменшення його значення. В результаті реалізації кількох цільових програм, спрямованих на поглиблення обізнаності українців про Європейський Союз, зростає позитивне сприйняття населенням перспектив європейської інтеграції України. Зараз розробляються нові освітні, наукові, культурні програми як в Україні, так і в формі чисельних стажувань та відряджень спеціалістів до країн ЄС.

І останнє. Ні в кого не викликає сумнівів, що Євросоюз є, передусім, економічним об'єднанням, і прийняття рішення про членство в ньому зумовлюється, не в останню чергу, економічними параметрами. Саме тому будь-яка невизначеність України щодо характеру її торговельно-економічної політики (чи бути їй ліберальною, чи мати низку

обмежень конкуренції на національному ринку) має бути усунена в першу чергу. Підкріплення цього висновку низкою практичних дій з боку виконавчих структур стало б ефективним каталізатором процесу інтеграції України до єдиного європейського економічного простору.

Сергій Толстов. Інтеграцію України в ЄС стримують стан і тенденції, що домінують в українській економіці та суспільстві. Можна назвати безліч факторів: економічних, політичних, соціальних.

Варто нагадати, що ЄС — не благодійний заклад. Реальні шанси на вступ (за умов певних критеріїв політичної доцільності) мають країни, в яких обсяг ВВП на душу населення становить не менш, ніж 35-40% середнього в ЄС рівня. На сьогодні — це Словенія, Чехія, Польща, Угорщина, Естонія, а також Мальта та Кіпр.

Таким чином, перспективу інтеграції України до ЄС перекреслює тривала (впродовж 10 років) руйнація економічного потенціалу країни та відсутність ефективної стратегії економічного розвитку, в першу чергу, на урядовому рівні. Не кажучи вже про відсутність скільки-небудь помітного прогресу в плані становлення громадянського суспільства, правової держави, партійно-політичних каналів взаємодії між владою та народом, поглиблення соціо-культурних та регіональних економічних дисбалансів.

Річний ВВП на одного жителя України, за різними підрахунками, зараз становить \$350-\$617 — це вдвічі менше, ніж у Болгарії, найбільшій з країн Центрально-Східної Європи - «асоційованих членів» ЄС. За умов досягнення темпів економічного зростання не нижче 6-7% річних, рівень ВВП «славетного» 1990р. може бути відновлено не раніше

2008-2010рр. То про що ж тут можна говорити?

Відтак, стає очевидним, що впродовж наступного десятиліття Україна має перспективу або розвиватися за прикладом країн Центрально-Східної Європи (прискорене реформування економіки на основі європейських стандартів, демократизація суспільних відносин, сприяння економічному зростанню за допомогою регуляторів податкової та фіскальної політики, застосування норм європейського права), або за так званою латиноамериканською моделлю, за якої країна, зазвичай, здійснює декілька спроб трансформації суспільства на засадах ринкової економіки та політичної демократії, причому ці спроби лише частково досягають своєї мети та перериваються приходом до влади режимів популістського або олігархічно-авторитарного спрямування.

У першому випадку відносини України з ЄС активізуватимуться і матимуть чіткішу перспективу. В другому — вони можуть бути заморожені, або ж навіть скорочуватимуться в дусі встановлення «нових розмежувальних ліній» у постбіполярній Європі.

Звичайно, окремим фактором, який треба враховувати, буде стан справ у самому ЄС після введення безготівкового «євро» та наступної фази розширення. Якщо чергові трансформації в межах ЄС пройдуть без ускладнень, то роль ЄС у Європі, включаючи Східну Європу та Причорномор'я, посилиться. Такий розвиток подій призведе до посилення прямого впливу ЄС на Україну та внутрішні процеси в нашій державі. Якщо ж трансформації в межах розширеного ЄС матимуть складніший характер, це спричинятиме більш виразну інтровертну спрямованість стратегії цієї інтеграційної спільноти та обмежуватиме активність ЄС у суміжних субрегіонах.

Ігор Бураковський. Головною перешкодою інтеграції України до Європейського Союзу є відсутність широкого консенсусу стосовно європейського вибору. Мова йде про те, що хоча Президент визначив інтеграцію в ЄС як стратегічний пріоритет української політики, на рівні державних інституцій (Парламенту, міністерств та відомств) проблеми інтеграційного процесу мають не тільки різне трактування, а й у багатьох випадках поки що серйозно не дискутуються.

Слід окремо зазначити, що сьогодні й серед українських підприємців відсутня більш-менш чітко визначена позиція щодо співробітництва України з ЄС. Можна, очевидно, говорити про відсутність в Україні впливових політичних сил та підприємницьких кіл, які серйозно ідентифікують своє майбутнє саме з Європейським Союзом.

Основою такого консенсусу має стати розуміння того, що шлях в Європу — це вибір цілком конкретної моделі соціально-економічного та політичного розвитку. Така модель вигідна, в першу чергу, Україні, а не реалізується під примусом Європи (чи нав'язується ЄС).

Суто в технічному плані, проголошення наміру інтегруватися в ЄС означає, що й регулятивна база виробничо-підприємницької діяльності має бути побудована на відповідних принципах, які запроваджені в Європейському Союзі. Іншими словами, сьогодні Україна та ЄС мають багато в чому несумісні господарські механізми, що ускладнює розвиток взаємного співробітництва. Ця проблема багато в чому зумовлена гострим дефіцитом спеціалістів з проблем інтеграційних процесів в цілому та Європейської інтеграції зокрема. Таким чином, відсутня підготовка державних службовців, які б мали належну «європейську» кваліфікацію.

ПЕРШОЧЕРГОВІ ЗАХОДИ В НАПРЯМІ ПРИСКОРЕННЯ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Андрій Фіалко. Тут не варто винаходити велосипед, треба лише виконувати взяті на себе зобов'язання. Не більше, і не менше. А це, як виявляється, завжди дуже складно. У нас є Угода про партнерство і співробітництво з ЄС, де виписані дуже конкретні зобов'язання. У нас є внутрішні документи, насамперед, Указ Президента України від 11 червня 1998р. про затвердження Стратегії інтеграції України до ЄС, де чітко розписано, хто, що і коли має робити. Треба тільки виконувати ухвалені рішення. Є мета, є інструменти її досягнення. Поки що, на жаль, бракує лише серйозних результатів.

Ігор Остап. Прискорення інтеграції до ЄС потрібно розпочинати з реалізації Угоди про партнерство і співробітництво. Загалом, для повної інтеграції до ЄС, Україна має пройти два етапи: угоду про вільну торгівлю та асоційоване членство. УПС, зокрема передбачає низку умов, які має виконати Україна для початку переговорів про підписання угоди про вільну торгівлю. Це стосується, перш за все, посилення Україною захисту прав інтелектуальної власності (для чого потрібно прийняти відповідні закони та приєднатися до відповідних міжнародних угод), лібералізації зовнішньої торгівлі та наближення законодавства України до законодавства ЄС загалом.

Слід зазначити, що Верховна Рада України та Комітет у закордонних справах роблять певні кроки для впровадження в життя згаданих заходів. Зокрема, на розгляд Верховної Ради було внесено проект постанови, яка передбачає затвердження програми гармонізації законодавства України з законодавством ЄС та створення Комісії з питань європейської інтеграції, на яку має бути покладено завдання верифікації законодавства України на відповідність законодавству Європейського Союзу.

Крім того, слід посилити координацію між гілками влади та проводити узгоджену політику інтеграції до європейських структур. Йдеться про створення Національного комітету з питань європейської інтеграції, який би очолив один з керівників Уряду.

Віктор Маштабей. По-перше, необхідно інтенсифікувати повномасштабну роботу всередині країни з виконання взятих на себе зобов'язань по УПС та Стратегії інтеграції України в ЄС. Програма дій нового Уряду в поєднанні з реалізацією Стратегії інтеграції України до ЄС мають надати відчутного імпульсу просуванню України обраним євроінтеграційним шляхом.

По-друге, сьогодні стає достатньо очевидною важливість врахування фінансової складової євроінтеграційного руху. Природним є розуміння того, що для якнайшвидшого втілення економічних реформ в Україні держава звертається за фінансовою підтримкою до міжнародних фінансових інститутів та найбільших країн-донорів. Органічно ж поєднаний з економічними реформами процес приведення країни до норм та стандартів високорозвинутого європейського суспільства все ще залишається без відповідного і належного фінансового забезпечення. Зараз ідеться про те, щоб передбачити в державному бюджеті України спеціальну статтю, де були б акумульовані внутрішні фінансові ресурси, які (разом з технічною допомогою, донорськими внесками та іншими формами

міжнародної допомоги) спрямовувалися б на здійснення заходів з приведення країни у відповідність до норм та стандартів ЄС.

Крім того, інтенсифікація стосунків Україна-ЄС, яка мала місце протягом останніх двох років, розширення сфер співробітництва, пов'язані з реалізацією Спільної стратегії ЄС щодо України, свідчать також про нагальність приведення організаційної компоненти євроінтеграційної підготовки країни у відповідність до сучасних вимог. У міністерствах і відомствах необхідна чітка структуризація управлінь (департаментів), які б займалися виключно проблематикою інтеграції України до ЄС. Можливо, доцільним є створення окремого структурного підрозділу в рамках Кабінету Міністрів України, який би здійснював загальну міжгалузеву координацію співробітництва України з ЄС. Поряд з цим, треба чітко визначити роль і функції структур, створених в рамках УПС, зокрема, опрацювати шляхи підвищення їх ефективності.

Таким чином, ідеться про те, щоб підготовка країни до європейської інтеграції здійснювалась комплексно і являла собою цілісну систему, в якій кожен елемент виконує свою чітку визначену функцію. Лише за таких умов можливо змусити цей механізм працювати на повну потужність.

Сергій Толстов. У цьому контексті мова, в першу чергу, може йти не про заходи, а про загальну модель розвитку держави та суспільства. Ці заходи достатньо прозорі та відомі:

1. Створення сприятливих умов для економічного розвитку та прискореної (пост-індустріальної) модернізації економіки та суспільства.
2. Впровадження ринкових відносин, формування відповідних відносин власності в усіх без винятку економічних сферах.
3. Загальний перегляд економічного та цивільного законодавства, впровадження європейських правових стандартів.
4. Зміцнення засад політичної демократії та цивільного контролю за силовими відомствами, придушення корупції.

Якщо визначати пріоритети, то на перших місцях усе ж таки стоять прискорення економічного розвитку, податкова та бюджетна реформи, вступ до СОТ, виконання в повному обсязі зобов'язань України перед Радою Європи.

Важливе значення міг би мати й розвиток проекту транспортування каспійської нафти за маршрутом Грузія - Україна - Польща, що сприяло б залученню європейських капіталів.

Проте, враховуючи специфіку європейських та світових процесів, переконаний, що шлях європейської інтеграції України пролягає через глибше попереднє інтегрування до євроатлантичної спільноти, що включає НАТО, Раду Євроатлантичного партнерства, програму «Партнерство заради миру» і, зрозуміло, ЄС/ЗЄС. Цим шляхом до ЄС пішли Греція, Польща, Чехія, Угорщина. Цим же шляхом іде й Туреччина.

Участь України в євроатлантичному співтоваристві напевно матиме істотний позитивний ефект, оскільки унеможливити-ме безглузді та історично безперспективні відхилення від задекларованої на найвищому рівні виконавчої влади України моделі розвитку та інтеграційної орієнтації. Що ж стосується певного обмеження суверенітету, притаманного участі країн у європейських і євроатлантичних структурах, то навряд чи нам є що втрачати. По-перше, ніхто в Європі не викручує руки тим чи іншим членам НАТО і ЄС з метою змусити їх поступитися національними інтересами. Однак, протягом 60-70-х років саме НАТО і ЄС відіграли вирішальну роль у сприянні демократизації та економічному піднесенню Греції, Португалії та Іспанії, допомогли їм подолати спадщину правління диктаторських режимів і тривалої економічної ізоляваності. Україна теж навряд чи щось втратить. В 90-х роках держава насолоджувалася суверенітетом у цілком достатніх межах, однак не спромоглася досягти більш-менш пристойних європейських стандартів. Політичне та воєнно-політичне приєднання до спільноти розвинених демократій могло б стати суттєвим чинником внутрішніх трансформацій стосовно досягнення відповідності критеріям європейської інтеграції.

Ігор Бураковський. Першочергові заходи лежать у царині великомасштабних економічних перетворень. Адже саме вихід на траєкторію стійкого економічного зростання є найкращим прискорювачем інтеграції України в ЄС. Навряд чи слід очікувати серйозного ставлення з боку ЄС до країни, перспективи розвитку якої залишаються невизначеними та непевними. Тому для України надзвичайно важливо підкріпити декларацію про європейський вибір конкретними позитивними аргументами.

Одним з таких аргументів має стати завершення процесу переговорів щодо вступу України в Світову організацію торгівлі, здійснення продуманої та ефективної податкової реформи, забезпечення виконання діючого законодавства (адже саме в цій сфері Україна сьогодні має найбільші проблеми).

Думаю, що визнання України державою з ринковою економікою стало б сильним поштовхом подальшого розвитку відносин з Європейським Союзом.

Підводячи підсумки заочного круглого столу УЦЕПД, можна стверджувати, що його учасники оцінюють сучасний стан відносин України з Європейським Союзом з обережним оптимізмом. Помітну стриманість оцінок визначають сьогоденні реалії.

Наголошується на тому, що сучасний стан відносин ЄС з Україною можна визначити як певну паузу, яка відбиває настрої вичікування. Європейський Союз усвідомлює невідповідність України інтеграційним критеріям, займаючи обережну позицію щодо України та очікуючи скільки-небудь істотних економічних успіхів.

Говорячи про фактори, що гальмують рух України до Європи, учасники круглого столу, насамперед, виділяють низку внутрішніх проблем. По-перше, це повільність у проведенні економічних реформ, відсутність помітних результатів внутрішніх соціально-економічних трансформацій. Без цього, наголошують експерти, вступ до ЄС буде залишатися недосяж-

ною мрією. По-друге, тривогу викликає високий рівень корупції та економічної злочинності. Україна користується сумнівною славою однієї з найбільш корумпованих держав Європи. По-третє, наголошується на невідповідності нашого законодавства і стандартів існуючим в Європейському Союзі нормам. По-четверте, на думку більшості учасників круглого столу, серйозною перешкодою інтеграції України до ЄС є відсутність консенсусу стосовно європейського вибору як серед населення, так і на рівні державних інституцій (Парламенту, міністерств та відомств). Водночас, наголошується на відсутності в Україні впливових політичних сил та підприємницьких кіл, які ідентифікують своє майбутнє саме з Європейським Союзом. По-п'яте, експерти відзначають явний дефіцит досвідчених фахівців з євроінтеграції, насамперед, серед політичної еліти і державних службовців України.

Експерти визначають комплекс заходів щодо прискорення інтеграції України до ЄС — це створення сприятливих умов для економічного розвитку, модернізації економіки та суспільства; впровадження ринкових відносин, проведення податкової і бюджетної реформ. Водночас, наголошується на необхідності зміцнення засад політичної демократії, посиленні боротьби з корупцією, вдосконаленні захисту прав інтелектуальної власності, впровадженні європейських правових стандартів.

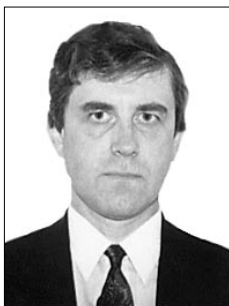
Важливими умовами наближення України до ЄС називаються вступ до СОТ, виконання у повному обсязі взятих на себе зобов'язань в рамках УПС та Стратегії інтеграції України до ЄС.

Експерти звертають увагу на необхідність посилення координації між гілками влади та проведення узгодженої політики інтеграції до європейських структур. Наголошується на тому, що в міністерствах і відомствах необхідна чітка структуризація управлінь (департаментів), які б займалися виключно проблематикою інтеграції України до ЄС. Також пропонується створити Національний комітет з питань європейської інтеграції.

Привертає увагу пропозиція експертів щодо зміцнення фінансової складової євроінтеграційного руху України. Йдеться про передбачення у державному бюджеті України спеціальної статті (яка б акумулювала внутрішні фінансові ресурси, донорські внески, іншу міжнародну допомогу) для здійснення заходів з адаптації внутрішніх правил до норм та стандартів ЄС.

Експерти УЦЕПД висловлюють глибоку вдячність представникам державних структур, незалежним експертам і науковцям, які взяли участь у дискусії з питань співробітництва України з Європейським Союзом.

РОЗШИРЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ НА СХІД: НАСЛІДКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

*Володимир СІДЕНКО,
провідний експерт Українського центру
економічних і політичних досліджень,
завідувач відділу стратегії міжнародної інтеграції
Інституту економічного прогнозування НАН України*

Початок офіційних переговорів між ЄС та першою «хвилею» країн-претендентів на вступ¹ до цього найбільш потужного у світі інтеграційного об'єднання та визначення країн - претендентів другої «хвилі»² поставили перед Україною складні питання. Якими будуть економічні та політичні наслідки розширення ЄС на схід? Яким чином це вплине на перспективи європейського напрямку розвитку України? Чи не призведе вибірковий процес розширення ЄС на схід до утворення нового економічного поділу Європи, спорудження своєрідного східного економічного муру на західних кордонах України? Ці питання зовсім не зайві, зважаючи на те, що Спільна стратегія Європейського Союзу щодо України, попри дипломатичні реверанси, які в ній містяться, фактично, відмовила Україні в претензіях на прискорену інтеграцію до структур ЄС. На видиму перспективу, Україні доведеться вирішувати набагато менш амбіційні питання — це набуття членства в Світовій організації торгівлі (СОТ) та забезпечення виконання у повному обсязі зобов'язань, передбачених чинною Угодою про партнерство і співробітництво між Україною і ЄС. І лише після цього стане можливим початок переговорів про утворення зони вільної торгівлі та набуття Україною статусу асоційованого члена в Європейському Союзі.

Звичайно, сьогодні дуже важко дати вичерпні відповіді на поставлені питання. Можна сформулювати оцінку лише в першому наближенні, здебільшого щодо прямих короткотермінових факторів цього процесу. Побіжний аналіз цієї проблеми вказує на те, що ми матимемо справу з досить неоднозначним процесом, який поєднує в собі як позитивні, так і негативні для України аспекти.

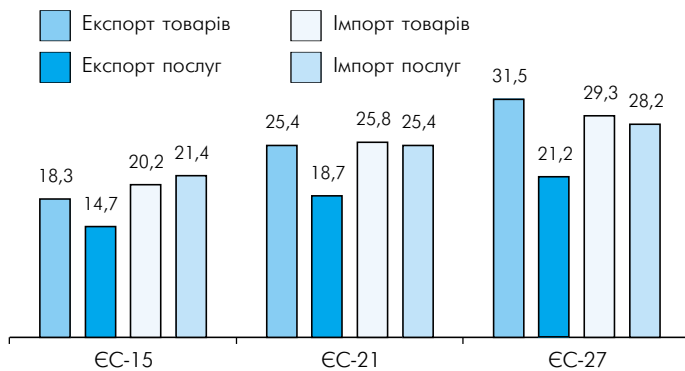
Позитивний вплив розширення ЄС на схід полягає, по-перше, в тому, що він однозначно призведе до істотного зміцнення та підвищення потенціалу торгівлі між Україною та ЄС (див. діаграму).

Розрахунки свідчать про те, що вже після першої «хвилі» розширення Європейського Союзу частка його країн-членів у зовнішній торгівлі України може зрости в експорті товарів на 38,8%, а в експорті послуг — на 27,2%. По імпорту зростання може скласти відповідно 27,7% та 18,7%. Друга «хвиля» розширення може збільшити питому вагу ЄС в українському експорті товарів ще на 24%, а послуг — на 13,4%. Що ж до імпорту, то додаткове збільшення може скласти 13,6% та 11% відповідно. Загалом, в результаті розширення товарний ринок ЄС має всі шанси перетворитися для України на головний, тоді як ринок країн-членів СНД відійде на друге

¹ У цю групу країн входять Естонія, Кіпр, Польща, Словенія, Угорщина та Чехія.

² До другої «хвилі» входять Болгарія, Латвія, Литва, Мальта, Румунія та Словаччина.

Частка нинішнього і потенційно розширеного складу країн-членів ЄС у зовнішній торгівлі України³, %

місце. Однак, на ринку послуг ефект розширення буде помітно меншим⁴.

По-друге, запровадження в країнах-нових членах ЄС єдиного торговельного режиму призведе, в більшості випадків⁵, до зниження рівнів імпорتنних тарифів у нових членах ЄС, тому що останні повинні будуть запровадити в себе єдині європейські ставки митного тарифу. Крім того, країни запровадять у себе чинну в ЄС Загальну систему преференцій. Загальним результатом будуть кращі умови

доступу українських експортерів на ринки нових членів ЄС.

По-третє, розширення ЄС призведе до запровадження в країнах-нових членах Європейського Союзу більш розвинених інститутів ринкового регулювання, які сприятимуть розширенню торгівлі. Поширення на ці країни системи європейського права, безперечно, полегшить умови комерційної діяльності українських експортерів та імпортерів на їх ринках, зменшить витрати на здійснення зовнішньоторговельних угод, а отже — збільшить конкурентоспроможність вітчизняної продукції. З іншого боку, запровадження більш чіткого порядку регулювання може призвести до певного зменшення обсягів контрабандних торгових операцій, нелегальної міграції⁶ та інших форм тіньових операцій — це матиме позитивний вплив на державний бюджет України.

По-четверте, розширення ЄС з єдиною валютною системою сприятиме росту обсягів використання євро в зовнішньоекономічних стосунках України, а отже, і деякому послабленню однобічної залежності української гривні від долара США. Більш активне використання євро (з орієнтацією на нього в курсовій політиці) може стати фактором, що забезпечить більшу передбачуваність валютної політики України, зменшення валютних ризиків для українських компаній, які торгують з країнами ЄС. Крім того, це було б очевидною ознакою більшої орієнтації України на норми і вимоги ЄС.

По-п'яте, зважаючи на більш тісні політичні стосунки України зі своїми сусідами⁷, порівняно з більшістю нинішніх членів ЄС, вона може добитись більшого впливу на процеси прийняття сприятливих для себе рішень в ЄС. Йдеться, зокрема, про оцінки виконання Україною зобов'язань (передбачених Угодою про партнерство і співробітництво) та полегшення доступу України до європейських фондів.

Разом з тим, розширення Європейського Союзу на схід матиме й певні **негативні**

³ Діаграма виходить з українських даних зовнішньої торгівлі в 1999р. і не враховує створення в перспективі додаткових можливостей для торгівлі з ЄС та загальної тенденції останніх років до збільшення частки нинішніх членів ЄС і зменшення частки СНД та, певною мірою, країн Центральної і Східної Європи в торгівлі України.

⁴ Це пов'язано з домінуючим положенням експорту транспортних послуг в Росію, на яку припадає 60% всього експорту послуг.

⁵ Такий позитивний ефект очевидний, зокрема, стосовно Польщі, де домовленостями Уругвайського раунду переговорів в рамках ГАТТ встановлений середньозважений рівень імпортного тарифу 9,9%, тоді як в ЄС (навіть з урахуванням системи аграрного протекціонізму) середній рівень не повинен перевищувати 6,6%. Позитивного ефекту зниження тарифів, однак, практично не буде в торгівлі з Чехією та Словаччиною через і без того невисокий рівень імпортного тарифу в цих країнах. В торгівлі ж, скажімо, з Естонією, навпаки, імпортний режим може стати помітно жорсткішим, тому що ця країна встановила надзвичайно ліберальний національний імпортний режим з рівнем мита 0,5%; крім того, після вступу Естонії до ЄС може втратити чинність її угода про вільну торгівлю з Україною.

⁶ Останнє, насамперед, пов'язане з вимогою до кандидатів на вступ до ЄС запровадити в себе візовий режим з країнами-нечленами (як обов'язкова передумова поширення на них Шенгенської угоди про вільне пересування громадян в межах Європейського Союзу та запровадження європейських норм регулювання ринку робочої сили).

⁷ Особливу роль тут може відіграти Польща як один з дійсних, а не декларативних стратегічних партнерів України.

наслідки для економіки України. Серед них можна, зокрема, передбачити наступні.

❖ Із входженням до ЄС нових членів, на них поширяться норми регулювання ЄС щодо окремих «чутливих» секторів економіки — це металургія, текстильна галузь, де зараз використовуються кількісні обмеження (квоти), а також сільське господарство, з його розвиненим арсеналом протекціонізму та колективного субсидювання. Отже, матиме місце певне **підвищення рівня нетарифного протекціонізму**. Однак вплив цих заходів на економіку України буде обмеженим з наступних причин: (а) через загальну тенденцію лібералізації імпорту в ЄС в результаті реалізації заходів в рамках СОТ, в т.ч. стосовно сектора сільського господарства; (б) через тенденцію розширення чинних європейських квот, з перспективою вже в 2002р. мати на ринку ЄС значно більш ліберальний режим торгівлі металами та текстилем.

❖ Вступ до ЄС нових членів може **підвищити їх конкурентоспроможність відносно українських постачальників на окремих ринках ЄС**, таких, як ринок металів (Польща, Словаччина), текстиль (практично всі країни-претенденти), сільгосппродукція (Угорщина), продукти харчування (Польща, Угорщина, Болгарія), напої (практично всі країни-претенденти). Крім того, зважаючи на значно більш високі темпи реструктуризації сектору машин і устаткування в Польщі, Угорщині, Чехії та Словенії, **перспективи виходу України на відповідні ринки країн ЄС можуть істотно погіршитись**, якщо тільки не будуть вжиті заходи щодо налагодження кооперації з країнами-новими членами ЄС.

❖ Із входженням до ЄС, в країнах-нових членах будуть діяти єдині європейські технічні стандарти та норми безпеки споживання. Це, безперечно, ускладнить умови поставок з України машин, устаткування, взагалі — будь-якої технічно складної продукції, в т.ч. компонентів для кооперованого виробництва.

❖ Приєднання до Європейського Союзу означатиме і поширення на нових членів чинних правил і практики застосування антидемпінгових заходів, що (за умови збереження нинішнього статусу України як країни з неринковою економікою) буде означати **розширення сфери антидемпінгових розслідувань та обмежень стосовно України**.

❖ Запровадження в країнах-претендентах на вступ до ЄС візового режиму стосовно громадян України (і відповідного візового режиму з боку України) може обмежити кількість приватних ділових поїздок між країнами, збільшити витрати на здійснення зовнішньоекономічних угод — це негативно позначиться на обсягах взаємної торгівлі та інвестицій. Разом з тим, український експорт у його нинішній структурі навряд чи істотно постраждає від цього, адже він сконцентрований на тих позиціях, які становлять, вживаючи прийняту в Україні термінологію, критичний імпорт наших зарубіжних партнерів⁸. Водночас, конкурентні позиції на українському ринку фірм з країн-претендентів можуть помітно послабитись, адже в них значну частку займають відносно недорогі (порівняно із західноєвропейськими) споживчі товари. Таким чином, **існуючий для наших центральноєвропейських партнерів дефіцит в торгівлі з Україною може збільшитись**. Але це, очевидно, завдасть шкоди і українському малому бізнесу, який активно працює в галузі імпорту торгівлі і створює тим самим значну кількість робочих місць.

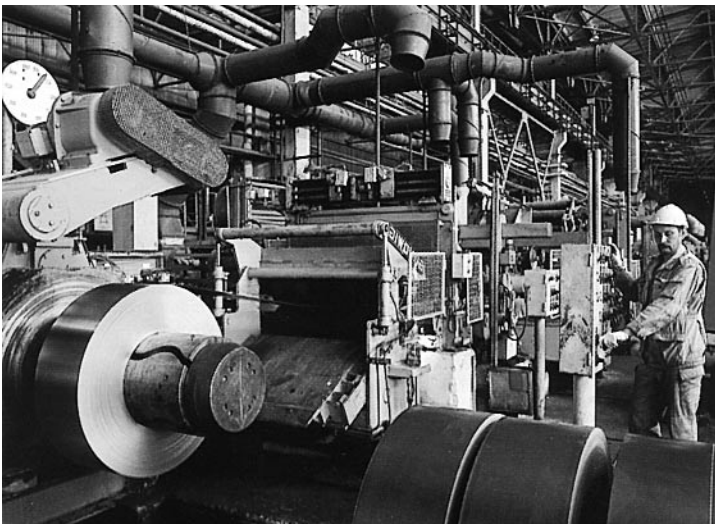
❖ Із вступом до ЄС, нові країни-члени візьмуть на себе зобов'язання щодо застосування до країн, що розвиваються, пільг за Загальною системою преференцій, чинною в Європейському Союзі. Країни, що розвиваються, отримають полегшений доступ на ці ринки, що підвищить їх конкурентні позиції. Враховуючи, що обсяги таких пільг будуть вищими, ніж може використовувати Україна, загальним **результатом може стати певне послаблення конкурентних позицій українських постачальників**.

❖ Вступ в ЄС нових членів і пов'язана з цим лібералізація їх інвестиційних режимів

⁸ У 1999р. в експорті України в Польщу 28,1% припадало на залізні руди та концентрати, 9,6% — на газ та вуглеводи газоподібні, 6% — на електроенергію (загалом на три позиції — 43,7% сукупного товарного експорту); в експорті в Угорщину 16,1% — це алюміній необроблений, 11,1% — електроенергія, 9,2% — лісоматеріали (загалом на три позиції — 36,4% сукупного товарного експорту); в експорті в Чехію 43,3% становили залізні руди та концентрати.

зумовить підвищення до них уваги з боку іноземних інвесторів і певну переорієнтацію прямих іноземних інвестицій з України на економіку нових членів ЄС.

Обсяги торгівлі України з нинішніми претендентами на вступ до ЄС останнім часом мають тенденцію до скорочення. Це слід враховувати під час розробки нових механізмів, які можуть потенційно обмежити обсяги взаємної торгівлі, а також, оцінюючи можливі позитивні наслідки від розширення ЄС. Так, лише в 1999р., порівняно з попереднім роком, експорт України в Естонію зменшився на 11,1%, в Польщу — на 3,7%, Словенію — на 25,1%, в Чехію — на 17,5%, а імпорту — відповідно на 38,9%, 46,8%, 38% та 37,1%. До того ж, імпорту з Угорщини втратив 36,2%. Значна асиметрія в скороченні торгівлі вказує на те, що позиції країн Центральної та Східної Європи на українському ринку є набагато вразливішими, ніж позиції України на ринках держав ЦСЄ.

Більш довгострокові наслідки розширення ЄС на схід будуть залежати від ряду важливих факторів, дію яких сьогодні важко передбачити. Йдеться, передусім, про наступні питання.

❖ Чи буде процес розширення успішним і чи вдасться запобігти негативних ефектів від нього для ЄС? Очевидно, що серйозні усклад-

нення неодмінно матимуть негативний вплив не лише на перспективи вступу до ЄС України, але й на її можливості використовувати європейські фонди та кредитні лінії для підтримки структурних реформ. Може виникнути своєрідний ефект виштовхування України з боку нових членів Євросоюзу, які «з'їдять» більшу частину фондів ЄС, призначених на цілі структурної адаптації та регіонального розвитку.

❖ Якої структурної еволюції зазнають економіки нових членів ЄС, в яких сферах вони будуть здатні підвищити свою конкурентоспроможність? У разі прискореного розвитку високотехнологічних галузей і виробництва з'являться нові можливості для поглиблення співробітництва між ними та Україною, з активним використанням переваг внутрішньогалузевої кооперації.

❖ Яку модель перспективних взаємовідносин запропонує Україні Європейський Союз на, очевидно, тривалий період до набуття членства в ЄС? Якщо мова йтиме лише про зону вільної торгівлі, то це, мабуть, матиме лише обмежений (причому не завжди позитивний) вплив на економіку України. Позитивний ефект буде набагато більшим при підключенні України до окремих секторальних європейських коопераційних проєктів, в т.ч. в наукоємних галузях.

❖ Який буде новий геоекономічний та геополітичний баланс сил на європейському континенті після здійснення планів розширення ЄС? Мова йде, головним чином, про відносини по лінії «розширений ЄС - Росія». Для України це матиме надзвичайно великий вплив — як в аспекті її зовнішньої економічної політики, так і зовнішньої політики взагалі.

Але головним чином довгострокові наслідки розширення ЄС на схід визначатимуться для України її власною здатністю до переведення економічних стосунків з ЄС на якісно новий рівень — з переходом від партнерства і співробітництва до реальної участі в процесі європейської інтеграції. Це, однак, прямо залежить від досягнень України в реформуванні її економіки на ринкових засадах.

РЕФОРМИ В СХІДНІЙ ЄВРОПІ: ЧОМУ РЕЗУЛЬТАТИ ВИЯВИЛИСЯ НАСТІЛЬКИ РІЗНИМИ?

*Джеффри САКС,
директор Центру міжнародного розвитку,
Гарвардський університет, США*

Минуло вже 10 років з того визначного 1989р., коли впала Берлінська стіна і мільйони людей по всій Східній Європі святкували визволення від комуністичного правління. Минуло вісім років з того часу, коли натовп захищав Б.Єльцина на танку біля російського Парламенту і відвоював свободу Росії від авторитаризму.

За минулі роки відбулися й інші вагомі події, зокрема, приголомшуюче економічне зростання та утвердження демократії в Польщі. Проте, були й гіркі розчарування, такі як зростаючий економічний спад у більшості республік колишнього Радянського Союзу, війни на Балканах і Кавказі, процвітання корупції в Росії, а тепер — тероризм у Москві.

Через 10 років виникають важливі питання: чи могли події розвиватися у кращому напрямку і як? Можливо, як часто стверджують мої опоненти, при реалізації стратегії економічних реформ була допущена помилка і капіталізм впроваджувався надто активно та швидко. Чи насправді адміністрація Б.Клінтона не помічала корупції в Росії? Чи була допомога з-за кордону надто великою (гроші викинуті на вітер), чи навпаки, — недостатньою; чи можливо допомога надходила невчасно і неправильно розподілялася?

Дуже добре, що ми ставимо ці питання: небагато подій у світі буде мати на нас більший вплив, ніж успіх чи поразка демократії та економічних реформ у Росії та сусідніх з нею країнах.

Нещодавня доповідь Програми розвитку ООН «Перехідний період 1999р.: Доповідь стосовно розвитку в Європі та СНД» покладає відповідальність за невдачу економічних реформ на неправильно вибрану стратегію. На думку авторів доповіді, капіталізм запроваджувався надто активно та швидко, тоді як потрібні були послідовні та поступові кроки. Результатами допущених помилок стали економічний розвал і катастрофа в соціальній сфері, яка виявилася у стрімкому зростанні рівня смертності та значному зниженні тривалості життя, особливо серед населення середнього віку, яке найбільше страждає від економічних негараздів.

Я прочитав цю доповідь з великим інтересом. З одного боку, мені було приємно, оскільки доповідь звертає увагу на те, що Польща і Словенія (уряди яких я активно консультував) спромоглися зупинити економічний спад і створити всі необхідні передумови для досягнення процвітання у майбутньому. Так само Чехія, Угорщина та країни

Балтії досягли значного прогресу у створенні динамічних та високоефективних економік.

З іншого боку, доповідь містить інформацію стосовно провалу економічної стратегії та наслідків невдалих економічних реформ у Росії, де я працював радником з економічних питань у 1992-1993рр., та інших республіках колишнього Радянського Союзу.

Наскільки корисною є доповідь Програми розвитку ООН, привертаючи нашу увагу до глибокої соціальної кризи, яка охопила Росію та багатьох її сусідів, настільки ж вона є помилковою у своїх економічних та історичних оцінках. Основною причиною кризи в регіоні називається надто швидка реалізація економічних реформ. Проте, не згадується той факт, що країни, які здійснили перехід до капіталізму швидше за інших (Польща, Словенія, Естонія, Угорщина) якраз і досягли найкращих результатів.

Справжні причини такого стану справ у регіоні не було названо і вони є більш вражаючими, ніж це розуміють автори доповіді. Чому економічні, соціальні та політичні показники настільки відрізняються у різних посткомуністичних країнах, хоча при проведенні демократичних та ринкових реформ усі вони переслідували схожі цілі і, в принципі (принаймні, на рівні декларацій), мали одну й ту ж загальну стратегію?

Країни, розташовані найближче до Західної Європи, досягли великих успіхів в економічних перетвореннях та демократичній консолідації. В результаті, середня тривалість життя зростає, немає проблем з харчуванням, покращуються інші соціальні показники. Балкани, розташовані географічно далі і відокремлені від Західної Європи гірською грядою, а також відмінним шляхом історичного розвитку (включно зі століттями правління Оттоманської імперії), мали набагато більше проблем. Країни Балтії, близькі до Європи і приєднані до Радянської імперії останніми (в

1939р.), провели реформи найшвидше і досягли найкращих результатів серед республік колишнього СРСР. Росія, Україна та республіки Центральної Азії переживають глибоку кризу, яка має тенденцію до розвитку. **Очевидно, що географічне положення, так само, як і економічна стратегія, впливало на розвиток подій в регіоні протягом останніх 10 років.**

Яким чином географія здійснює такий істотний вплив на нашу начебто глобалізовану економіку? Принцип дії цих факторів досить простий. Коли німецькій компанії "Volkswagen" стало вигідно використовувати дешеву робочу силу Східної Європи, то вона розмістила свої заводи по сусідству (в Польщі і Чехії), віддавши перевагу цим країнам, а не далекій Росії, або країнам Центральної Азії. Малі підприємці мільйонами курсують між Польщею і Німеччиною, допомагаючи створювати динамічний сектор малого бізнесу в Польщі. Така ж міграція відбувається з Естонії до Фінляндії (година паромом), або з Відня до Братислави (40 хвилин автомобілем). Масштаби таких переміщень набагато менші в Румунії та Болгарії, не кажучи вже про Росію або Таджикистан.

Близькість до Західної Європи стимулює також політичний розвиток. Так, Польща і Росія проголосили курс на швидке проведення широкомасштабних економічних реформ. Проте, лише Польща спромоглася їх провести. Росії це не вдалося, а Захід не зміг їй допомогти; що й стало причиною моєї відставки з поста радника Уряду РФ з економічних питань у січні 1994р.

Розвиток приватного сектора в Польщі, обумовлений її близькістю до Німеччини, допоміг польському Урядові зосередитися на головних реформах. Немалу роль відіграли іноземні інвестори. Великі «нагороди», обіцяні Польщі, — членство в НАТО та ЄС — стимулювали серйозність, швидкість та прозорість реформ. Проте, чим далі на схід, тим слабкішими (або й взагалі відсутніми) виявляються подібні тенденції.

НАТО і ЄС повелися вкрай нерозсудливо, коли утримували балканські країни від боротьби за право першочергового вступу до цих організацій, наголошуючи на їх неготовності. Така політика дійсно стала «чорним» пророцтвом, оскільки вона зменшила економічні та політичні стимули для проведення реформ у цих країнах.

Географічна близькість пов'язана і з обсягами західної допомоги на проведення реформ. Польща отримала істотну допомогу: їй списали половину зовнішніх боргів, а також виділили \$1 млрд. для підтримки національної валюти ще 1 січня 1990р., тобто в перший день реалізації програми реформ.

Росія такої допомоги не отримала. Насправді, перша зустріч між представниками адміністрації Президента Дж.Буша і російського Уряду (наприкінці 1991р.) мала за мету змусити Росію продовжувати сплату зовнішніх боргів, причому будь-якою ціною.

Польща, що межує з Західною Європою і спирається на підтримку багатомільйонної польської діаспори в США, змогла знайти гідне місце в наших думках, серцях, і навіть у нашій політиці. Росія ж була набагато далі. До того ж, багато американців все ще вважали її своїм ворогом (за яким потрібно уважно пильнувати), а не жертвою історичних процесів, яка потребувала невідкладної допомоги.

Останнє твердження може видатися дивним, якщо взяти до уваги поширену думку про багатомільярдну західну допомогу Росії, значна частина якої нелегально повернулася до західних банків. Ми дійсно переконували МВФ виділяти Росії багатомільярдні кредити. Однак, кредити надавалися під ринкові банківські відсотки. Росія не отримала грантів, а тим більше — списання боргів, на відміну від Польщі. Крім того, більш-менш відчутну допомогу з боку МВФ Росія отримала лише після 1994р., коли більшість реформаторів вже втратили впливові позиції в Уряді РФ.

Можна ще довго розмірковувати з приводу інших факторів, пов'язаних з географічним положенням, — це тривалість перебування країни у соціалістичній системі (найдовша в Росії, найкоротша в країнах Центральної Європи і балканських країнах); спадщина Оттоманської імперії та царського правління; релігійні відмінності між західноєвропейським католицизмом, східноєвропейськими православ'ям та ісламом; відсутність досвіду багатопартійного керівництва (в Росії та інших республіках колишнього СРСР існувала лише одна партія). Всі ці фактори, звичайно,

обумовлювали розвиток подій, проте не вони були визначальними. Доказом цього може слугувати хід історичних подій у регіоні.

Сукупність зазначених причин призвела до того, що після падіння «залізної завіси» виникли нові політичні та економічні лінії поділу. Найбільш західні держави — країни Балтії, Польща, Угорщина, Чехія, Словаччина, Словенія і Хорватія — інтегруються з ЄС і західним оборонним Альянсом. Балканські країни все ще залишаються у невизначеному стані, хоча Болгарія та Румунія відчайдушно намагаються приєднатися до Заходу. Сербія залишається в глибокій кризі. Далі на схід все ще, на жаль, панують хаос і продовжується падіння: корупція, криза системи охорони здоров'я, прикордонні конфлікти та насилья.

Географія обумовлює розвиток подій, проте не є визначальним фактором. Вже сьогодні окремі країни демонструють хоч і не стійкі, але певні позитивні зрушення. Після стійкого падіння протягом кількох попередніх років, починаючи з 1996р., Вірменія, Грузія та Киргизстан досягли певного економічного підйому. Проте, ні Росія, ні Україна не спромоглися досягти значних успіхів, а тому криза в цих країнах поглиблюється.

Якщо пощастить, і (в ході президентських виборів) до влади в Росії та Україні прийде чесне компетентне політичне керівництво, то Захід матиме ще один, можливо останній, шанс допомогти цим державам. Їм необхідна допомога в запровадженні новітніх технологій, реорганізації бізнесу, налагодженні стратегічного партнерства між західними і російськими підприємствами. Російський Уряд потребує зменшення зовнішнього боргового тиску, а не чергових кредитів МВФ.

Захід залишається недостатньо захищеним від тривалої нестабільності на Сході. Нас теж може охопити хвиля корупції, насильства, чи навіть чогось гіршого. Самі по собі ці проблеми не вирішальні, як не вирішать їх і наступні місії МВФ. Найбільш складне завдання для Америки та Європи протягом наступних років полягає в тому, щоб наблизити перехідні економіки Східної Європи, особливо російську, до світової політичної та економічної систем, причому зробити цей процес стійким і взаємовигідним.

Президенти Дж.Буш і Б.Клінтон уникали вирішення цього складного завдання, побоюючись, що американці не підтримають їх зусиль. Американський народ має наполягати на тому, щоб наступний Президент США зробив усе можливе для вирішення цього завдання.

ОЦЕНКА МАКРО: ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПРОБЛЕМ УКРАИНЫ

*Наталья ВИТРЕНКО,
народный депутат Украины,
доктор экономических наук*

Человечество уже подходит к пониманию того, что главной целью экономических и социальных преобразований является повышение жизненного уровня населения и обеспечение основы для устойчивого демократического развития, отвечающего принципу справедливости.

ПОИСК ОПТИМАЛЬНОЙ МОДЕЛИ РАЗВИТИЯ

Принципу справедливости никоим образом не может соответствовать рыночная экономика, объективно сопряженная с кризисами перепроизводства, массовыми банкротствами, депрессией, безработицей и социальными конфликтами. Именно поэтому, все страны сочетают рыночные отношения с государственным регулированием экономики, планированием и прогнозированием, поскольку только таким образом можно обеспечить национальную безопасность и гарантии социальной защищенности.

Еще в 1992г. международная конференция ООН в Рио-де-Жанейро на уровне глав государств и правительств¹ сделала два основных вывода:

1) о невозможности развития человечества в рамках исключительно рыночной системы, движущей силой которой является частная собственность, так как она базируется на стремлении к неуклонному росту потребления и ведет к резкой поляризации уровня

жизни, а значит, — обостряет существующие и порождает новые социальные конфликты;

2) о необходимости новой, сбалансированной модели социально-экономического развития, которая должна опираться в т.ч. и на фундамент централизованного государственного регулирования на уровне отдельной страны и мирового содружества в целом, на приоритет интересов общества, а не интересов отдельного предприятия.

На наш взгляд, поиск модели социально-экономического развития Украины должен идти именно в этом направлении. К сожалению, условия перехода от командной к рыночной экономике правящая элита Украины нередко использовала (и использует) для собственного обогащения. Это происходило посредством грабительской приватизации, разворовывания бюджетных средств, накоплений предприятий и населения, путем усиления эксплуатации собственного народа, паразитирования посредников на труде производителей и вывоза капитала из страны. Поэтому экономическая система, созданная сегодня в Украине, является следствием из-

¹ Конференция ООН по окружающей среде и развитию. Рио-де-Жанейро, 3-14 июня 1992г. — Нью-Йорк: ООН, 1992г., с.36-42.

начально порочной идеологии, заложенной отечественными реформаторами. Кстати, о возможных негативных последствиях такой политики многие эксперты предупреждали, оценивая Программу экономических реформ по рецептам МВФ, которая была передана в Украину весной 1991г.

ПОЛИТИКА МВФ И ЕЕ ПОСЛЕДСТВИЯ

Суть предложенной МВФ Программы сводилась к тому, что кредиты международных финансовых организаций могут предоставляться Правительству Украины при соблюдении следующих условий: (1) либерализация цен, внешней торговли и вывоза капитала; (2) введение национальной валюты и

обеспечение ее свободного курса; (3) макроэкономическая стабилизация, т.е. сокращение, а потом и ликвидация дефицита бюджета путем уменьшения объемов бюджетного финансирования отраслей экономики и социальных программ; (4) приватизация жилья, предприятий и земли. Эти требования МВФ являются стандартными для всех стран-реципиентов.

Следствием их реализации (практически во всех странах) стало падение объемов материального производства, рост финансовых спекуляций, перекачивание оборотных средств предприятий и инвестиций из реальной экономики в финансовый сектор, обогащение узкой группы людей путем построения финансовых пирамид, реализации незаконных схем вывоза сырья, товарных и денежных ресурсов.

МВФ инициировал реформы, разрушающие основы демократии и социальной спра-

ведливости, стимулирующие олигархическое развитие и рост организованной преступности. Он же ввел в оборот, по аналогии с валовым внутренним продуктом (ВВП), показатель валового криминального продукта (ВКП). По оценке МВФ, в 1996г. его размеры составили примерно \$500 млрд.² Объемы «грязных денег» сегодня так велики, что они уже представляют угрозу не только экономике отдельных стран, но и стабильности международной финансовой системы в целом.

МЕМОРАНДУМ ЧЕЛОВЕЧЕСТВУ: ОСНОВЫ ПОЛИТИКИ ПАРТНЕРСТВА

В декабре 1995г. в Эльтвилле по инициативе Международного института Шиллера состоялась международная конференция. Проблемы мировой экономики обсуждали почти 400 участников из 32 стран мира, в т.ч. Австрии, Болгарии, Германии, Египта, Италии, Китая, Нигерии, Польши, России, США, Украины, Франции, Швеции и др. Делегаты пришли к общему выводу, что миру угрожает коллапс международной валютной системы. К этому ведет реализация политики МВФ и Мирового банка.

По нашей инициативе был разработан и практически единогласно³ принят конференцией Меморандум человечеству.

В Меморандуме отмечалось, что в большинстве стран мира правительства, лишенные реальной власти, стали марионетками в руках транснациональных финансовых групп и сырьевых корпораций. Эти гиганты манипулируют миллионами людей через средства массовой информации, вначале навязывая нациям «демократию» с неограниченной свободой торговли, а затем (ограничив эти страны) устанавливают в них колониальные диктаторские режимы для удержания своих ставленников у власти. Меморандум утверждал, что **истинный прогресс человечества может быть гарантирован принципиально новой политикой суверенных государств, основанной на следующих принципах:**

- ❖ признание международных финансовых институтов банкротами, создание новой мировой финансовой и кредитной системы для возрождения производительной экономики, основанной на партнерстве суверенных государств;

- ❖ признание исключительной ответственности правительств и центральных банков государств за эмиссию национальных валют и выдачу долгосрочных кредитов для регулирования банковских систем, финансирования производства и развития инфра-

² Суэтин А. Отмывание денег — угроза мировому сообществу. — Вопросы экономики, 1999, №12, с.110-119.

³ Из 397 делегатов против были лишь три представителя Италии и Югославии.

структуры, исходя из национальных экономических приоритетов;

- ♦ признание ведущей роли государства в определении экономической стратегии, соответствующей его обязательствам по социальной защите населения;

- ♦ развитие экономической конкуренции на конституционно закреплённом равноправии форм собственности, с поддержкой частных инициатив, доказавших свою эффективность в повышении производительности труда и благосостояния населения, при государственном контроле энерго- и водоснабжения, развития основных транспортных систем;

- ♦ стимулирование физической (т.е. натуральной) производительности национальных хозяйств через гибкую систему налоговых и таможенных регуляторов, обеспечивающих развитие промышленности и инфраструктуры, создание нового типа международного экономического сотрудничества, основанного на производственной и технологической кооперации и принципах партнерства;

- ♦ введение дифференцированной системы землепользования с учетом приоритета государственных интересов в земельной политике, при поддержке эффективных частных сельскохозяйственных предприятий;

- ♦ привлечение крупномасштабных инвестиций в международные проекты развития инфраструктуры, включая транспорт, энергетику, коммуникации, которые изменят мир в соответствии с правом человека на жизнь и обеспечат рост жизненных стандартов;

- ♦ обеспечение государственной поддержки развития фундаментальной науки и передовых технологий, стимулирование международного научного сотрудничества, в частности, совместных космических программ;

- ♦ создание новой системы общественного образования на основе изучения наследия национальной и мировой культуры;

- ♦ сотрудничество мировых монотеистических религий во имя укрепления нравственности, мирной жизни и развития, активного участия в экономической, политической и культурной деятельности государств.

Предпосылками политики равноправного партнерства являются конституционный парламентаризм, защита неотъемлемых человеческих прав и свобод, признание ответственности правительств за укрепление национальных экономик и обеспечение достойного уровня жизни людей.

КОРИДОРЫ РАЗВИТИЯ КАК ПУТЬ К СОТРУДНИЧЕСТВУ

В Меморандуме делается упоминание о необходимости крупномасштабных инвестиций в развитие инфраструктуры. Известный американский ученый-экономист Л.Ларуш разработал проекты «коридоров развития»⁴. Эта идея буквально носится в воздухе. Так, в 1994г. на конференции в Касабланке Мировым банком был предложен энергетический проект по строительству газопровода, соединяющего восемь стран Средиземноморья — от Египта до Италии, выступивший его инициатором. Проект предусматривал

объединение средств этих стран и получение кредитов Мирового банка. Под газопровод планировалось создать инфраструктуру, на основе которой была бы заложена база для развития собственных производительных сил стран-участниц проекта. Но уже через полгода, на конференции в Марокко, когда было необходимо утвердить готовый проект, Мировой банк пошел на попятную. Видимо, его руководство посчитало, что проект окупится лишь спустя годы, быстрой прибыли не принесет, а страны-участницы станут экономически сильнее, а значит — более независимы от международных кредитов. В итоге, Мировой банк отказался финансировать проект и все свелось к мелким поставкам энергоносителей этим государствам.

При условии реализации идеи Л.Ларуша, разработок руководимого им института Шиллера и объединения мировых финансовых ресурсов для создания «коридоров развития», экономически развитые страны действительно могли бы помочь слабым государствам. Речь идет о помощи, прежде все-

⁴ The Eurasian Land Bridge. The "New Silk Road" — Locomotive for Worldwide Economic Development. — Executive Intelligence Review, January 1997, 290p.

го, в развитии энергетики, инфраструктуры и транспортных коммуникаций. Именно это является самым дорогостоящим и неподъемным для слабых стран. А дальше каждая страна сама могла бы укрепить экономику и сориентироваться на мировом рынке. Для этого вовсе не нужно диктовать правительствам, какое предприятие открывать, какое закрывать, сколько людей сократить, как это делают сегодня МВФ и Мировой банк. Правительства сами вправе определять экономическую стратегию без ущерба для социальной защиты населения. Это и будет альтернативой «закону джунглей», согласно которому выживает сильнейший, хищный и безнравственный.

«Коридоры развития», пронизывающие Европу и мир, позволят объединить страны, будут способствовать развитию их производительных сил, прогрессу человечества в целом. Таким образом, в третьем тысячелетии могут быть заложены основы для создания нового типа экономического сотрудничества, основанного на принципах партнерства. В этом нам видится альтернатива навязываемой ныне Украине системе «свободной торговли», в которой условием внешнеэкономических отношений являются насильственное сокращение объемов производства и закрепление неправомерного разделения стран на добывающие, обрабатывающие и потребляющие.

ГОСУДАРСТВО И ВНЕШНЯЯ ТОРГОВЛЯ

Внешняя экономическая политика государства может варьироваться от жестокого протекционизма (когда дозируется и контролируется абсолютно весь ввоз-вывоз) до полной свободы торговли (что входит в понятие открытой экономики).

Мировой опыт свидетельствует, что степень контролируемости торговли обратно пропорциональна уровню доходов на душу населения. Чем выше эффективность экономики (и, соответственно, доходы), тем меньше у страны оснований прибегать к протекционизму, тем ниже уровень тарифных и нетарифных барьеров. И, наоборот, чем глубже экономический кризис в стране, тем больше необходимость в защите внутреннего рынка, в политике протекционизма. Жесткую политику протекционизма в течение 22 лет (1945-1967гг.) применяла Япония, пока не преодолела послевоенный кризис и не обеспечила устойчивый рост объемов конкурентоспособной продукции. В последние два десятилетия протекционистские меры использовались и в развитых странах — для смягчения социальных издержек структурной перестройки экономики.

Для противодействия протекционистской политике стран третьего мира ведущие государства заключили в 1947г. Генеральное соглашение по тарифам и торговле (ГАТТ)⁵. В чем суть договоров о свободной торговле, навязываемых странам в системе ГАТТ, и каковы возможные последствия для Украины?

Согласно договору о свободной торговле, устанавливается льготный таможенный режим. Договаривающиеся стороны не применяют пошлин, налогов и сборов, которые имеют эквивалентное влияние на экспорт и импорт товаров. Запрещается использование дискриминационных мер относительно количественных ограничений. Устанавливается свобода транзита, т.е. прохождения грузов по территории государств. Стороны обязуются решать споры исключительно путем переговоров, избегая конфликтных ситуаций⁶.

В 1986г. на конференции в Пунта-дель-Эста (Уругвай) члены ГАТТ (тогда их было 122) провели раунд переговоров, в ходе которого развитые страны навязали те условия торговли (тарифы и пошлины), которые в наибольшей степени отвечают их национальным интересам. Ратифицируя документы Уругвайского раунда в январе 1995г., США и Япония оговорили свои особые условия, не желая идти на малейшее ущемление своих интересов. Это вынудило развивающиеся страны высказать опасение, что без протекционистских мер их текстильная промышленность и сельское хозяйство будут вконец разрушены.

В принципе, такие последствия легко прогнозируемы, ибо **политика свободной торговли может быть оправдана лишь при соблю-**

⁵ Создание ГАТТ произошло на Бреттон-Вудской конференции (США, 1944г.), которая учредила также Международный валютный фонд и Мировой банк. В 1995г., как продолжение ГАТТ, была создана Всемирная торговая организация (ВТО).

⁶ Следовательно, в одностороннем порядке прервать договор или нарушить его статью становится невозможным.

дении определенных условий. Английский экономист М.Панич формулирует их следующим образом⁷: страны, либерализующие торговлю, должны находиться в фундаментальном равновесии, и либерализация торговли не должна его нарушать; должна соблюдаться международная гармония интересов; предполагается равенство возможностей, обеспечиваемое постоянством масштабов производства и совершенной конкуренцией; должна быть создана эффективная международная финансовая система; выигрыш от торговли должен относительно равномерно распределяться между странами.

Если эти условия оценить через призму нынешней ситуации в Украине, то можно сделать следующие выводы:

1) в Украине отсутствует фундаментальное равновесие (между неотложными потребностями общества и возможностями их удовлетворения);

2) интересы Украины и развитых стран далеки от гармонии. К примеру, если Западу выгодно получать из Украины семена подсолнечника или металлолом, то не всегда это выгодно нашему государству;

3) масштабы производства в Украине из года в год сокращаются, причем деформируется структура промышленного производства, а конкуренция вырождается в частную монополию криминального капитала;

4) международную финансовую систему сотрясают глобальные кризисы, она страдает от диктата доллара;

5) от системы свободной торговли выигрывают преимущественно развитые страны, укрепляя тем самым свое превосходство.

Понятно, что Международному валютному фонду и, прежде всего, американскому капиталу выгодно втягивание Украины в систему ГАТТ/ВТО⁸. Закономерно, что разрушение национальных экономик, порождаемая этим массовая безработица и на этой основе — деградация населения стран третьего мира стали причиной бурных демонстраций в Сиэтле (осень 1999г.) и Вашингтоне (весна 2000г.) во время проведения очередных сессий МВФ.

РЕЦЕПТЫ ДЛЯ УКРАИНЫ

Реформы по рецептам МВФ породили в Украине глубочайший финансовый, экономический и социальный кризис. Имея один из самых высокообразованных народов мира⁹ и (на этой основе) высокоразвитый машиностроительный комплекс, Украина утрачивает позиции на мировом рынке и превращается в заурядную сырьевую полуколонию. Достаточно сказать, что с 1991г. по 1999г. удельный вес машиностроения в промышленности Украины сократился с 30,7% до 13,8%, а доля базовых отраслей (металлургии, химии, энергетики, топливной промышленности) увеличилась с 25,6% до 59%. Это определило и структуру экспорта.

Не менее угрожающей является тенденция увеличения разрыва между динамикой ВВП и уровнем реальных доходов населения. В Программе деятельности Правительства В.Ющенко зафиксировано, что при падении ВВП в 1998г. на 1% реальные доходы сократились на 1,6%, а в 1999г. ВВП сократился на 0,4%, тогда как реальные доходы снизились на 10,9%. Год 2000-й усугубил эту опасную тенденцию: за первые четыре месяца ВВП увеличился на 5,5% (промышленное производство — на 10,4%), но при этом недоимка в бюджет превысила 13 млрд. грн., что на 1,5 млрд. грн. выше ее уровня на начало года. Дебиторская и кредиторская задолженности продолжают расти, как растут и долги по зарплате и пенсиям. При этом уровень средней заработной платы в стране (200 грн.) на 60 грн. ниже прожиточного минимума, а средний уровень пенсий не дотягивает до 1/4 прожиточного минимума.

Куда же деваются доходы? Тем более, якобы на фоне роста производства. Видимо,

⁷ Panic M. National Management of the International Economy. — London, 1998, pp.146-152.

⁸ Именно этому было посвящено выступление Президента США Б.Клинтон в Киеве 5 июня 2000г.

⁹ В начале реформ на 1000 чел., занятых в народном хозяйстве Украины, приходилось 964 чел. с высшим и средним образованием. Тогда это был самый высокий показатель в мире.

они оседают на счетах представителей олигархических кланов. По определению известного экономиста Дж. Стиглица, железный закон олигархии состоит в том, что вместо децентрализации принятия решений и создания живой конкурентной среды, организация управления в отрасли и в стране становится излишне централизованной, окостенелой и стагнирующей¹⁰.

Экспансия олигархического капитала встревожила уже и Администрацию Президента Украины. По крайней мере, об этом заговорил экономический советник Президента А. Гальчинский, будучи в отчаянии от реальной угрозы расширенного самовоспроизводства олигархического капитала¹¹. Но ведь это закономерное следствие реформ, реализуемых тем же А. Гальчинским! Сегодня и он ратует за ограниченную либерализацию¹².

Поэтому решение глобальных макроэкономических проблем и внутренних проблем Украины требует **радикального изменения мировой финансовой и кредитной системы, принципов и приоритетов ее функционирования на уровне государств**. Для Украины жизненно необходимым (для преодоления кризиса) становится выход из МВФ и замораживание долгов, а лучше — их списание. Только в этом случае страна получит право на принятие собственных решений, направленных на подъем экономики в интересах собственного народа. Для Украины это означает радикальное изменение налоговой политики с целью введения упрощенной и прозрачной (легко контролируемой) системы налогов, со снижением налоговых ставок и сужением базы налогообложения; введение государственного заказа и планирования основной номенклатуры продукции. На этой основе — составление балансов и обоснование номенклатуры критического импорта, введение протекционистских мер для защиты внутреннего рынка.

Необходимы радикальное оздоровление денежно-кредитной системы страны; возврат оборотных средств предприятий через взаимозачет долгов и осуществление кредитной эмиссии на разницу долга; резкое снижение

процентных ставок за банковский кредит и переход к политике «длинных» денег; прекращение свободного хождения доллара и ликвидация бартера. Все расчеты должны производиться только в денежной форме, а объем денежной массы в обращении должен соответствовать реальным потребностям экономики.

Должна быть проведена тотальная проверка приватизированных предприятий, а в случае невыполнения бизнес-планов — реализована процедура национализации и реприватизации объектов. Государственные предприятия должны работать в режиме эффективного государственного управления и контроля, негосударственные — в режиме государственной поддержки предпринимательства и создания благоприятных условий для производства и реализации продукции.

Для стимулирования потребления должен быть осуществлен переход от модели дешевой рабочей силы к модели дорогой рабочей силы. Это означает обеспечение роста зарплаты и пенсий, их соответствие стоимости жизни. Огромную (как экономическую, так и социально-политическую) роль играет возврат утерянных в период гиперинфляции трудовых сбережений населения. Для этого следует реализовать механизм связанной эмиссии, что предполагает (наряду с возвратом проиндексированных наличных средств) использование взаимозачетов по оплате жилищно-коммунальных услуг, услуг в сфере образования и здравоохранения, приобретения товаров отечественного производства.

Только в этом случае будет обеспечена социальная стабильность. Наряду с решением экономических проблем, это создаст привлекательный инвестиционный климат. Вот тогда Украину ожидает инвестиционный бум. Не будет недостатка в инвестициях — как внутренних (предприятий и населения), так и внешних. Не нужно ни перед кем становиться на колени и попираť собственное национальное достоинство: для решения макропроблем нужно иметь и макроуважение к себе. Тогда и наши партнеры ответят тем же.

¹⁰ Стиглиц Дж. Куда ведут реформы? — Вопросы экономики, 1999, №7, с.21.

¹¹ Гальчинский А. Как возродить дееспособность государства. — День, 11 мая 2000г. с.4.

¹² Гальчинский А. Стратегия «отложенного либерализма». — Зеркало недели, 20 мая 2000г. с.8.

ШЕНГЕНСЬКА УГОДА, РОЗШИРЕННЯ ЄС ТА ЄВРОПЕЙСЬКА БЕЗПЕКА

Джеймс ШЕРР,
провідний науковий співробітник
Центру досліджень конфліктів, Велика Британія

Зрозуміло, що, згідно з умовами Амстердамського договору від жовтня 1997р., Шенгенська угода про кордони є обов'язковим елементом *acquis communautaire* держав, які є членами Європейського Союзу. Хоча подекуди доводиться чути, що створення Шенгенської зони є корисним для країн, які до неї не входять (оскільки їм доведеться мати справу з єдиною стандартною системою правил та вимог), основна й очевидна мета підписантів Амстердамського договору полягала в захисті та забезпеченні інтересів [Європейського] Союзу шляхом зміцнення його єдності, а також надання гарантій того, що розширення не підірве спільний ринок та не послабить захищеність Союзу від імпорту товарів за демпінговими цінами, нелегальної міграції та організованої злочинності.

Запровадження спільної зовнішньої політики та політики безпеки (листопад 1999р.), домовленість про запровадження спільної європейської політики в галузі безпеки та оборони (червень 1999р.) і дедалі тісніші зв'язки між ЄС та НАТО, можливо, змусять дещо переглянути ці пріоритети. У той час, коли ЄС дедалі більше уваги приділяє безпеці, було б дивним не визнавати зв'язку між безпекою Союзу та безпекою всієї Європи. Таке визнання відчувається у Спільній стратегії щодо Росії (червень 1999р.) та Спільній стратегії щодо України (грудень 1999р.). На цьому визнанні базуються нові, нехай поки що досить помірковані, спроби ЄС допомогти реформуванню структур безпеки в Україні. Втім, якісна зміна в політиці

ЄС вимагає нового мислення. В той час, як НАТО розробив програму «Партнерство заради миру» (ПЗМ), покликану зменшити ймовірність створення «нових ліній поділу у Європі» внаслідок розширення цієї організації, ЄС дбає не про зменшення розриву між членами та нечленами [Союзу], а про поглиблення інтеграції його членів. Крім того, приспів, що, мовляв, «ЄС не прагне залучення нових членів», не лише приховує небажання розширення — для багатьох у Східній та Центральній Європі це означає, що ЄС мало цікавить, що відбувається за його межами, і він не бажає нести за це ніякої відповідальності. Ця стара пісня ще раз свідчить, що внутрішня культура ЄС ґрунтується переважно на економіці, а не на безпеці, вона ґрунтується на поглибленні «інтеграції», а не на поширенні свого впливу.

Зараз існує очевидна загроза того, що цілі розширення НАТО суперечитимуть цілям розширення ЄС. Україна, Румунія та три прибалтійські країни скористались програмою ПЗМ не лише для встановлення контактів з структурами НАТО і входження в систему взаємин між країнами Альянсу, але й для зближення із Заходом в цілому. Розширення НАТО доповнило й спростило цей процес. Втім, за винятком політики стосовно країн Балтії (усі вони зараз впевнено крокують до членства в ЄС), існує обґрунтоване відчуття того, що розширення ЄС може зашкодити цьому процесу й перекреслити сприятливі тенденції, що зближують різні регіони. Також існує побоювання, що для деяких держав Шенгенський процес

може закрити «велику Європу», яка зараз народжується.

❖ Нині приблизно 1,7 млн. осіб, переважно українців, щомісяця перетинають українсько-польський кордон без віз. «Човникова» торгівля, якою вони займаються, не тільки має важливе значення для української економіки — вона стала важливим елементом українсько-польських відносин. А ці відноси-

ни, в свою чергу, вважаються неодмінною складовою української безпеки та її «європейського вибору», тому у Варшаві їх цінують так само, як і в Києві. НАТО, який розглядає Україну як «важливий фактор» європейської безпеки, також дотримується цієї позиції, але через економічний характер цих відносин вони випадають з поля зору НАТО.

❖ Подібне зростання прикордонної торгівлі між Угорщиною та Румунією допомогло позбутися багатьох старих антагонізмів та упередженості, що було з'явилось останніми роками. На відміну від України (чиє задеклароване бажання приєднатись до ЄС не було офіційно підтримане ЄС), Румунію включили до другої групи претендентів, але перешкод для членства Румунії набагато більше, ніж у Латвії та Естонії — двох інших претендентів «другої черги», які швидко наближаються до першої групи за всіма показниками, крім формального перебування у списку. Чи не загальмує поява Шенгенських кордонів рух Румунії?

❖ Те ж саме питання можна поставити й щодо Словаччини, іншої держави другої групи, що має хронічні структурні проблеми. Чи зможе пост-мечіаровська Словаччина надолужити згаяне, чи вона опиниться за бортом Шенгенської зони, не встигнувши здійснити необхідні реформи?

❖ Чи отримає Молдова, де зараз влада фактично належить організованій злочинності, російській армії, енергетичним компаніям та спецслужбам, промінець надії від тієї підтримки, що її Європа надає Румунії? Проб-

леми безпеки Молдови, яка чомусь залишилась поза увагою НАТО та Європи, є важливими не лише для неї, але й для її не надто захищених сусідів. Молдова може перетворитись на плацдарм для «активних заходів» у геополітичному протистоянні та в боротьбі спецслужб, якщо Росія відмовиться від співпраці з НАТО на Балканах.

❖ Калінінградська область може або стати для Європи джерелом небезпеки, або надати їй шанс. Жоден розумний політик не ставить під сумнів юридичний статус цього суб'єкта Російської Федерації, але Москва, керуючись своїми практичними потребами, не зацікавлена в економічному благополуччі області, а тому керівництво Калінінградської області розуміє важливість участі в її розвитку сусідів, так само як і сусіди — Польща та Литва, не кажучи вже про ФРН, — розуміють небезпеку, що може виникнути, якщо вони не нададуть необхідної допомоги. Чи не був би корисним для цього регіону особливий прикордонний режим? Якщо змусити Калінінградську область «запрацювати», хіба це не допоможе Росії і не сприятиме європейсько-російським взаєминам?

❖ На відміну від України, Російська Федерація не висловлювала бажання входження до Європи, але демонструвала позитивне ставлення до Європейського Союзу. На жаль, це ставлення ґрунтується на помилковій zasadі, оскільки ЄС насамперед розглядається як «протипага американському домінуванню», а не як співдружність держав, що дедалі більше об'єднують та уніфікують свою економіку, законодавство, кордони, а тепер і системи безпеки. На узбіччі цього процесу можуть опинитись не Сполучені Штати чи НАТО, а Росія. Коли Росія зрозуміє це, якою буде її реакція? Чи не призведе це до посилення авторитарних, «євразійських» тенденцій в російській ментальності, а з ними — уявлень, що майбутнє Росії полягає в побудові транс-євразійських енергетичних та транспортних коридорів, оновленні ВПК та реінтеграції «колишнього радянського простору»? Якщо ЄС розглядає Україну як євразійську державу, чому так само не може чинити Росія?

Нинішня політика розширення ЄС містить у собі подвійний ризик: вона може спровокувати тенденції (зокрема, фатальності та відчаю), яким НАТО намагався протидіяти; так само буде прикро, якщо не вдасться використати позитивний потенціал процесу розширення. Чим хоче бути Європейський Союз — магнітом чи бар'єром? Сьогодні Україна та інші держави усвідомлюють, що насамперед ЄС, а не НАТО вирішує, чи бути їм у Європі, а чи в європейській «сірій зоні». Вони також починають розуміти, що при прийнятті рішень ЄС керуватиметься міркуваннями не зов-

нішньої, а внутрішньої політики; вони ось-ось зрозуміють, що «європейський вибір» означає участь Європи в їх внутрішніх справах¹. Отже, увага з боку ЄС може перетворитись на найбільш потужний чинник систематичних, наполегливих реформ, який «допоміг» би дипломатам, чиї успіхи поки що дуже помірні². Якщо реалізувати ці можливості, введення режиму перетину кордонів відбуватиметься не за графіком, підігнаним до інтересів ЄС, а відповідатиме політиці зміцнення впливу ЄС у всій Європі та загальноєвропейським інтересам.

Вже неодноразово зауважувалось, що перегляд Шенгенської угоди призведе до необхідності перегляду договірних зобов'язань. Навіть якщо в межах Шенгенської зони збережуться елементи національної політики, наслідком може стати запровадження внутрішніх кордонів в межах ЄС (наприклад, між Австрією та Угорщиною, або Німеччиною та Польщею). Втім, варто запитати, чого не можна уявити навіть у найгіршому випадку. Чому б нові внутрішні кордони мали відрізнятися від кордонів, що існують між п'ятьма країнами ЄС, які не є учасниками Шенгенської угоди, та їх партнерами по ЄС³? Наприклад, при в'їзді до Великої Британії громадяни країн, що не входять до ЄС, йдуть до віконця з написом «Інші паспорти» й потребують візи, а власники паспортів країн ЄС, включено з британцями, йдуть проходом, призначеним для ЄС, і демонструють пас-

порти, ледь сповільнюючи ходу. Чію свободу пересування обмежує ця процедура?

На щастя, останнім часом з'явилися свідчення того, що події можуть розвиватися гнучкіше й сприятливіше, ніж це передбачає

ідеологія європейської інтеграції. На цей час, щоправда, доводиться оперувати такими категоріями, як «можливо». Документ щодо Шенгенських правил — правильніше було б його назвати томом, бо він налічує понад 1000 сторінок — зберігається за сімома печатками⁴. Польща отримала його лише кілька місяців тому. Поляки та угорці багато попрацювали, щоб дізнатись про свої права. Перед тим, як оцінити результат, варто чітко уявляти наслідки виключення якихось країн з режиму Шенгенської угоди або відкладання його запровадження.

ВАРІАНТ 1: ВИКЛЮЧЕННЯ НОВИХ ЧЛЕНІВ ЄС З ШЕНГЕНСЬКОГО РЕЖИМУ

В ідеальному випадку, члени ЄС мали б надати Польщі, Угорщині та іншим новим членам право, яким п'ять країн вже скористались, — право сказати «ні» — і дозволити їм приєднатись до Шенгенської угоди, коли вони вважатимуть потрібним. Вони самі мали б вирішувати, з ким підтримувати безвізовий обмін, або (у випадку запровадження віз) визначати порядок їх застосування. Такому підходу властиві як переваги, так і недоліки.

Переваги

1) Це надасть новим членам максимальну гнучкість у підтриманні стосунків із сусідами, які переживають більш-менш тривалі труднощі і чий успіх на реформаторському шляху ще не є очевидним.

2) Це наповнить змістом декларації ЄС про повагу до різноманіття, продемонструє, що ЄС виходить з вигоди (та поваги до інтересів) усіх своїх членів і не є клубом, де домінує невеличка група західноєвропейських держав.

3) Це продемонструє, що ЄС не є обмеженим протекціоністським блоком; навпаки, це — організація, свідомо свого місця й відповідальності в ширшому світі.

4) Це засвідчить, що ЄС не знаходиться за межами критики, спростує тезу про його негнучкість та неспроможність пристосовуватись до ситуації.

5) Друга, третя та четверта позиції стануть гідною відповіддю «євроскептикам» та поставлять багатьох з них на місце.

Недоліки

1) Це може позбавити сенсу головний аргумент на користь змін у Східній та Центральній Європі — «відсутність альтернативи».

¹ Рекомендується вживати термін «участь»; він означає діяльність більш широку, ніж «втручання», у відносинах між рівними партнерами.

² Це було однією з причин призначення Уряду В.Ющенка Президентом Л.Кучмою після його переобрання у листопаді 1999р., хоча свою роль зіграв і тиск з боку Сполучених Штатів, і фактор В.Путіна.

³ Зараз до Шенгенської групи не входять такі члени ЄС: Велика Британія, Данія, Ірландія, Фінляндія та Швеція.

⁴ Весь *acquis* містить приблизно 80 тис. сторінок законодавчих актів ЄС, які необхідно виконувати.

Клани та апаратники можуть скористатись цим, щоб відібрати владу в реформаторів. Тоді виявиться, що ми повертаємось до знайомої практики півзаходів, символічних рухів та морального шантажу («поводьтесь тихо, бо інакше до влади прийдуть ліві», «нас можуть віддати Росії» тощо).

2) У випадку практичного застосування, варіант виключення нових членів ЄС з Шенгенського режиму може виявитись надто важким тягарем для досить слабких держав у цьому мінливому регіоні. Проблеми та геополітичний тиск, що їх відчувають Польща та Угорщина, не йдуть у жодне порівняння з проблемами членів ЄС, які не входять до Шенгенської групи: це міцні, впевнені у своїх силах держави, здатні забезпечити непохитість власних кордонів.

3) Польща та Угорщина мають підстави побоюватись, що виключення з Шенгенського режиму призведе до пониження їх статусу та спричинить появу двох категорій членства в ЄС. Якщо дійде до якихось серйозних випробувань, то може виявитись, що безпека членів «клубу» важливіша за безпеку їх східних та південних сусідів.

4) Це спричинить розгубленість серед найбільш послідовних прихильників «будівництва європейського дому», які розглядатимуть виключення з Шенгенського режиму як перше з багатьох виключень, як вістрія тієї умовної сокири, якою Європу можуть пошматувати на окремі групи та класи. Ймовірно, саме тому Єврокомісія твердо й наполегливо відмовлялась ще раз розглядати питання про виключення з Шенгенського режиму.

ВАРІАНТ 2: ВІДКЛАДАННЯ НЕГАЙНОГО ЗАПРОВАДЖЕННЯ ШЕНГЕНСЬКОЇ УГОДИ

В принципі, існує розумна альтернатива виключенню з Шенгенського режиму, яку Європейський Союз відмовляється розглядати: необхідно запровадити певний часовий інтервал між вступом до Союзу та запровад-

женням режиму, передбаченого Шенгенською угодою. Союз погоджує з кожним кандидатом чіткий, обов'язковий для виконання графік. Послідовність для різних держав та кордонів може бути різною (наприклад, для кордону Польщі з Калінінградською областю — один термін, з Україною — інший). У кожному разі необхідно буде взяти певні зобов'язання перед Союзом, а угоди, де їх зафіксовано, мали б статус політичних документів ЄС. Отже, нові домовленості суттєво відрізнятимуться від п'яти нинішніх виключень з Шенгенського режиму в межах ЄС. Цей підхід також має як переваги, так і недоліки.

Переваги

1) Власне кажучи, варіант №1 взагалі не є варіантом, бо ЄС відмовляється його розглядати, тоді як варіант №2 відповідає принципам Амстердамського договору.

2) Варіант №2 засвідчить, що ЄС визнає «мистецтво можливого» в Східній та Центральній Європі. При цьому він зберігає важелі впливу.

3) Він забезпечить вирівнювання швидкості європейської інтеграції, замість поступового запровадження двох «швидкісних режимів».

4) Він дозволить усунути стурбованість можливим статусом «молодшого брата» — так само, як побоювання, що нові члени ЄС можуть опинитись у «сірій зоні» між нинішніми членами та нечленами [Союзу].

Недоліки

1) Зважаючи на пріоритети та прихильності Брюсселю, важко буде узгодити обґрунтовані та реалістичні графіки, і в той же час гарантувати безпеку (а не «поглиблення інтеграції»).

2) «Автоматизм» та «обов'язковість графіків» може позбавити ЄС важливого важеля зовнішньої політики у випадку несприятливого розвитку подій (наприклад, погіршення стосунків між Москвою та Калінінградом, або, ще гірше, між Москвою та Києвом). Ми не маємо

права забувати, що несподіванки у Східній та Центральній Європі — це норма життя.

КРОК УПЕРЕД, ДВА НАЗАД?

Незважаючи, а може, навпаки, зважаючи на складність документу щодо Шенгенських правил, Міністерство закордонних справ Польщі вважає, що він надає більше самостійності і набагато більше гнучкості, ніж очікувалось. Безперечно, сьогодиншній безвізовий режим, який Польща зробила дещо суворішим у 1997р., скоро буде скасовано, і від усіх громадян країн, що не входять до ЄС, при в'їзді на польську територію вимагатиметься віза. Водночас, Польща (як, очевидно, й інші нові члени ЄС) самостійно визначатиме візові тарифи та загалом умови видачі річних багаторазових віз. У будь-якому разі нові умови призведуть до зменшення потоку через кордон, але зараз важко визначити, наскільки саме. В принципі, навіть чимала частка «човників» з України або Калінінградської області можуть розраховувати на багаторазові візи, за які Польща збирає по \$15.

Вивчивши Шенгенський документ, польські фахівці мали ще одну нагоду здивуватись. Відповідно до цих правил, нові члени ЄС, так само як і старі, зберігають право видавати певну кількість «національних», не Шенгенських віз. Чи це надто гарна новина, щоб у неї можна було повірити?

Можливо, предмет та «логіка» Шенгенського процесу полягають в тому, щоб увесь Європейський Союз мав один зовнішній кордон і повну свободу пересування всередині. Якщо різні країни можуть висувати різні вимоги до віз і навіть видавати національні візи, то які проблеми це створює для сусідів? Це дуже важливе питання, з огляду на те, що Східна та Центральна Європа вважаються, обґрунтовано чи безпідставно, ареною боротьби, якщо не сказати — шляхом проникнення — кримінального бізнесу (як організованого, так і неорганізованого). Варто

згадати, що Велика Британія відмовилась від участі в Шенгенському процесі через те, що, на її думку, він не забезпечує *достатньо суворого* контролю. З огляду на таку загальноєвропейську стурбованість, не дивно, що Польща зіткнулась ще з одним сюрпризом. Попри шенгенську «логіку» та статус Польщі як претендента на членство в ЄС з першої групи, виявляється, що німці зміцнюють кордон з Польщею, замість його демонтажу. Доволі іронічний перебіг подій. Як було зазначено вище, Шенгенський процес має на меті ліквідацію внутрішніх кордонів всередині ЄС. Наслідком перебування поза межами Шенгенської зони, природно, є збереження цих кордонів. Чому ж нові члени стикаються з такими «подвійними стандартами» — необхідністю встановлення Шенгенських норм для своїх сусідів, що не є членами ЄС, та принизливою практикою внутрішніх кордонів, споруджуваних старими членами Союзу? Хіба це не Європа двох категорій за визначенням? Європейська Комісія наполегливо відкидає принцип «різношвидкісної Європи», але хіба вони не намагаються водночас тишком-нишком втілити його в життя?

Звичайно, існує більш прийнятне та приємне пояснення: Комісія *de facto* погоджується на схему, викладену вище у варіанті №2, але продовжує принципово відкидати її. У цьому немає нічого дивного. На відміну від *ідеології* європейської інтеграції, *практика* інтеграції рясніє компромісами, непослідовними діями та парадоксами. Але якщо таке пояснення є вірним, тоді українці повинні бути готовими до того, що:

- ❖ в наступні роки вони зустрінуться з набагато м'якшим візовим режимом, ніж вони очікували: звичайно, буде незручно, але зовсім несхоже на «залізну завісу», яка багато кого жахає;

- ❖ їх найближчі прихильники та партнери будуть змушені заплатити певну ціну за свою гостинність — у вигляді внутрішніх кордонів та в інших формах, через свій фактичний статус «молодших партнерів», який їх обурює;

- ❖ у середній та довготерміновій перспективі ці партнери можуть бути змушені запровадити такі ж жорсткі, як у Західній Європі, вимоги з метою отримати статус повноцінних членів європейського клубу, заради якого вони доклали стільки зусиль.

Висновки очевидні. Будь-яка відстрочка, що її Польща чи Угорщина випросить для України, очевидно, матиме тимчасовий характер. Якщо Україна не скористається цим часом, щоб рішуче запровадити європейські стандарти права, бізнесу та торгівлі, вона може опинитись за дверима «великої Європи», приєднання до якої вона оголосила своїм «стратегічним вибором».

РІВНЯННЯ З БАГАТЬМА НЕВІДОМИМИ: ЄВРОПЕЙСЬКА ОБОРОНА

Ухвалене Європейською Радою в червні 1999р. у Кельні рішення запровадити Спільну європейську політику в галузі безпеки та оборони спричинило гострі далекосяжні дебати всередині НАТО щодо спроможності ЄС, свідомо чи ні, послабити або розділити Альянс. Такі побоювання сильні не лише у Сполучених Штатах, але й в інших країнах, що не входять до Європейського Союзу — Канаді, Ісландії, Норвегії та Туреччині, а також у трьох країнах-членах обох союзів — Нідерландах, Данії та Великій Британії. 11 червня 2000р. Консервативна партія Великої Британії оголосила про своє несприйняття ініціативи, яку наполегливо проштовхував лейбористський Уряд Т.Блера.

Але якщо подивитись зі Сходу, то питання, чи послабить НАТО Спільна європейська політика в галузі безпеки та оборони, чи навпаки, надихне його новим життям, залишається відкритим. Зрештою, більшість країн першої групи кандидатів на членство в ЄС — Польща, Чехія, Угорщина та Естонія — є більшою чи меншою мірою атлантистами. Таку саму позицію займають країни з другої групи, що швидко просуваються до членства в ЄС — Латвія та Литва. Ці претенденти є не лише атлантистами — вони дуже уважно ставляться до наслідків «європейського вибору» України для загальної безпеки. Чи призведе Спільна європейська політика в галузі безпеки та оборони, з включенням до Союзу зазначених держав, до послаблення НАТО, чи навпаки, прищепить атлантичні принципи Європейському Союзу? Тут не лише є за що сперечатись — у цьому контексті не слід забувати про Україну. Як би не тлумачили Шенгенську угоду, розширений ЄС приділятиме безпеці більше уваги, ніж приділяє зараз. Після розширення Європейський Союз, скоріш за все:

- ❖ буде більше зацікавлений в українському поступі;
- ❖ розглядатиме Україну та оголошений нею «європейський вибір» як самодостатнє явище, а не як залежну змінну взаємин між ЄС та Росією;
- ❖ робитиме практичні кроки на підтримку зміцнення української безпеки. Заснування, згідно з рішенням Президента Л.Кучми,

комісії на чолі з Секретарем РНБО України Є.Марчуком⁵ з метою реформування українських силових структур, не підпорядкованих Міністерству оборони (міліція, Внутрішні війська, Прикордонні війська, підрозділи, призначені для дій у надзвичайних обставинах, Служба безпеки) надає ЄС можливість розширити свій вплив в Україні і в *своїх власних* інтересах допомогти Україні облаштувати безпечні кордони, дієвий, побудований за європейським зразком, митний режим, економічно обґрунтовану національну систему безпеки й надійні (та вільні від корупції) правоохоронні органи.

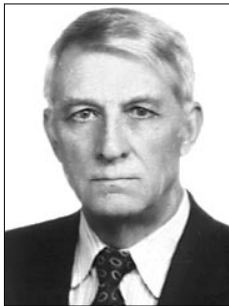
У зв'язку з цим, НАТО вже звертався до Верховного представника з питань спільної зовнішньої політики та політики безпеки ЄС, колишнього Генерального секретаря НАТО Х.Солани та до Комісара ЄС у закордонних справах К.Паттена. НАТО, який вже бере участь у підтримці зусиль України з реорга-

нізації та реформування підпорядкованих Міністерству оборони військових формувань, зміг зацікавити ЄС та забезпечити початкову фінансову підтримку для досягнення деяких цілей в галузі безпеки. Ці цілі стосуються не лише української безпеки, але й позицій України в Європі, де відбувається розширення двох організацій — НАТО та ЄС. Чи будуть ці процеси сприяти один одному, чи, навпаки, суперечитимуть один одному, залежатиме не лише від членів цих організацій, що мають найбільший стаж, але й від якості співпраці між новими та майбутніми членами. У цьому процесі Україна не може дозволити собі залишатись спостерігачем.

⁵ У листопаді 1999р. Президент Л.Кучма призначив Є.Марчука Секретарем Ради національної безпеки і оборони України — органу, який, за українською Конституцією, «координує та контролює діяльність виконавчих органів у сфері національної безпеки і оборони».

УКРАЇНА НА ГЕОЕКОНОМІЧНИХ ПЕРЕХРЕСТЯХ

*Віктор БУДКІН,
доктор економічних наук, професор,
завідувач Відділу Інституту світової економіки
і міжнародних відносин НАН України,
заслужений діяч науки і техніки України*

Сучасний стан взаємин між Європейським Союзом та Україною визначається підсумками Гельсінського самміту (10-11 грудня 1999р.). Можна визначити два головних висновки з його рішень та положень Спільної стратегії ЄС щодо України, що була прийнята на цьому засіданні. Перший висновок зводиться до того, що на самміті була чітко визначена група претендентів до вступу в цю організацію, при цьому Україна до їх переліку не увійшла. Другий висновок стосується принципового ставлення ЄС до співробітництва з Україною на найближчу перспективу, яке й надалі буде спиратися на документ загальнорамкового характеру — Угоду про партнерство і співробітництво. Стримане ставлення ЄС до підвищення рівня взаємин з Україною зумовлене дією сукупності факторів, пов'язаних, насамперед, із внутрішньою ситуацією в кожній із сторін Угоди.

Рішення Гельсінського самміту фактично окреслили раціональну територіальну структуру європейського господарського простору, до якого віднесена вся західна, центральна та балканська частини континенту з двома плацдармами — трьома прибалтійськими державами (на кордоні з Росією) та Кіпром, Мальтою й Туреччиною (на азійсько-африканському напрямі). Поза цим простором залишаються лише спадкоємці колишньої Югославії (крім Словенії, яка запрошена до

ЄС), Албанія та дві держави з досить високим рівнем інтегрованості до європейської економіки — це Швейцарія й Норвегія. З гео-економічної точки зору створюється самодостатній організм. Орієнтація на нього майбутніх членів обмежує вплив на їх економіку конкурентів Європейського Союзу — США, Росії тощо.

Разом з тим, розширення ЄС створює для нього додаткові складні проблеми, пов'язані, насамперед, із значними відмінностями в рівнях економічного розвитку (*табл. «Рівень економічного розвитку членів та кандидатів на вступ до ЄС»*).

Якщо ЄС не спромігся майже за два десятиліття вирішити проблему ліквідації великих розривів у рівнях економічного розвитку (як видно з таблиці, існує двократне відставання за цим показником Іспанії, Португалії та Греції від основної частини членів ЄС), то прийняття нових членів із ще більшим (5-20-кратним) перепадом значно загострить ситуацію зі збалансованістю в межах єдиного європейського господарського простору. Витрати на адаптацію нових членів разом із підтримкою процесу переходу на більш високий рівень інтеграції (введення «євро» тощо) будуть на межі можливостей ЄС в наступні 10-15 років. Можна передбачити, що саме на такий строк затягнеться поетапне входження до ЄС визначених Гельсінським саммітом претендентів.

Рівень економічного розвитку членів та кандидатів на вступ до ЄС ¹			
Середній показник у групі	ВВП на душу населення		
	\$	% до I-ої групи	% до II-ої групи
I. Основна група членів ЄС (12 країн)	24939	—	—
II. Найменш економічно розвинуті члени ЄС*	12059	48,3%	—
III. Претенденти на вступ «першої хвилі»**	5283	21,2%	43,8%
IV. Інші претенденти середнього рівня розвитку ***	2782	11,2%	23,1%
V. Найменш економічно розвинуті претенденти ****	1380	5,5%	11,4%

* Греція, Іспанія, Португалія
 ** Естонія, Польща, Словенія, Угорщина, Чехія
 *** Кіпр, Латвія, Литва, Мальта, Словаччина, Туреччина
 **** Болгарія, Румунія

Підрахунки за офіційним курсом гривні дають показник ВВП на душу населення України в 1999р. від \$619,3 (за даними Держкомстату)² до \$576,4 (за даними консультативної групи Європейської Комісії в Україні)³. Радник Президента України А.Гальчинський наводить близький до цього показник — \$617⁴. Якщо взяти середній показник в \$600, то нинішнє співвідношення рівня економічного розвитку України до показників ЄС являтиме собою наступну картину, наведену в таблиці.

**ВВП на душу населення в Україні,
% до середніх показників членів
та кандидатів на вступ до ЄС⁵**

До основної групи членів ЄС	2,4%
До групи найменш економічно розвинутих членів ЄС	4,9%
До групи претендентів на вступ «першої хвилі»	11,4%
До групи інших претендентів середнього рівня розвитку	21,6%
До групи найменш економічно розвинутих претендентів	43,5%

Без ліквідації такого значного перепаду в рівнях ВВП не можна сподіватись на реальну зацікавленість Європейського Союзу в прийнятті України. Характерно, що при останньому розширенні в 1995р. ЄС погодився на вступ країн з дуже високим рівнем економічного розвитку. За показником ВВП на душу населення, Австрія зараз займає друге, Швеція — четверте, Фінляндія — шосте місце серед 15-ти нинішніх членів цього інтеграційного об'єднання.

На початку 90-х років на ставлення ЄС до постсоціалістичних країн Центрально-Східної Європи особливий вплив здійснював геополітичний фактор. Серед умов укладання в 1991-1995рр. угод про асоціацію з Польщею, Угорщиною, колишньою Чехословаччиною та трьома прибалтійськими республіками пріоритетне значення мали забезпечення їх політичної та економічної переорієнтації на Захід, максимально можливе зменшення впливу Росії в цьому регіоні. Доцільно підкреслити, що включення всіх цих держав до числа претендентів на вступ свідчить про прийняття Європейським Союзом на себе певних зобов'язань стосовно майбутнього входження учасників асоційованих відносин до загальноєвропейської спільноти.

Докорінні зрушення в світі, що сталися внаслідок остаточної ліквідації спадщини «радянського блоку», дозволили ЄС перейти до більш гнучкої геополітичної тактики. Одним із напрямів такого підходу є диференційоване використання можливостей НАТО, куди входять і більшість країн ЄС. Не маючи змоги в цій статті розглянути цілісний комплекс новітніх тенденцій в обох відносинах НАТО та ЄС, вкажемо лише на один, дещо своєрідний, наслідок цього процесу стосовно України. Він зводиться до того, що **успішний розвиток співробітництва з Північноатлантичним альянсом призвів на практиці до зменшення вагомості геополітичного фактору у ставленні ЄС до України**. Показовим є те, що в рішеннях Гельсінського самміту ЄС практично дублюються напрями співробітництва між Україною та НАТО,

¹ Розраховано за даними за 1998р., наведеними у виданнях: *Rocznik statystyczny*, 1999, s.707; *Central European Economic Review*, 1999, No.4, p.28.

² Соціально-економічне становище України за 1999 рік. — Урядовий кур'єр, 20 березня 2000р., с.9,13.

³ Тенденції української економіки. Січень 2000. — Київ: Українсько-Європейський центр з питань законодавства, 2000, с.6,22.

⁴ Гальчинський А. Стратегія «отложеного либерализма». — Зеркало недели, 20 мая 2000г., с.8.

⁵ Показники розраховані у співставленні з даними таблиці «Рівень економічного розвитку членів та кандидатів на вступ до ЄС».

зокрема, стосовно діалогу в умовах кризових ситуацій, контролю за нерозповсюдженням зброї масового знищення, протипіхотних мін тощо.

На практиці таке дублювання в геополітичній площині висуває на перший план саме НАТО. Європейський Союз у відносинах з Україною йде паралельним шляхом, відокремлюючи від вторинної для нього геополітики ту властиву ЄС домінанту економічних взаємин, яка, за практикою функціонування НАТО, є поза сферою діяльності Альянсу. Інтерес до питань геополітичного характеру у відносинах України з ЄС, порівняно з часом, коли тільки-но розпався «радянський блок», значно зменшився. Тому в намаганнях підвищити статус свого співробітництва з Європейським Союзом Україна не може розраховувати на умови, які були характерні для центральноєвропейських країн на початку 90-х років.

Сукупність наведених вище специфічних особливостей у відносинах з нашою країною і визначила стримане ставлення ЄС до України в сучасних умовах.

Як це не парадоксально, але одним з факторів підтримки євроцентричної орієнтації України виступає політика Росії стосовно неї та інших країн СНД. РФ повністю переорієнтувалася на торгівлю поза межами Співдружності: на частку СНД в 1999р. припадало лише 18% загального товарообігу Росії. При проголошенні курсу на інтеграцію пост-радянських країн саме Росія підірвала її основний ланцюг — виробничу кооперацію з партнерами в Україні та в більшості країн СНД. Можливості інтеграції були втрачені також відокремленням п'яти членів Митного союзу на чолі з РФ, а також створенням Союзу Росії з Білоруссю.

Україна знаходиться в особливо складній ситуації у відносинах з Росією, яка є основним постачальником енергоносіїв та інших товарів критичного імпорту й водночас — головним ринком збуту українських товарів. Пасив балансу в торгівлі з РФ за 1995-1999рр. склав \$15,5 млрд. або 134,5% до рівня українського експорту 1999р. (для порівняння — такий же пасив з ЄС за зазначений період дорівнював \$5,6 млрд. або 48,4% до експорту в 1999р.)⁶. В 2000р. можна помітити тенденцію до більш жорсткого економічного курсу по відношенню до України та інших партнерів Росії по СНД, включаючи й країни-члени Митного союзу. Правда, перебіг останнього самміту СНД (21 червня

2000р.) свідчить про більш пільгове застосування Росією режиму вільної торгівлі стосовно партнерів по Митному союзу, порівняно зі ставленням до України та інших членів Співдружності.

Європейський вибір України підтверджений в 2000р. у Посланні Президента України Верховній Раді, а інтеграція до ЄС проголошена однією з стратегічних цілей в Програмі діяльності Уряду В.Ющенка. При реалістичному підході до цієї проблеми необхідно, насамперед, усвідомити, що просування до загальноєвропейського господарського простору є тривалим процесом, з чітким визначенням завдань кожного етапу адаптації до умов ЄС. Головними є не лише завершення ринкових перетворень та суттєве підвищення рівня розвитку національної економіки, але й послідовна робота по створенню у членів ЄС зацікавленості в інтеграційних контактах з Україною у торговельній, інвестиційній, транзитній та інших сферах. Без стимулювання такої зацікавленості сподіватися на інтеграцію в ЄС неможливо, навіть якщо Європейський Союз піде на укладання угоди про асоціацію (Туреччина, наприклад, перебуває в цьому статусі майже 40 років).

Орієнтація на перспективне входження до Європейського Союзу не виключає активності на інших напрямках. Навпаки, процес інтеграції до ЄС буде більш успішним, якщо Україні вдасться налагодити ефективне економічне співробітництво з іншими партнерами. Важливе значення має активізація присутності України на ринках Росії та інших країн СНД, ствердження в нових та повернення тих традиційних секторів цих ринків, які були втрачені не лише за об'єктивними обставинами та прямою дискримінацією українських експортерів, але все ж таки, головним чином, через їх пасивність і недосконалу торговельну політику України. Недостатньо використовуються можливості співробітництва з Китаєм, країнами інших континентів, стабільно активне торговельне сальдо з якими дозволяє й зараз покривати значну частину пасиву в торгівлі з ЄС та Росією.

Україна поки що залишається державою, незаангажованою в інтеграційних процесах, а тому вона може й повинна більш ефективно використовувати свою свободу діяльності на світовому ринку. Разом з тим, ствердження України в інших регіональних секторах світового ринку буде додатковим фактором її привабливості для партнерів з Європейського Союзу.

⁶ Розраховано за даними Державного комітету статистики України, наведеними у виданнях: «Зовнішньоекономічна діяльність України» (за 1995 рік). — Київ, 1996, с.8-9; «Статистичний щорічник України» (за 1998 рік). — Київ, 1999, с.289-290; «Зовнішня торгівля товарами у 1999 році». — Київ, 2000, с.6-14.

ВЫХОД УКРАИНЫ НА ЗАПАДНЫЕ РЫНКИ: ПРОБЛЕМНЫЕ ВОПРОСЫ

*Винфрид ШНАЙДЕР-ДЕТЕРС,
руководитель Бюро по
сотрудничеству в Украине,
Фонд Фридриха Эберта*

После распада Советского Союза произошла резкая утрата Украиной экономических связей внутри того союза, неотъемлемой частью которого она была в качестве советской социалистической республики. Эта экономическая система развивалась в отрыве от мирового рынка.

Наступившая вследствие этого необходимость ориентации экономики независимой Украины на мировой рынок является национальной задачей огромного масштаба, с которой можно справиться только объединив усилия частных предпринимателей и государства.

На мировом рынке существует немного ниш, в которых царит честная конкуренция; на этом игровом поле побеждает не «лучший», а «сильнейший». Невзирая на абстрактные научные экономические модели, обосновывающие преимущества идеальной конкуренции, сильные игроки используют свою «рыночную власть» для того, чтобы вытеснить конкурентов и перекрыть путь новичкам. Лучшее представление о нечестных трюках, применяемых с целью уничтожения конкурента на рынке, можно получить на примере интеграции промышленности исчезнувшей ГДР в экономику Федеративной Республики Германии после воссоединения.

Как и прежде, действует принцип: международная конкурентоспособность — главная предпосылка возможности участия в игре на мировом рынке. Показателем международной конкурентоспособности является экспорт. Производитель, продукция которого

находит сбыт в мире, способен утвердить себя и на внутреннем рынке. Предприятия Украины должны сделать все, чтобы экспортировать свою продукцию и завоевывать иностранные рынки.

Вследствие замкнутости внутреннего рынка, которая имела место до конца 80-х годов, Украина (за исключением некоторых секторов ВПК) имеет значительное отставание от развитых стран Запада. Украинским предприятиям не удастся самостоятельно, благодаря лишь рыночным механизмам, выйти на мировой уровень и присоединиться к тенденциям дальнейшего развития на глобальных рынках: государство должно форсировать модернизацию национального производства Украины и наращивание экспорта ее продукции.

Это не означает, что государству нужно взять на себя роль предпринимателя. Задача государства состоит в развитии «национальных производительных сил» в понимании немецкого экономиста Фридриха Листа. Как сказал Карл Маркс, необходимо «высвободить производительные силы»; в современных условиях путем радикального реформирования системы государственного управления они должны быть освобождены от пут, в которых их все еще удерживают давно отказавшиеся от Маркса аппаратчики.

Параллельно с «реформированием» своего хозяйства, Украина должна всеми доступными средствами добиваться экономического роста, чтобы дать возможность ныне живу-

щим поколениям ощутить на себе положительные последствия перехода от социалистической системы к свободному экономическому и общественному строю.

Однако, экономическая конкурентоспособность не является самодостаточной для успеха на мировом рынке. На рынках именно тех промышленных секторов, в которых Украина обладает значительным экспортным потенциалом, господствуют монополисты, к тому же их частные деловые интересы переплетаются с интересами государственными. В таких секторах, как например, самолетостроение, царит не экономическая конкуренция, а властвует политика.

Государственная политика иногда страдает близорукостью, т.е. не отвечает долгосрочным интересам государства, так как находится под давлением частных концернов, заинтересованных в быстрейшем извлечении прибыли, — таким, в частности, можно считать решение Германии, Франции и Великобритании по проекту AN-7X, ущербное

как для этих трех государств, для и для европейской безопасности в целом. Однако, даже чисто политические мотивы толкают «мощные государства» к ограничению экспорта из других стран.

Именно главный адепт свободной экономики и поборник глобализации — США — подчиняют экспорт дружественных им стран собственным национальным политическим интересам. Это почувствовала на себе и Украина: вплоть до сегодняшнего дня, она так и не получила компенсации за отказ от поставок оборудования для атомных электростанций в Иране, к которому ее вынудили.

Поэтому более слабым государствам необходимо, по крайней мере, иметь хотя бы

«предмет для ведения переговоров» на мировом рынке, если у них, в отличие от больших держав, нет возможности осуществлять «давление». Добровольный отказ Украины от ядерного оружия, размещенного на ее территории, кажется сегодня ошибкой, последствия которой будут ощущаться долго. Ни одна страна не опасалась применения этого оружия независимой Украиной; однако, благодаря интересу со стороны Запада к его устранению, Украина получала возможность использовать это обстоятельство в качестве экономического аргумента в деловых переговорах. Наградой за «хорошее поведение» слабой страны по отношению к более сильным государствам, в лучшем случае, будет благосклонная оценка, а не валюта.

Украине вряд ли стоит полагаться и на поддержку ее конкурентоспособности на внутренних европейских рынках со стороны Европейского Союза, хотя именно конкурентоспособность, согласно Копенгагенским решениям, отнесена к критериям вступления в ЕС. Поддержка экономического развития Украины со стороны Европейского Союза не идет дальше либеральных рекомендаций; Украине, однако, нельзя ограничиться лишь «созданием климата, ...способствующего экономической активности», как сказано в Общей стратегии ЕС в отношении Украины. Соглашение о партнерстве и сотрудничестве, вступившее в силу в марте 1998г., имеет своей целью устранение барьеров в торговле, исходя из того, что свободная торговля способствует экономическому развитию. Однако, сам Европейский Союз подвергает экспорт из Украины количественным ограничениям. В первую очередь, это касается тех секторов украинской промышленности, которые на начальном этапе имеют особое значение для развития конкурентоспособности новичков на мировом рынке, а именно — текстиля и стали.

Если Европейский Союз действительно заинтересован в экономическом развитии Украины, а не только стремится к полной открытости ее рынков, ему следовало бы пойти в течение некоторого переходного периода на асимметричные торговые отношения с Украиной. Долговременным интересам Европейского Союза в наибольшей степени отвечало бы такое экономическое сотрудничество с Украиной, которое служило бы ее экономическому развитию на длительную перспективу, а не только краткосрочной выгоде собственной экспортной промышленности государств ЕС.

УКРАЇНА МІЖ РОСІЄЮ ТА ЗАХОДОМ

*Крістіан БЕК,
експерт з питань міжнародної політики, Франція*

Політичний та економічний розвиток України є важливим як для Росії, так і для решти Європи. З моменту проголошення незалежності в 1991р. Україна посідає особливе місце між Росією і Заходом як «ключова держава» з невизначеним майбутнім. Сьогодні факт існування незалежної української держави не підлягає сумніву. Проведення трьох президентських, а також парламентських виборів підтвердило демократичний розвиток країни. До того ж, не існує реальних загроз єдності України. Розбіжності, що дійсно існують на загальнодержавному рівні, вирішуються демократичним шляхом. За дев'ять років незалежності Україна досягла успіху в пошуках належного їй місця у більш широкому європейському контексті, відмінне від буферної зони між НАТО та Росією або від придатку Росії. Протягом цього часу Україна була і є важливим учасником розбудови політичних структур та структур безпеки в Європі.

Попри багатовекторну і добре збалансовану політику між Росією та Заходом, Україна постійно виявляла намір у майбутньому інтегруватися в Європу. Як засвідчили нещодавні візити до Києва президентів Росії та США, європейський вибір України не суперечить розвитку її стратегічного партнерства з Росією та Сполученими Штатами. Угода про партнерство і співробітництво (УПС), яка була підписана на Корфу в 1994р. і набула чинності в 1998р., створила правове підґрунтя та механізми розвитку тісних взаємовідносин України з ЄС. Ухвалення Спільної стратегії ЄС щодо України на самміті в Гель-

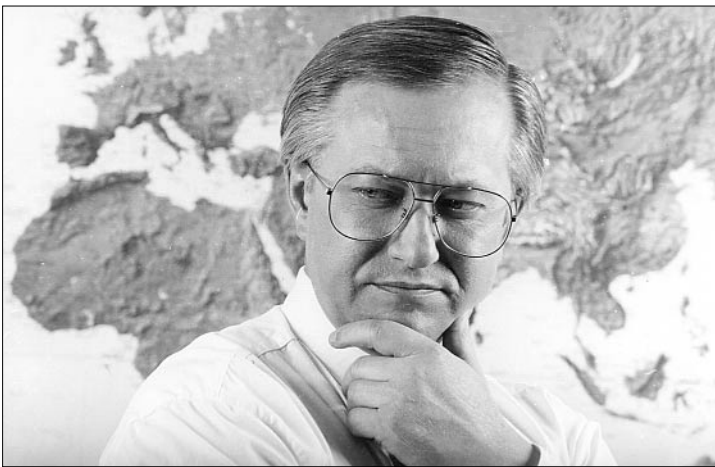
сінкі стало визнанням «європейського вибору» України. Візити офіційних осіб з європейських країн, зокрема, представників Франції — п.Ширака та п.Ведріна, а також нещодавній візит Генерального секретаря МЗС Франції п.Хенекіна, засвідчили підтримку європейського вибору України.

Європейський Союз не є міжнародним приватним клубом. Це союз європейських країн, які добровільно відмовились від значної частки свого суверенітету. Створене в 1951р. Європейське об'єднання вугілля і сталі еволюціонувало в надзвичайно складний і могутній Союз, який створив спільний ринок, що об'єднав 350 мільйонів людей і позбувся всіх внутрішніх кордонів. ЄС перебуває у постійному розвитку, на кожному етапі розширення правила Європейського Союзу треба було пристосовувати до нової ситуації, а тому ніхто не знає, яким буде ЄС навіть через 10 років. Останній Амстердамський договір зобов'язує Союз визначити спільні стратегії у сферах, що становлять особливий інтерес для країн-членів Союзу. Зовнішній аспект цих стратегій зрозумілий: вони підтверджують наміри ЄС зміцнювати й розвивати зв'язки з новими партнерами.

Стратегічний характер партнерства між ЄС та Україною підтверджує той факт, що ЄС залишається найбільшим фінансовим донором України. Концептуально, Спільна стратегія ЄС щодо України базується на аналізі, який визначає підтримку верховенства права та зміцнення демократії як основу майбутніх відносин між Євросоюзом та Україною. Політичний підтекст не викликає

сумнівів: демократична Україна є стратегічним партнером Союзу, і значення цього партнерства постійно зростає. Втім, існують два різних образи України.

Перший — це імідж України за кордоном. Україні вдалося створити репутацію конструктивного партнера, повага до неї зростає. Вона стала першою з колишніх країн Радянського Союзу, яка налагодила партнерство з ЄС та підписала Хартію з НАТО в 1997р. Україна здійснила кроки, спрямовані на відмову від ядерної зброї, послала миротворців на Балкани, виступила гарантом миру в Молдові, є членом Ради Європи та Ради Безпеки ООН.

Але існує й інша Україна, яка вкрай потребує внутрішніх реформ. Контраст між зовнішніми успіхами України та її внутрішніми потребами є реальністю. Політична структура України є нестабільною, їй бракує повноцінного, сформованого громадянського суспільства, вона потребує поліпшення системи управління, їй не вистачає поваги до закону. Економіка України також потребує реформування. На потребі змін та трансформації економіки з метою створення більш відкритої ринкової системи наполягають і всередині України, і за її межами. Сьогодні існує відчуття, що кардинальні зміни в Україні мають ось-ось розпочатись. Найважливішим чинником є згода щодо реформ між Парламентом, Прем'єр-міністром та Президентом, яка дає підстави сподіватись на майбутні перетворення. Нещодавні вибори можна розглядати як свідчення громадської підтримки реформ та прагматичної позиції. Проте, залишаються проблеми, що потребують негайного вирішення, особливо — пов'язані з поверненням боргів та енергетичною залежністю від Росії. Україна потерпає від нерационального використання фондів МВФ для фінансування бюджетного дефіциту, замість створення фінансових резервів, страждає від відсутності структурних реформ, особливо в промисловості, а також від недосконалості законодавства,

яке мало б стимулювати приватний сектор, особливо малий та середній бізнес, та привертати увагу іноземних інвесторів.

Той факт, що внаслідок майбутнього розширення, ЄС і Україна матимуть спільний кордон, містить в собі нові виклики та означає необхідність перегляду геополітичних засад щодо України у взаєминах між Росією і Заходом. У політичному сенсі, європейський вибір України передбачає також паралельний розвиток партнерських стосунків з Росією. Так, міністр Б.Тарасюк зазначав: «Замість того, щоб вибирати між Заходом і Росією, ми повинні заявити про свою готовність співпрацювати як із Заходом, так і зі Сходом». Більш тісне співробітництво з Росією є чинником зближення з ЄС, оскільки воно може допомогти розвитку української економіки. Це завдання полегшується тим, що дві країни не конкурують у цій сфері, тому що вони мають різні цілі: в той час, як Україна прагне повного членства в ЄС у майбутньому, Росія зацікавлена в поглибленні партнерства і співпраці з Європейським Союзом.

Кінцева мета подання заявки щодо членства в ЄС не повинна залишатись декларацією. Її досягнення вимагає ґрунтовної підготовки та потребує підтримки всього українського суспільства. Складається враження, що європейський вибір України наразі є популярним головним чином серед еліти, тоді як для решти населення він залишається чистою теорією. З огляду на це, необхідні спеціальні пропагандистські кроки, розраховані на охоплення широких верств населення. У зв'язку з цим, Україна потребує глибоких та всеосяжних суспільних перетворень. Необхідним є проведення кампанії з інформування суспільства та широкого залучення до цього процесу громадськості. Всі складові громадянського суспільства в Україні, у т.ч. неурядові організації та ЗМІ, повинні визначити свою позицію з цих питань. Для того, щоб створити справжню «культуру ЄС» в Україні, Європейський Союз, зі свого боку, також має вжити певних заходів, аби ґрунтовно розповісти про ціну та наслідки подання заявки щодо членства.

Стосунки між Україною і ЄС до певної міри можна змалювати прислів'ям «багато слів, та мало справи». Необхідно подолати існуючий розрив між політичними намірами України та її практичними діями. Українські керівники усвідомлюють, що Україна ще не готова до інтеграції в ЄС і повинна вирішити безліч проблем на довгому шляху європейської інтеграції. ЄС вважає передчасним прагнення України почути від Європи підтвердження наміру розглянути можливість майбутнього членства України з метою заохочення реформ. Україна має спочатку досягти змін на краще, лише після цього вона могла б виступати з більш сильних позицій.

Навіть якщо буде досягнуто успіхів, вперше за десять років збільшиться ВВП, зростуть надходження до державного бюджету, буде проведено адміністративну реформу, зменшиться роль бюрократії, багато чого ще треба буде зробити: український Уряд має покращити якість процесу прийняття рішень, прискорити економічні реформи, підтримати приватний сектор, зробити економіку більш відкритою для конкуренції та іноземного інвестування, подолати корупцію та організовану злочинність, обмежити втручання держави в економічну діяльність.

У цьому сенсі, повне виконання Угоди про партнерство і співробітництво має стати міцним підґрунтям для трансформації української економіки у ринкову. Має бути втілена в життя Спільна стратегія ЄС, схвалена на Гельсінському самміті, тим більше, що вона визначає напрями практичної співпраці в таких сферах, як зміцнення демократії, верховенство права, громадські організації, зовнішня політика та політика безпеки, економічна та соціальна інтеграція, енергетика та ядерна безпека, правосуддя та внутрішні справи. Програма TACIS як засіб реалізації Спільної стратегії, повинна зосередитися на трьох сферах, що стосуються інституційної, законодавчої та адміністративної реформ, приватного сектору та спеціальної допомоги у зв'язку з соціальними наслідками перехідного процесу. Це означає, що матеріальна допомога ЄС до 2003р. має бути спрямована на розвиток громадянського суспільства, освіти, підтримку малого та середнього бізнесу, реформування енергетичного сектору, створення сучасної банківської системи та розвиток соціальної політики.

Регіональний розвиток також має важливе значення для європейської інтеграції, тим більше, що союз націй має тенденцію до перетворення на союз регіонів. Регіональна інтеграція передбачає налагодження прямих контактів між регіонами України, країн-чле-

нів та кандидатів у члени ЄС. Цей процес поступово має призвести до перенесення інтеграції на регіональний та місцевий рівні, з широким залученням територіальних громад та окремих громадян. У цьому контексті, Україні ще належить визнати значення децентралізації, вивчити та застосувати досвід ЄС.

Усі ці заходи допоможуть Україні інтегруватися в систему світової торгівлі й одночасно дозволять приєднатися до СОТ, що є першим кроком до майбутньої угоди про вільну торгівлю з ЄС.

Що стосується підтримки з боку міжнародних фінансових установ, то Президент Б.Клінтон під час свого останнього візиту в Україну 5 червня 2000р. підкреслив, що кредити МВФ пов'язані, серед інших умов, з активізацією реформ, особливо в сфері приватизації, збору податків та реформування енергетичного сектору.

Той факт, що відносини між Україною і Росією стають менш емоційними та більш прагматичними, як це засвідчив візит Президента В.Путіна, є надзвичайно позитивним. Зобов'язання України сплатити енергетичні борги Росії фактично дає Україні можливість налагодження нормальних, безпечних економічних стосунків і в кінцевому підсумку може сприяти зміцненню української незалежності.

Що стосується питань безпеки, то Україні також потрібно більш енергійно співпрацювати з НАТО, особливо в галузі оборонної реформи з метою виконання зобов'язань в рамках програми «Партнерство заради миру». За словами українського представника в НАТО п.В.Хандогія, «пасивність, чи навіть гірше — протидія всьому, що пов'язане з НАТО, може спричинити маргіналізацію чи навіть ізоляцію України на міжнародній арені, а потім позбавити її усіх засобів участі у створенні всеохоплюючої системи безпеки в Європі».

Виходячи з вищенаведеного, Україна має й надалі розвивати стосунки з ЄС, Північною Америкою та Росією. Для цього Україна повинна: у взаєминах з ЄС — зосередитись на реалізації вже існуючих угод і здійсненні запланованих реформ; продовжувати консультації в рамках Угоди про партнерство і співробітництво як основи проведення реформ і налагодження стосунків з Європою; позитивно сприймати Спільну Стратегію і скористатись допомогою, запропонованою ЄС; виконати свою частину домовленостей в рамках програми НАТО «Партнерство заради миру»; забезпечити підтримку реформ у суспільстві; поліпшити обізнаність громадськості про роботу виконавчої влади, Парламенту та Кабінету Міністрів; розпочати PR-кампанію; вдосконалити

управлінські функції державної служби, навчаючи державних службовців їх ролі у всеосяжному процесі трансформації; надалі обмежувати бюрократію; сприяти розвитку ринкових механізмів; зробити процес прийняття рішень більш прозорим; не ставити політику поперед економічних реформ; боротися зі злочинністю та корупцією шляхом продовження адміністративної реформи та більшої відкритості економіки.

ЄС та Захід також повинні допомогти Україні перетворитись на сильного гравця та

справжнього партнера у Східній Європі. ЄС має належним чином оцінити здобутки України та сприяти продовженню цього складного процесу; надалі вимагати від України здійснення започаткованої нею політики в економічній та інших сферах; сприяти реформуванню економіки шляхом виваженої технічної допомоги, приділяючи особливу увагу невідкладним пріоритетним потребам; підвищити ефективність програм допомоги через консультації з українським Урядом; зорієнтувати свої освітні та культурні програми на молодь віком до 35 років; заохочувати міцні й взаємовигідні зв'язки з Росією.

Для України здійснення реформ — це найкращий засіб приєднатись до спільноти західних демократій. Україна має вже зараз продемонструвати бажання інтегруватись до ЄС, зміцнюючи демократію та поглиблюючи економічні реформи.

Проте, інтеграція до ЄС повинна бути не кінцевою метою, а радше засобом забезпечення стабільності, миру й добробуту. Спільна стратегія має продемонструвати, що двері для України відчинені, і що розширення ЄС має бути здійснене такими засобами, які сприятимуть, а не перешкоджатимуть усуненню бар'єрів у Європі. Майбутній самміт ЄС-Україна у Парижі стане важливим кроком у цьому напрямі.

ПЕРЕЛІК ПУБЛІКАЦІЙ ЕКСПЕРТІВ УЦЕПД У 2000 РОЦІ

Автор	Назва публікації	Назва ЗМІ	Дата публікації
1. Владимир Сапрыкин	«Троянский конь» «Шах-Дениза», или с новым старым газом тебя, Азербайджан	«Регион»	15/01/2000
2. Леонід Поляков	Термін служби — рік. Коли це стане реальністю?	«Народна армія»	26/01/2000
3. Анатолий Гриценко	Должна ли украинская армия выполнять внутренние функции?	«Зеркало недели»	29/01/2000
4. Александр Маначинский	Кавказ: вторая чеченская война	«Версии»	31/01/2000
5. Леонід Поляков	Строк у чоботях	«Україна молода»	09/02/2000
6. Игорь Жданов, Михаил Пашков	В политическом нокауте	«Компаньон»	11/02/2000
7. Игорь Жданов, Леонид Поляков	Преступление... без наказания	«Регион»	12/02/2000
8. Андрей Быченко, Игорь Жданов	Социологический портрет референдума	«Зеркало недели»	12/02/2000
9. Виктор Скаршевский	Бюджет - 2000: бездефицитность, какой она есть	«Зеркало недели»	19/02/2000
10. Владимир Сапрыкин	Чечню губит геополитика	«Регион»	19/02/2000
11. Игорь Жданов	Вне игры	«Компаньон»	25/02/2000
12. Людмила Шангина	Возвращение во власть	«Компаньон»	25/02/2000
13. Владимир Сапрыкин	Три симптома газовой «болезни» роста Турции	«Регион»	26/02/2000
14. Александр Маначинский	Третья мировая война: информационная война	«Человек и Закон»	№2, 2000
15. Анатолий Гриценко, Леонід Поляков, Микола Сунгуровський	Воєнна реформа в Україні: опитування експертів	«Національна безпека і оборона»	№2, 2000

Автор	Назва публікації	Назва ЗМІ	Дата публікації
16. Андрій Биченко, Ігор Жданов	Соціологічне опитування УЦЕПД: народ, влада, референдум	«Національна безпека і оборона»	№2, 2000
17. Олександр Разумцев	Соціальні аспекти реформування армії: духовний стан українських офіцерів	«Національна безпека і оборона»	№2, 2000
18. Олександр Корнієвський	Безробіття в Україні: оцінки і прогнози	«Національна безпека і оборона»	№2, 2000
19. Людмила Шангина	Народ золотой середины? Эскиз социально-психологического автопортрета	«Зеркало недели»	04/03/2000
20. Михаил Пашков, Валерий Чалый	Должна быть в стране какая-то загадка	«Зеркало недели»	11/03/2000
21. Леонід Поляков	І досвід Фінляндії знадобиться при розбудові Збройних Сил України	«Народна армія»	14/03/2000
22. Людмила Шангина	Либерал по-украински	«Компаньон»	17/03/2000
23. Анатолий Гриценко	Программа правительства: есть ли таковая вообще?	«Зеркало недели»	18/03/2000
24. Людмила Шангина	Без подстраховки	«Компаньон»	31/03/2000
25. Валерій Чалий	Міжнародний імідж України: оцінки експертів	«Національна безпека і оборона»	№3, 2000
26. Михайло Пашков, Валерій Чалий	Міжнародний імідж України: погляд із Польщі	«Національна безпека і оборона»	№3, 2000
27. Михайло Пашков, Валерій Чалий	Міжнародний імідж України: погляд із Росії	«Національна безпека і оборона»	№3, 2000
28. Людмила Шангина	Второе пришествие	«Компаньон»	07/04/2000
29. Александр Маначинский	Современное состояние военно-политической обстановки и некоторые проблемы военной безопасности Украины	«Арсенал XXI века»	№1, 2000
30. Юрий Белоус, Владимир Сапрыкин	Главней всего — погода в доме, которую... делает МВФ	«Зеркало недели»	08/04/2000
31. Ігор Жданов	Реформи неможливі без створення більшості у Верховній Раді	«Урядовий кур'єр»	08/04/2000
32. Михаил Пашков, Валерий Чалый	Оборотная сторона стратегического партнерства	«Зеркало недели»	15/04/2000
33. Виктор Скаршевский	Не тот рост	«Бизнес»	17/04/2000

Автор	Назва публікації	Назва ЗМІ	Дата публікації
34. Сергій Димітров, Олександр Маначинський	Український кордон не скрізь на замку	«Україна і світ сьогодні»	22/04/2000
35. Владимир Сапрыкин	Аукциона не будет?	«Компаньон»	24/04/2000
36. Людмила Шангина	Топ-менеджер аграрной реформы	«Компаньон»	24/04/2000
37. Владимир Сапрыкин	Украина-Ирак: торговать или нет?	«Зеркало недели»	29/04/2000
38. Леонид Поляков	«Точка» в истории Минобороны	«Вечерние вести»	29/04/2000
39. Людмила Шангина	Этот мир годится только для страхования	«Зеркало недели»	29/04/2000
40. Сергій Кульпінський	Роль фінансової безпеки України в поглибленні інтеграційних стосунків з європейськими країнами	«Финансовая консультация»	№13, 2000
41. Людмила Шангина	Временное затишье	«Компаньон»	06/05/2000
42. Виктор Скаршевский	Кровосмешение	«Бизнес»	15/05/2000
43. Владимир Сапрыкин	Приватизация в Пакистане: вернуть доверие инвесторов	«Зеркало недели»	20/05/2000
44. Александр Маначинский	Тайные баталии: от сотворения мира до наших дней	«Человек и закон»	№5, 2000
45. Валерий Чалый	Чего на зеркало пенять?	«The Russian Weekly»	22/05/2000
46. Людмила Шангина	Реформа по дешевке	«Компаньон»	22/05/2000
47. Андрій Биченко	Адміністративна реформа: соціологічне опитування населення	«Національна безпека і оборона»	№5, 2000
48. Валерий Чалый	Долгая дорога в ЕС	«Зеркало недели»	27/05/2000
49. Михаил Пашков, Валерий Чалый	Инвестиционно-предпринимательский климат в Украине	«The Russian Weekly»	29/05/2000
50. Анатолій Гриценко	Реформування воєнної сфери в державах на етапі трансформації: досвід України	Європейська дослідницька програма	01/06/2000
51. Олександр Маначинський	Збройовий бізнес: конкуренція загострюється	«Україна і світ сьогодні»	02/06/2000
52. Анатолій Гриценко	Цивільно-військові відносини в Україні: перехід від форми до змісту	Дослідницька програма НАТО	02/06/2000

Автор	Назва публікації	Назва ЗМІ	Дата публікації
53. Олександр Маначинський	Ізраїль виводить війська з Лівану	«Україна і світ сьогодні»	02/06/2000
54. Анатолій Гриценко, Игорь Жданов, Михаил Пашков	Административная реформа: дальше... дальше?... дальше!	«Зеркало недели»	03/06/2000
55. Владимир Сапрыкин	Энергоразруха	«Зеркало недели»	10/06/2000
56. Вадим Гречанинов	Министр обороны привык жить комфортно	«Свобода»	13/06/2000
57. Виктор Скаршевский	Кабмин подсчитал наши деньги, назначил свою долю и записал все в “постанову” — чтоб не забыть	«Бизнес»	19/06/2000
58. Анатолій Гриценко, Михаил Пашков	Украина на мировых рынках: добро пожаловать или...	«Зеркало недели»	24/06/2000
59. Михаил Пашков, Валерий Чалый	Украина глазами российской элиты	«Независимая газета»	28/06/2000
60. Володимир Сіденко	Експортний потенціал України: пріоритети інтеграції	«Національна безпека і оборона»	№6, 2000
61. Юрий Белоус	Кто имеет шансы на досрочных парламентских выборах?	«Зеркало недели»	01/07/2000
62. Андрей Быченко, Леонид Поляков	Сколько НАТО нужно украинцам?	«Зеркало недели»	01/07/2000
63. Олександр Маначинський	Нова статистика операції НАТО проти Югославії	«День»	06/07/2000
64. Александр Морозов	Еще раз о Нацбанке, но без фанатизма	«Зеркало недели»	08/07/2000
65. Вадим Гречанинов	Проблемы образования Военной организации Украины	«Свобода»	18/07/2000
66. Игорь Жданов	О бедных регионах замолвите слово	«Зеркало недели»	22/07/2000
67. Володимир Сіденко	Розширення Європейського Союзу на схід: наслідки для України	«Національна безпека і оборона»	№9, 2000
68. Михайло Пашков, Валерій Чалий	Україна на шляху європейської інтеграції: соціологічне опитування УЦЕПД	«Національна безпека і оборона»	№9, 2000